

GÜVENLİK

ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Security Studies

ISSN: 2148-6166

Cilt / Vol: 25 Sayı / Issue: 1

Yıl / Year: 2023

Rabia Güngörsen, Güngör Şahin

Yapısal Şiddet Bağlamında Başarısız Devletler ve Terörizm İlişkisi: Yemen ve Suriye Örnekleri

Kübra Betül Biçen Gören

Sınır Güvenliği Paradigmalarının Değişimi Ekseninde Türkiye'nin Sınır Güvenliği

Kenan Şahin

Küresel Hukuki Boyutuyla Denizde Terörizm

Özlem Acar

Kuruluşundan Bugüne Lübnan Hizbullah'ı: Lübnan'a Verdikleri ve Lübnan'dan Aldıkları

GÜVENLİK

ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Security Studies

ISSN: 2148-6166 Cilt/Volume: 25 Sayı/Issue: 1 Haziran/June: 2023

GÜVENLİK

ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Security Studies

ISSN: 2148-6166 • Yıl/Year: 23 • Cilt/Volume: 25 • Sayı/Issue: 1 • Haziran/June 2023

Yayın Sahibi / Owned by

Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü adına

İmtiyaz Sahibi / Published by

Prof. Dr. Yılmaz ÇOLAK, Polis Akademisi Başkanı

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Bülent EROL, 2. Sınıf Emniyet Müdürü

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet UYSAL, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali BALCI, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Resul USUL, Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Alim YILMAZ, Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Ali SONER, Polis Akademisi
Prof. Dr. Birol AKGÜN, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit Emrah BERİŞ, Polis Akademisi
Prof. Dr. İbrahim DURSUN, Polis Akademisi
Prof. Dr. Mehmet Akif KİREÇCİ, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN, Polis Akademisi
Prof. Dr. Mesut ÖZCAN, Diplomasi Akademisi
Prof. Dr. Murat OKÇU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÖNDER, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Orçun İMGA, Polis Akademisi
Prof. Dr. Sıtkı YILDIZ, Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Şule TOKTAŞ, Polis Akademisi
Prof. Dr. Coşkun TAŞTAN, Polis Akademisi
Doç. Dr. Ufuk AYHAN, Polis Akademisi
Dr. Anselmo del Moral TORRES, Centro Universitario de la Guardia Civil
Dr. Vince VARİ, Macaristan Ulusal Kamu Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ahmet İÇDUYGU, Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Ali BİRİNCİ, Polis Akademisi, Emekli
Prof. Dr. Eyüp G. İSPİR, Emeritus, Ankara
Prof. Dr. Martha CRENSHAW, Stanford University
Prof. Dr. Musa Mohammed MAHMOUD, National Ribat University
Prof. Dr. Nigel FIELDING, University of Surrey
Prof. Dr. Omar ASHOUR, University of Exeter
Prof. Dr. Onur Ender ASLAN, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Jaishankar GANAPATHY, Norwegian Police University
Dr. Szabolcs MATYAS, Macaristan Ulusal Kamu Üniversitesi

Baş Editör	: Dr. Oğuzhan YANARIŞIK
Alan Editörü	: Dr. Orhan ÇİFÇİ
Yayın Asistanı	: Arş. Gör. Emre ÖZTÜRK
Türkçe Dil Editörü	: Öğr. Gör. Durmuş BEYAZIT
İngilizce Dil Editörü	: Öğr. Gör. Zehra Aysun TÜMER
Sekreteryası / Secretary	: Barış ZAFRAK - Yusuf DENİZ
Tasarım / Design	: Muhammed DELİBAŞ

Her hakkı saklıdır. © Güvenlik Çalışmaları Dergisi yılda iki kez yayınlanan yaygın süreli bir yayındır. Hakemli akademik bir dergi olan Güvenlik Çalışmaları Dergisi'nde yayınlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kendi kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Polis Akademisinin veya Emniyet Genel Müdürlüğü'nün görüşlerini ifade etmez. Makaleler sadece dergiyi referans verilerek akademik amaçla kullanılabilir.

Güvenlik Çalışmaları Dergisi, **ULAKBİM TR Dizin**, Index Copernicus, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index) ve Eurasian Scientific Journal Index'te yer almaktadır.

Yönetim Yeri Adresi / For Correspondence: Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü, Necatibey Cad: 108, 06580 Anıttepe - Çankaya - Ankara / TÜRKİYE Tel: +90 (312) 462 90 43
E-posta: guvenlikcalismalari@pa.edu.tr

Baskı: Polis Akademisi Başkanlığı Matbaa-Basım ve Yayın Şube Müdürlüğü Fatih Sultan Mehmet Bulvarı No:218, 06200 Yenimahalle, Ankara Sertifika No: 45724

www.guvenlikcalismalari.pa.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörden.....1

Makaleler

Rabia Güngörsen, Güngör Şahin
Yapısal Şiddet Bağlamında Başarısız Devletler ve Terörizm İlişkisi: Yemen ve Suriye Örnekleri.....3
The Relationship Between Failed States And Terrorism In The Context Of Structural Violence: Examples Of Yemen And Syria
(*Araştırma Makalesi/Research Article*)

Kübra Betül Biçen Gören
Sınır Güvenliği Paradigmalarının Değişimi Ekseninde Türkiye'nin Sınır Güvenliği.....30
On the Axis of Change of Border Security Paradigms Turkey's Border Security
(*Araştırma Makalesi/Research Article*)

Kenan Şahin
Küresel Hukuki Boyutuyla Denizde Terörizm.....51
Maritime Terrorism with a Global Legal Dimension
(*Araştırma Makalesi/Research Article*)

Özlem Acar
Kuruluşundan Bugüne Lübnan Hizbullah'ı: Lübnan'a Verdikleri ve Lübnan'dan Aldıkları.....66
Lebanese Hezbollah Since Its Creation: What They Give to and Take from Lebanon
(*Araştırma Makalesi/Research Article*)

Editörden

Güvenlik Çalışmaları Dergisi'nin 25. Cilt 1. Sayısını kapsamlı bir içerikle okuyucuya sunuyoruz. Derginin bu sayısında, toplam dört makale yer almaktadır.

Sayının ilk makalesi olan “Yapısal Şiddet Bağlamında Başarısız Devletler ve Terörizm İlişkisi: Yemen ve Suriye Örnekleri” başlıklı yazı Rabia Güngörsen ve Doç. Dr. Güngör Şahin tarafından kaleme alınmıştır. Bahse konu makalenin amacı, Johan Galtung'un yapısal şiddet teorisi çerçevesinde başarısız devletler ve terörizm arasındaki ilişkiyi inceleyerek literatüre katkı sunmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve Kırılgan Devlet Endeksi, Küresel Terörizm Veri Tabanı ve İnsani Gelişim Endeksi veri tabanlarından istifade edilmiştir. Çalışma kapsamında devletlerin bünyesinde ortaya çıkan yapısal şiddetin önlenememesi nedeniyle başarısız devletlerin ortaya çıkması neticesinde terörizmi üretmesi olasılığının daha yüksek olduğu hipotezi savunulmaktadır. Bu bağlamda, Yemen ve Suriye'de iç savaşın başlamasıyla beraber toprakların tamamında siyasi kontrolün sağlanamaması ve kolluk kuvvetlerinin güç gösterememesi, kamu hizmetlerinin adaletsiz dağılımı ve ağır insani krizlerin yaşanması neticesinde başarısızlığa sürüklenerek terörizmi üretme/ihraç etmesinin uluslararası güvensizliğe neden olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Sayının ikinci makalesi Dr. Araştırma Görevlisi K. Betül Biçen Gören tarafından yazılan “Sınır Güvenliği Paradigmalarının Değişimi Ekseninde Türkiye'nin Sınır Güvenliği” başlıklı yazıdır. Bahse konu yazıda, sınır güvenliği kavramında yaşanan dönüşümün teknolojik gelişmeler ekseninde yeni sınır güvenliği anlayışına etkileri Türkiye örneği üzerinden değerlendirilmektedir. Bu çalışma Türkiye'nin yeni sınır güvenliği anlayışının sadece sert güce dayalı dar bir perspektiften değil; siyasi, sosyal ve toplumsal güvenliği de içerisine alan geniş bir perspektiften sınır güvenliğine yönelik politikalar yürüttüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca bu çalışmada Türkiye'nin sınır güvenliği çerçevesinde gerçekleştirmiş olduğu savunma sanayi alanındaki millileştirme hareketinin etkileri üzerinde durularak; Türkiye'nin akıllı sınır güvenlik sistemleriyle geliştirdiği yeni sınır güvenliği anlayışına yer verilmektedir.

Bu sayıda yer alan üçüncü makale, Dr. Öğretim Üyesi Kenan Şahin tarafından kaleme alınmıştır. “Küresel Hukuki Boyutuyla Denizde Terörizm” başlıklı çalışma, siyasi ve ideolojik amaçlarla bilinçli şiddet kullanarak korku yaymakla özdeşleşen terörizmin nadir de olsa denizler ve limanlardaki hedeflere yönelebildiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda petrol tankerleri ve kimyasal tankerler, konteyner ve kuru yük gemileri gibi ticari gemiler, yolcu ve diğer sivil gemiler ya da savaş gemileri, deniz altı kabloları, denizden geçen enerji boru hatları veya kıyı tesisleri gibi unsurların hedef olabildiği vurgulanmaktadır. Makalede bu tehditle-

re karşı uluslararası topluluğun küresel güvenliği sağlamak adına şimdiye kadar yasal zeminde aldığı önlemlerin yeterliliği değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda denizdeki terör eylemlerinin geleneksel terörizmden siyasi ve ideolojik bağı koparılmadan; ancak aynı zamanda denizlerin kendine özgü koşullarına göre değerlendirildiği takdirde hukuki tedbirlerin etkili olacağı vurgulanmaktadır.

Sayının son makalesi Özlem Acar tarafından yazılan “Kuruluşundan Bugüne Lübnan Hizbullah’ı: Lübnan’a Verdikleri ve Lübnan’dan Aldıkları” başlıklı yazıdır. Bahse konu yazı,

Hizbullah’ın, Lübnan’da 1982’de kuruluşundan itibaren, ülkenin iç ve dış politika sahnelerinde oynadığı rol, aldığı kararlar, bu kararların Lübnan’a etkileri ve bu bileşenlerin Lübnan’ın günümüzdeki pozisyonunun oluşmasına katkılarını incelemektedir. Makalede ifade edildiği üzere, Lübnan gibi çok sayıda farklı mezhebin bulunduğu bir ülkede taban düzeyinde var olan zararsız ayrılıklar, bazı mezhepleri temsil eden oluşumların güç kazanmasıyla siyasi sorunlar haline getirilerek belirginleşmekte ve sistemin tümünü tehdit eder hale gelmektedir. Bu koşullara bağlı olarak; denetim mekanizmalarında bütünlük sağlanamaması, üst kimliğin tam anlamıyla yerleşmemesi ve birbirini izleyen krizlerin yaşanması sebepleriyle Hizbullah gibi devlet altı bir aktörün, sahip olduğu gücün ve ülkedeki otorite boşluğunun etkisiyle çoğu zaman devlet üstü bir role büründüğü görülmektedir. Bu çalışmada kuruluşundan günümüze Lübnan’da yaşanan en önemli olaylarda kilit pozisyonda bulunan Hizbullah’ın manevralarının Lübnan siyasi, sosyal ve ekonomik yapısına etkileri ele alınmıştır. Ayrıca silahlı, sosyal, ekonomik ve siyasi gücü sayesinde iç politikada belirleyici, dış politikada ise karar alıcı pozisyona gelme süreci de incelenmiştir.

Bu vesileyle şunu yeniden hatırlatmak isteriz ki önümüzdeki sayı için değerlendirilmek üzere makaleler dergimize Dergipark sayfamız üzerinden (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gcd>) iletilebilir.

Güvenlik Çalışmaları Dergisi’nin bu sayısına katkı sunan yazarlara ve hakemlere teşekkür ediyor; mevcut sayıda yer alan çalışmaların akademik literatüre katkı sunmasını temenni ediyoruz.

Gelecek sayımızda yeniden buluşmak dileğiyle; iyi okumalar dileriz.

Oğuzhan Yanarışık

Yapısal Şiddet Bağlamında Başarısız Devletler ve Terörizm İlişkisi: Yemen ve Suriye Örnekleri

Rabia Güngörsen, Güngör Şahin***

Özet: İki kutuplu sistemin son bulması ile devlet başarısızlığı kavramının hem akademinin hem de politik alanın gündeminde yer almaya başladığı ifade edilmektedir. 21. yüzyıl ile birlikte ise devletlerin güvensizlik algılaması bir başka devletin oluşturduğu tehditlerin yanı sıra başarısız devletlerdeki istikrarsızlıktan kaynaklandığına dair genel bir kabul vardır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Johan Galtung'un yapısal şiddet teorisi çerçevesinde başarısız devletler ve terörizm arasındaki ilişkiyi inceleyerek literatüre katkı sunmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve Kırılgan Devlet Endeksi, Küresel Terörizm Veri Tabanı, İnsani Gelişim Endeksi veri tabanlarından da istifade edilmiştir. Çalışma kapsamında yapısal şiddetin sürmesi durumunda devletlerin başarısız olabileceğini ancak terörizmin devlet başarısızlığının tek nedeni olmadığı söylenebilir. Bu bağlamda çalışmada bir devletin başarısız duruma düştükten sonra terörizmi üretmesi/ihraç etmesi arasında doğrusal bir ilişkinin olmasının zorunlu olmadığını ancak başarısız devletlerin terörizmi üretme ihtimalinin daha fazla olduğunu iddia etmektedir. Devletlerin bünyesinde ortaya çıkan yapısal şiddetin önlenememesi nedeniyle başarısız devletlerin ortaya çıkması neticesinde terörizmi üretmesi olasılığının daha yüksek olduğu hipotezini savunmaktadır. Bu bağlamda Yemen ve Suriye'deki yapısal şiddetin devam eden varlığı neticesinde kırılgan yapısı doğrultusunda iç savaş patlak vermiştir. Bu ülkelerde iç savaşın başlamasıyla beraber toprakların tamamında siyasi kontrolün sağlanamaması ve kolluk kuvvetlerinin güç gösterememesi, kamu hizmetlerinin adaletsiz dağılımı ve ağır insani krizlerin yaşanması neticesinde başarısızlığa sürüklenerek terörizmi üretme/ihraç etmesinin uluslararası güvensizliğe neden olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Şiddet, Başarısız Devlet, Terörizm, Yemen, Suriye

* Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (ATASAREN), Güvenlik Araştırmaları Doktora Programı, ORCID: 0000-0002-1422-9338 e-posta: r.gngrsn@gmail.com

** Doç.Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (ATASAREN), Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0001-6296-8568 e-posta: gsahin@msu.edu.tr

The Relationship Between Failed States And Terrorism In The Context Of Structural Violence: Examples Of Yemen And Syria

Rabia Güngörsen, Güngör Şahin

Abstract: It is stated that with the end of the bipolar system, the concept of state failure has started to take place on the agenda of both the academy and the political field. With the 21st century, there is a general acceptance that states' perception of insecurity stems from the threats posed by another state, as well as the instability in failed states. In this context, the aim of the study is to contribute to the literature by examining the relationship between failed states and terrorism within the framework of Johan Galtung's structural violence theory. Qualitative research method was used in the study and Fragile State Index, Global Terrorism Database, and Human Development Index databases were also utilized. Within the scope of the study, it can be said that states may fail if structural violence continues, but terrorism is not the only reason for state failure. The study argues that states will fail if structural violence persists, and that terrorism is not the only cause of state failure, that there is not necessarily a linear relationship between a state's production/export of terrorism after it fails, but that failed states are more likely to produce terrorism. It defends the hypothesis that the possibility of producing terrorism as a result of the emergence of unsuccessful states is higher due to the inability to prevent the structural violence that occurs within the states. In this context, civil war broke out in line with its fragile structure as a result of the continued existence of structural violence in Yemen and Syria. It has been found that, with the start of the civil war in these countries, the failure of political control in all of their lands and the inability of the law enforcement officers to show power, the unjust distribution of public services and the failure of producing/exporting terrorism caused by international insecurity.

Keywords: Structural Violence, Failed State, Terrorism, Yemen, Syria

Giriş

Doğu ve Batı olarak yerküreyi keskin bir şekilde ikiye ayıran iki kutuplu sistemin son bulması ile uluslararası arenada egemen aktör olan devletlere yönelik asimetrik tehditler ortaya çıkmıştır. Dönüşen güvenlik ortamında devletlere yönelik tehditler sadece bir başka güçlü devletin kapasitesi, niyeti yahut kasıtlı eylemlerinden kaynaklanmamakta olup başarısız devletlerden ve onların topraklarında ortaya çıkan terörizmden kaynaklandığına yönelik bir anlayışın olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ise literatürde başarısız devletlerin tanımı konusunda ortak bir uzlaşma bulunmamaktadır. Başarısız devletin ne olduğuna dair çeşitli tanımlamalara bakıldığında ise Gerald Helman ve Steven Ratner'ın "*Saving Failed States*" çalışmasında bu devletleri, küresel toplumun bir üyesi olarak varlığını devam ettirmekten tamamen yoksun olduklarını belirtmişlerdir (Helman ve Ratner, 1993). Edward Newman ise başarısız devleti, hükümet otoritesini devam ettirmek ve kamu faydalarını sağlamaktan tamamen yoksun olduğunu belirtirken bu devletleri toprakları üzerinde merkezi devlet otoritesi fiilen sağlayamadıklarını ifade etmektedir (Newman, 2009, s. 422). Terörizmin ne olduğuna dair tanımlamalara bakıldığında ise Bruce Hoffman "*Inside Terrorism*" isimli çalışmasında terörizmin, temelde doğası itibarıyla politik olduğunu ve politik amaçlara erişmek yahut değişimleri gerçekleştirmek amacıyla gücün kullanılması olarak belirtmiştir. Bu bağlamda Hoffman, terörizmin politik gayelere ulaşmak için "şiddet kullanımını yahut şiddet kullanma tehdidi" olduğunu belirtirken planlı, hesaplı ayrıca sistematik bir eylem olduğunu da vurgulamaktadır (Hoffman, 2006, s. 2-3). Walter Laquer terörizmi, politik amaca ulaşmak için masum kişileri hedef alarak meşru olmayan güç kullanımına katkıda bulunma olarak ifade etmiştir. Brian Jenkins ise terörizmi siyasi değişim gerçekleştirmek için tasarlanmış güç kullanımında veya tehdidinde bulunma olarak ifade etmiştir (Martin, 2017, s. 32-33). Bu bilgiler doğrultusunda başarısız devletlerdeki, siyasi istikrarsızlık ve kaotik ortam neticesinde devletin tüm bölgelerde asayiş ve güvenliği sağlayamaması terör örgütlerinin ortaya çıkmasına kolaylık sağladığı ifade edilebilir. Ancak terörizm olgusunun bir devletin başarısızlığının tek nedeni olmadığı ve devlet başarısızlığı ile terörizm arasında doğrusal bir ilişki bulunmadığı söylenebilir.

Diğer taraftan ise başarılı/güçlü devletler topraklarının tamamı üzerinde egemen olan, vatandaşlarının güvenlik ihtiyacına cevap veren, siyasi anlamda istikrarlı, hukukun üstünlüğü ilkesine riayet eden, ekonomik istikrarın olduğu ve kamu olanaklarından (güvenlik, sağlık, eğitim vb.) tüm vatandaşların yararlanmasını sağlayan bir devlet başarılı devlet olarak ifade edilebilir (Rotberg, 2003, s. 4). Bu doğrultuda eğer bir devlet yukarıda ifade edilen kamu yararlarını toplumun tüm

kesimlerine eşit ve adil bir şekilde iletmediği takdirde ülke içinde sınıfsal farklılıkların oluşmasına yol açabilir. Bu durumda güvenlik, siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel vb. değerler üzerinden vatandaşlar arasında derin uçurumların oluşmasıyla ortaya çıkan güvensizlik halinin de ülke içinde iç çatışma ortamına zemin hazırladığı söylenebilir.

Bu çerçeveye itibariyle Johan Galtung 1969 tarihli “*Violence, Peace, And Peace Research*” çalışmasında “yapısal şiddeti, mevcut yapı içinde doğrudan şiddet eyleminde bulunan kişinin (öznenin) olmadığı durumlarda kişilerin zarar görmesi olarak ifade ederken şiddetin yapının içine yerleştirildiğini ve eşit olmayan güç/kaynak dağılımı olarak ortaya çıktığını” belirtmektedir. Dolayısıyla şiddetin kaynakların eşit olmayan bir şekilde dağıtılması (gelir dağılımı arasındaki dengesizlik, okuma-yazma/eğitim düzeylerinin eşit olmaması, sağlık hizmetlerine belirli bir kısmın ulaşması) ve kaynakların dağıtılması hususunda karar verme gücünün eşit olmayan bir şekilde olması sonucunda ortaya çıktığını ifade etmiştir (Galtung, 1969, s.170-171).

Bu doğrultuda makalenin genel çerçevesini değişen ve dönüşen uluslararası sistem sonucunda güvenliğin referans nesnesi olan devlete yönelik tehditlerin çeşitlenmesi neticesiyle başarısız devletlerin terörizm ile ilişkisi çerçevesinde hem diğer devletlere hem de uluslararası güvenliğe yönelik etkileri oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında iç savaş sonrası Yemen ve Suriye’de devlet kapasitesindeki zayıflık, güvenlik zafiyetleri ve siyasi kaos neticesinde topraklarının tamamı üzerinde devlet otoritesinin olmaması, mevcut rejimlerin/otoriter yönetimlerin ülkenin tamamında siyasi kontrolü sağlayamaması, tüm vatandaşlarına kamu yararlarını eşit derecede temin edilmemesi sonucunda ülke genelinde vatandaşlar arasında derin farklılıklar oluşması yapısal şiddetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan kaotik güvenlik ortamının neticesinde terör örgütleri bu ülkeler içinde alan hakimiyeti kazanmış ve bu durumun hem komşu ülkelere hem de uzak coğrafyadaki ülkelere tehdit oluşturduğu söylenebilir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Johan Galtung’un yapısal şiddet teorisi çerçevesinde başarısız devletler ve terörizm arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada, Yemen ve Suriye’nin başarısız devlet olma durumları çeşitli veri tabanlarının (Kırılgan Devlet Endeksi, İnsani Gelişim Endeksi, Küresel Terörizm Veri Tabanı) parametreleri çerçevesinde incelenecektir. Bu ülkelerin siyasi durumları, devlet kapasiteleri, insan güvenliği sağlama dereceleri ve yaşanan terör saldırıları ilk olarak 11 Eylül 2001 saldırılarından 2011 Arap Baharına kadar ikinci olarak ise Arap Baharı sürecinden 2022 yılına kadar iki dönem halinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve Kırılgan Devlet Endeksi, Küresel Terörizm Veri Tabanı, İnsani Gelişim Endeksi veri tabanlarından da istifade edilmiştir. Çalışma kapsamında cevap aranılacak sorular ise Johan Galtung’un şiddet ve yapısal şiddet tanımlaması nedir? Yapısal şiddet teorisi çerçevesinde başarısız devletler ve terörizm arasındaki ilişki nedir? Yemen ve Suriye’nin

oluşturduğu uluslararası güvensizliğin nedenleri nelerdir? Çalışmada, terörizmi başarısız devletlerin deneyimlemiş olduğu ancak terörizmi yaşayan her devletin başarısız olmadığı varsayılmaktadır. Çalışma, “bir devleti başarısızlık seviyesine çeken tek etkenin terörizm olmadığı ve bir devletin başarısız olması ve terörizm arasında doğrusal ilişki olmadığı” iddia etmekte ve devlet bünyesinde ortaya çıkan yapısal şiddet neticesinde bu şiddetin devamlılığı söz konusu olduğu zaman terörizmi üretme ve ihraç etme olasılığı daha yüksek olduğu” hipotezini savunmaktadır. Bu çalışma mevcut literatürde hala kabul görmüş tanımları olmayan başarısız devlet ve terörizm kavramlarının birbirlerine olan etkisini incelemesi bakımından önem arz etmektedir.

Johan Galtung’un Yapısal Şiddet Teorisi

Johan Galtung, 1969 tarihli “*Violence, Peace, And Peace Research*” çalışmasında şiddet kavramını ve yapısal şiddet teorisini analiz etmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak şiddet kavramı incelendiğinde, Galtung kavramı dar bir perspektifle incelemeyeceğini belirtmektedir. Bu durumun sebebini ise eğer şiddet kavramı barışın sadece tersi olarak algılanırsa kabul edilemeyecek sosyal düzenlerin de barış içinde olduğu düşünüleceğinden genişletilmiş bir şiddet kavramı üzerinde durmuştur. Bu bağlamda şiddetin sadece arzu edilmeyen şeyler değil mantıksal bir çerçevesi olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda ilk olarak şiddetin ortaya çıkışını “kişilerin gerçekteki bedensel ve psikolojik gerçekleştirmelerinin potansiyel olan gerçekleştirmelerin altında kalarak etkilendiği zaman” olduğunu belirtmektedir (Galtung, 1969, s. 168).

Galtung tanımında gerçek ve potansiyel kavramlarının izahını ise “potansiyel ile fiili olan arasındaki, olabilecek olan durum ile olan durum arasındaki farkın nedeni” olarak belirtmiş ve “şiddetin potansiyel ile gerçek arasındaki mesafenin artmasına neden olan ve bu mesafenin de azalmasını engelleyen şey” olduğunu ifade etmiştir. Bu duruma örnek olarak ise 18. yüzyılda tüberküloz hastalığından vefat etmek kabul edilebilecek bir durumken günümüzdeki sağlık alanındaki gelişmelere rağmen bundan dolayı bir kişinin vefat etmesini ise şiddet olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda, potansiyel gerçekleştirmeler gerçek gerçekleştirmelerden daha fazla ve tanım gereği kaçınılmaz bir durum söz konusu ise o zaman şiddetin mevcut olduğunu belirtmektedir. Galtung tanımında şiddetin altı boyutu üzerinde durmaktadır (Galtung, 1969, s. 168-169).

Bu bağlamda ilk olarak fiziksel ve psikolojik şiddet üzerinde durmuştur. İkinci olarak ise kişiyi etkilemeye yönelik olumlu ve olumsuz yaklaşımlardır. Bu bağlamda etkileyen kişinin uygunsuz gördüğü şeyi yaptığında cezalandırmakla kalmayıp aynı zamanda uygun gördüğü şeyi yaptığında ödüllendirilmesiyle de kişinin etkileneneceğini belirtmiştir. Galtung bu durumun şiddetle olan ilişkisini ise kişilerin sahip oldukları potansiyellerini gerçekleştirmelerinin engellenmesine neden olabileceği için şiddet kavramına dahil ettiğini belirtmektedir. Üçüncü

boyut ise “nesne (*object*)” üzerine olmakta ve yaralanan bir nesnenin olup olmadığına ayırımı yapmaktadır. Bu bağlamda fiziksel şiddet olmadan da şiddetin var olabileceği bir durumu şu şekilde açıklamıştır: Bir kişi, devlet yahut grubun fiziksel şiddet araçlarını kullanırken ya da deneme yaparken fiziksel şiddet olmasa bile herhangi bir kişi yahut grubun eylemini kısıtladığı için psikolojik şiddet olarak nitelendirilebilecek “fiziksel şiddet tehdidi” yahut “dolaylı psikolojik şiddet tehdidinden” dolayı şiddetin var olduğunu belirtmektedir. Dördüncü olarak ise eylemde bulunan bir “öznenin-kişinin (*subject*)” olup olmadığı üzerinedir (Galtung, 1969, s. 169-170). Beşinci ayırımın ise kasıtlı veya kasıtsız şiddet arasında olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda bazı toplulukların suça karar vermede niyete bağlaması üzerinde dururken “şiddet tanımının sonuca odaklı” olduğu üzerinde durulmaktadır. Altıncı olarak ise şiddetin iki düzeyi, açık ve gizli şiddet arasında bir ayırım yapmaktadır. Bu kapsamda da açık şiddetin kişisel ya da yapısal olsa bile gözlemlenebileceğini belirtirken gizli şiddetin var olmayan ancak kolay bir şekilde ortaya çıkabilecek olan durum olduğunu ifade etmektedir (Galtung, 1969, s. 171-172).

Çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan yapısal şiddet kavramı incelendiğinde ise bu şiddet türünde eylemde bulunan bir “öznenin-kişinin (*subject*)” olup olmadığı önem taşımaktadır. Galtung, doğrudan şiddet eyleminde bulunan bir kişi olmadığında da şiddet olabileceğini ve doğrudan şiddet uygulayan bir aktör varsa bu durumu doğrudan şiddet olduğunu ancak doğrudan şiddeti uygulayan aktörün olmadığı durumlarda da “yapısal yahut dolaylı şiddet” olarak ifade edileceğini belirtmiştir. Her iki şiddet durumunda da bireylerin ölebileceği yahut sopa/havuç stratejisi ile manipüle edilebileceği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda ilk durumda şiddeti uygulayan aktör var iken ikinci durumda ise “yapı içinde doğrudan zarar veren aktörün olmayabileceği ve şiddetin yapının içinde var olmasından dolayı eşit olmayan güç ve sonuç” olarak (kaynakların eşit olmayan dağılımı, sağlık hizmetlerinin belli bölgede ve gruplar için olması, eğitimin eşit alınmaması) ortaya çıkabileceği üzerinde durmuştur. Bu durumlar da ise “şiddetin yapısal olduğunu ve yapının içine inşa edildiğini” ifade etmiştir. Bu duruma örnek olarak ise bir eşin, karısını dövmesi halinde açık bir kişisel şiddet vakasının mevcut olduğunu belirtirken eğer bir başka eş, karısının eğitim almasını engellerse yapısal şiddet durumunun söz konusunu olduğunu belirtmiştir. Galtung ayrıca yapısal şiddet kavramını, sosyal adaletsizlik olarak da adlandırmaktadır (Galtung, 1969, s. 170-171).

Bandy X. Lee, “*Violence: An Interdisciplinary Approach to Causes, Consequences, and Cures*” isimli kitabının “*Structural Violence*” bölümünde ise yapısal şiddeti, toplumun insanlara uyguladığı, kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamaktan ve mümkün olabilecek yaşam kalitesine ulaşmaktan alıkoyan önlenbilir olan sınırlamaları ifade etmektedir. Siyasi, ekonomik, dini, kültürel veya hukuki özellikle olabilen bu sınırlamalar genellikle belirli özneler üzerinde güç kullanan kurumlardan kaynaklanmaktadır. Bu sınırlamalar sosyal yapıların içine gömülü durumdadır. Örneğin, pek çok insan eğitime, sağlık hizmetlerine, siyasi güce ya

da hukuki yardıma ihtiyaç duymakta ancak mevcut toplumsal düzendeki kısıtlamalar nedeniyle bunlara kolayca erişememektedir. Bu doğrultuda açık şiddet biçimlerinde bir kişinin yahut grubun bir başkasına verdiği zarar görünürken yapısal şiddet kişilerin yaşam kalitesini engelleyen ekonomik, politik veya kültürel süreçler yoluyla gerçekleşmekte olduğu ifade edilmiştir (Lee, 2019, s. 123). Amerikalı antropolog Paul Farmer yapısal şiddet kavramını geliştirerek yapıyı ilk olarak kurumsal uygulamalar, yasalar, ekonomik politikalar ve diğer kanıksanmış unsurlar içinde meydana gelen ortak sosyal eylemler modeli olarak tanımlamıştır. Sadece ortak düşünce ve inançlar olarak değil de bu yapıların altyapı, hizmet sistemleri, hastaneler ve okullar gibi tesisler aracılığıyla maddi olarak da kendini gösterebileceğini belirtmiştir. Farmer'a göre, şiddet, bireyleri tehlikeye atan sosyal düzenlemelerden kaynaklanan sıkıntılardır. Bu durumda, yapısal şiddetin uygulanmasının sistematik olduğu yani belirli bir sosyal düzenin tüm üyeleri tarafından dolaylı olarak uygulandığı göz önüne alındığında hiçbir bireyin tamamen suçlu olmadığını ifade ederken aynı zamanda bu düzende içinde herkesin kısmen suçlu olduğunu ifade etmektedir (Lee, 2019, s. 126).

Deborah DuNann Winter ve Dana C. Leighton, "*Structural violence*" isimli çalışmalarında yapısal şiddetin çoğunlukla görünmez olduğunu istikrarlı kurumlar ve düzenli deneyimlerle normalleştirilerek her yerde bulunan sosyal yapıların içine gömülü olduğunu belirtmektedirler. Çalışmada yapısal şiddetin insanların politik, yasal, ekonomik veya kültürel gelenekler nedeniyle mağdur edildiklerinde ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Diğer taraftan ise yapısal eşitsizliklerin uzun zamandır devam etmesi nedeniyle genellikle her şeyin aslında her zaman varmış gibi görüldüğünü belirtmişlerdir. Yapısal eşitsizliklerinde direkt şiddet eylemi kadar mağduriyet ortaya çıkardığını ancak yapısal eşitsizlik durumunda zararın daha yavaş oluştuğunu ve telafi edilmesinin daha zor olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda yapısal şiddetin, küresel olarak yoksulluk, bebek ölümleri, bulaşıcı hastalıklar ve kısalan yaşam süreleri ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Winte ve Leighton, 2001, s. 1).

Tüm bu veriler doğrultusunda yapısal şiddet olan devletlerde tüm vatandaşlara eşit bir şekilde kamu hizmetlerinin ulaşmaması, ülke içindeki belirli kesimler ekonomik olarak refah içindeyken diğer kesimlerin yoksul durumda olması, ülke içinde bebek ölümlerin artması ve yaşam sürelerinin kısalması vb. durumlar kişiler arasında keskin farklılıklar ortaya çıkararak ülke içinde kaos yaratabilir. Ülke içinde ortaya çıkabilecek geniş çaplı çatışma durumları iç savaş durumuna döndüğünde ise devlet tüm bölgelerde güvenliği sağlayamazsa terör örgütleri bu durumdan faydalanarak o devlet içinde ortaya çıkabilir. Ancak terörizm o devletin başarısız duruma düşmesinin tek sebebi olmamakla birlikte devlet içinde yaşanan yapısal şiddet önlenemez ve bu durum süreklilik gösterirse terörizmi üretme olasılığı artacağı söylenebilir.

Başarısız Devletlerin Yapısı ve Terörizm İlişkisi

Literatürde 1990'ların ilk yıllarından itibaren devlet başarısızlığı kavramının hem politik camianın hem de akademinin ilgi alanına girdiği belirtilirken kavramın Madeleine Albright ve Birleşmiş Milletlerin gündeme getirmesi üzerine popülerlik kazandığı üzerinde durulmaktadır. Akademik alanda devlet başarısızlığına ilişkin ilk çalışmaların ise 1993'te Foreign Policy'de yayınlanan Gerald Helman ve Steven Ratner tarafından kaleme alınan "*Saving Failed States*" isimli çalışma ve 1994'te Robert D. Kaplan'ın Batı Afrika'daki devlet başarısızlığı üzerine olan "*The Coming Anarchy*" makalesinin olduğu ifade edilmektedir. Başarısız yahut çökmüş devletler üzerine William Zartman'ın editörlüğünü yaptığı 1995 tarihli "*Collapsed States*" isimli çalışmanın ise bu alanda ilk kitap olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan ise devlet başarısızlığı ile ilgili çok çeşitli çalışmalar olmasına rağmen devlet başarısızlığının tanımı ortak bir kabulden yoksundur (Cojanu ve Popescu, 2007, s. 114-115). Bu doğrultuda çalışmanın bu bölümünde başarısız devletin ne olduğu yahut ne olmadığı üzerine çeşitli akademisyen ve alanda çalışan kişilerin yaptıkları tanımlamalar incelenecektir.

İlk olarak Gerald Helman ve Steven Ratner'ın "*Saving Failed States*" çalışmasındaki başarısız devlet tanımına bakıldığında ise bu devletleri uluslararası toplumun bir üyesi olarak varlığını sürdürmekten tamamen aciz olduklarını ifade etmişlerdir (Helman ve Ratner, 1993). Robert I. Rotberg "*Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators*" isimli çalışmasında ise başarısız devletleri, sınırlarını kontrol etmekten yoksun olduğunu ifade ederken bu duruma ek olarak başarısızlığın boyutunu ise topraklarının ne kadarını özellikle gece vakti kontrol edebildiği ile ölçüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca başarısız devletlerde çok çeşitli gruplar arasında silahlı çatışmaların yaşandığını ve bu devletleri karakterize eden şeyin iç savaşlar (etnik, dini, dilsel) olduğunu ifade etmektedir. Rotberg çalışmasında başarısız bir devleti tanımlayan şiddet ölçüsünün yoğunluğu olmadığını fakat bu şiddetin kalıcı karakteri olduğunu da vurgulamaktadır. Bu nedenle de başarısız devletlerin vatandaşlarına tam anlamıyla güvenlik ortamı sunmadığını ve diğer bir göstergenin de suç oranlarının artması olduğu üzerinde durmaktadır. Ayrıca, başarısız devletlerin vatandaşlarına temel siyasi faydaları sağlamaktan aciz olduğunu ve yasama, yürütme ve yargı erklerinin işlevinin bozulduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan bu devletlerde yolsuzluk artarken, sağlık, eğitim, alt yapı ve iktisadi yapısının (kişi başına düşen yıllık gelir vb.) tahrip olduğunu ve özellikle ekonomik fırsatların belirli kesimlere verildiği üzerinde durmuştur (Rotberg, 2003, s. 5-8). Kırılgan Devlet Endeksi ise devlet kırılganlığının en yaygın özellikleri olarak şu hususlar üzerinde durmuştur. Devletin toprakları üzerindeki kontrolünü kaybetmesi (meşru güç kullanma tekelinin kaybı), meşru otoritenin ortak kararlar almak için zayıflaması, kamu hizmetlerinin sağlanamaması ve uluslararası toplumun bir üyesi olarak diğer devletlerle ilişki geliştirememesi olarak

belirtilmiştir (<https://fragilestatesindex.org/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/>)

Edward Newman “*Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World*” isimli çalışmasında başarısız devleti, hükümetin (eğer bir hükümet varsa) otoritesini kurumlarını ve kamu hizmetlerini sürdürmekten tamamen aciz olduğunu ve toprakları üzerinde merkezi devlet otoritesinin fiilen olmayan bir devlet olarak ifade etmektedir (Newman, 2009, s. 422). Stephen Baranyi ve Kristiana Powell “*Fragile States, Gender Equality and Aid Effectiveness: A Review of Donor Perspectives*” çalışmalarında devlet kırılganlığı, zayıflığı/başarısızlığını kavramlarının iki fikir etrafında bir araya geldiğini belirtmektedir. İlk olarak kırılgan devletlerin vatandaşlarının büyük kısmını dış tehditlerden koruma, hukukun üstünlüğü ve sosyal hizmetler gibi temel kamu mallarını sağlama konusunda yetersiz yahut isteksiz olduğunu vurgulanmıştır. İkinci olarak ise kırılganlığın bir derecesi olduğu üzerinde durularak ikiye ayrılmıştır. Bu doğrultuda bazı devletlerin sadece isim olarak var olduğunu ve vatandaşlarına hiçbir şekilde koruma yahut refah sağlayamaması vb. gibi özelliklere sahip olduğu belirtilirken bazı devletlerin de vatandaşlarının çoğunun kamu mallarının erişimini sağlaması gibi özelliklere sahip olduğunu ifade etmektedirler (Baranyi ve Powell, 2005, s. 1). Bu doğrultuda yukarıda belirtilen tanımlamalar kapsamında başarısız olarak tanımlanan bir devletin vatandaşlarının ilk olarak güvenlik ihtiyacı olmak üzere insani, yasal, iktisadi ve sosyal refah gibi kamu hizmetlerini sağlamadığı ve en temel haliyle devletin temel işlevlerinin artık yerine getirilmediği/getirilmek istenmemesi tanımlardaki ortak unsur olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ise başarısız devletlerin uluslararası güvensizliğin önemli bir nedeni ve sebebi olduğunu iddia eden görüşlerde mevcuttur.

Francis Fukuyama gibi akademisyenler özellikle Soğuk Savaş’ın bitmesinden itibaren başarısız ve zayıf devletlerin uluslararası sistem için tartışmasız en önemli sorun olduğunu iddia etmişlerdir (Patrick, 2006, s. 27). Bu düşüncelerin yanı sıra 11 Eylül saldırılarının bir dönüm noktası olduğunu söylenebilir; çünkü ABD’nin çeşitli mercileri başarısız devletleri odak noktasına alarak açıklamalarda bulunmuşlardır. Örnek vermek gerekirse ABD Ulusal Güvenlik Konseyi’nin 2006 tarihli raporunda başarısız devletlerin teröristler için güvenli sığınaklar olduğunu ifade ederken eski Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice’da 2006 yılında yaptığı açıklamada, “ABD’nin güvenliğine yönelik en büyük tehditlerin güçlü ve saldırgan devletlerden daha çok zayıf ve başarısız devletlerden kaynakladığını” belirtmiştir (Piazza, 2008, s. 469). Ayrıca Rice, “sorumlu egemenliği (*responsible sovereignty*)” uygulamaktan yoksun olan devletlerin silahların yayılması, terörizm gibi tehditlerinde “yayılma etkisine (*spillover effect*)” sahip olacağını ifade etmiştir (Patrick, 2006, s. 27). Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde ilk olarak literatürdeki başarısız devletler ve terörizm arasında ilişki olduğu argümanlarını savunan çalışmalar incelenirken ilerleyen kısımlar da başarısız devletler ve terörizm arasında ilişki olmadığı argümanını savunan çalışmalar ele alınacaktır.

James A. Piazza'nın "*Incubators of Terror: Do Failed and Failing States Promote Transnational Terrorism?*" adlı çalışmasında başarısızlığı sürekli olarak yaşayan bir devletin ulusötesi terör saldırıları gerçekleştiren terör örgütlerini barındırma olasılığının yüksek olduğunu ve o devletin vatandaşlarının hem ulusötesi terör saldırıları gerçekleştirmesine sebep olduğunu hem de o devletin vatandaşlarının terör saldırılarının hedefi olma ihtimalinin yüksek olduğunu iddia etmiştir. Piazza başarısız devletlerin güç ve otorite gösterme kapasitesinin olmadığını, yozlaşmış kolluk kuvvetlerine sahip olmaları nedeniyle de terör örgütlerinin örgütlenmesi, eğitilmesi ve gelir elde edeceği ulaşım imkanlarını sunduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan ise başarısız devletlerde çok fazla insanın güvensiz ve hoşnutsuz olduğu için terör örgütlerinin üye devşirmesinin kolay olacağını belirtmektedir. Ayrıca başarısız devletlerin her ne kadar sorunlu bir yapısı olsa da uluslararası alanda egemenliklerini korudukları için terör örgütlerinin bu durumdan faydalandığını ifade etmektedir. Devlet egemenliği ilkesi kapsamında diğer devletlerin müdahaleleri sınırlandırıldığı için terör örgütlerine de müdahale edilmesine karşı koruyacağını iddia etmekte ve bu devletlerin uluslararası alandaki hukuki bir statüsü olduğu için pasaport/vize ve benzer yasal belgeleri verme yetkisini yozlaşmış hükümet görevlileri aracılığıyla teröristlerin de erişim sağlayabileceğini belirtmektedir (Piazza, 2008, s. 469-472). Piazza, devlet başarısızlığının ile ulusötesi terörizm arasındaki ilişkinin doğrusal olduğunu iddia etmekte ve başarısız devletlerin uluslararası toplum için tehdit olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan ise orta derece bir başarısızlığa sahip devletlerin ulusötesi terörizmi deneyimleme veya kolaylık sağlama olasılığının daha yüksek olduğuna dair kanıt olmadığını belirtmiştir (Piazza, 2008, s. 483).

Ray Takeyh ve Nikolas Gvosdev'in "*Do Terrorist Networks Need A Home?*" isimli çalışmalarında ise başarısız devletlerin terör örgütlerine çok çeşitli imkân ve kabiliyet sağladığını iddia etmektedirler. Bunun nedeni olarak ise bu devletlerde terör örgütlerinin eğitim, silah, iletişim tesisi kurabileceklerini belirtmelerinin yanı sıra terör örgütlerinin bu devletlerin tamamını değil de belirli alanlarını ele geçirme isteği olduğunu ifade etmektedirler. Çalışmada ayrıca terör örgütlerinin bu devletlerin zayıf kolluk kuvvetleri olması nedeniyle uyuşturucu kaçakçılığı illegal yollarla para kazanabileceklerini belirtmektedirler. Tüm bunlara ek olarak çalışmada başarısız devletlerde, terör örgütlerinin yeni teröristleri kolayca bulabileceğini ve son olarak ise bu devletlerin her ne kadar başarısız olsa da devlet egemenliğini korumasından dolayı terör örgütlerine avantaj sundukları da belirtilmektedir. Bu bağlamda da bu devletlerin terör örgütlerine kimlik ve benzeri yasal belgeleri verebileceğini ifade edilirken ayrıca bu devletlerin yasal olarak askeri malzeme (silah vb.) satın alabilecek askeri yapıları olduğunu ancak bu devletlerin askeri malzemeleri korumakta başarısız olabileme durumlarından dolayı malzemelerin terör örgütlerinin eline geçebileceğini ifade etmektedirler (Takeyh ve Gvosdev, 2002, s. 98-101).

Stewart Patrick'ın "*Weak States and Global Threats: Fact or Fiction?*" çalışmasında ise zayıf ve başarısız devletlerin ulusötesi teröristler için çok çeşitli faydalar (güvenli alan, çatışma deneyimi, eğitim alanı, silahlara ve teçhizata erişim, mali kaynak bulma, geçiş bölgeleri, terörist devşirme) sunabileceğini belirtmiş ancak çalışmada bir devletin zayıflığı ile ulusötesi terörizm arasındaki bağlantının çoğu zaman sanıldığından daha karmaşık ve belirsiz olduğunu ifade ederek dört temel husus etrafında görüşlerini açıklamıştır. İlk olarak zayıf ve başarısız olarak adlandırılan devletlerin hepsinin terörizmden etkilenmediğini belirtmiştir. Bu duruma örnek olarak da Walter Laqueur'den, "Birleşmiş Milletler tarafından en az gelişmiş olarak belirlenen 49 devlette neredeyse hiç terör saldırısı olmadığı" alıntısını yapma suretiyle terörizmde siyasi, dini, kültürel ve coğrafi faktörler dahil olmak üzere diğer değişkenlerin küresel dağılımını açıkça şekillendirdiğini belirtmektedir (Patrick, 2006, s. 34-35).

İkinci olarak ise zayıf ve başarısız devletlerde meydana gelen tüm terör olaylarının ulusötesi olmadığını ifade ederek bunu da Kolombiya'daki Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (*Revolutionary Armed Forces of Colombia-FARC*) ve Sri Lanka'daki Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları (*Liberation Tigers of Tamil Eelam-LTTE*) örnekleri ile açıklamıştır. Üçüncü olarak ise zayıf ve başarısız devletlerin hepsinin eşit olmadığı üzerinde durmuştur. Bu duruma da örnek olarak da kötü yönetilen ama aynı zaman da iletişim, ulaşım ve bankacılık hizmetleri ve lojistik altyapısı sunan başarısız ama hala işlevi olan devletleri terör örgütlerinin tercih etme olasılığının yüksek olduğunu belirtmiştir. Dördüncü olarak ise ulusötesi teröristlerin zayıf ve başarısız devletlere bağımlılığın giderek azaldığını belirtmiştir. Bu duruma örnek olarak da terör örgütü El Kaide'nin artık zengin ve fakir devlet ayrımı olmaksızın (Paris ya da Karaçi) çok çeşitli ve yaygın olarak farklı tip devletlerde hücrelerinin olabileceğini belirtmiştir (Patrick, 2006, s. 35).

Edward Newman, "*Weak States, State Failure, and Terrorism*" isimli çalışmasında belirttiği üzere başarısız devletler ve terörizm arasındaki ilişkinin özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra popüler hale geldiğini ifade ederek başarısız devletlerin bünyesinde terör örgütlerinin aktif olduğu düşüncesinin yaygınlaştığını belirtmektedir. Newman bu fikirlerin birkaç nedenden dolayı problemliliğinin altını çizmiştir. Çünkü terör örgütlerinin güçlü ve istikrarlı devletlerde de ortaya çıkabileceğini ve güçlü devletlerin hem iktisadi hem de lojistik imkanlarından faydalanabileceği üzerinde durmuştur. Bu duruma örnek olarak da en zayıf ve en fakir Afrika devletlerinin çoğu terörizmle ilişkilendirilmezken Orta Doğu'daki görece daha istikrarlı ve zengin devletlerin terörizmle ilişkilendirildiği üzerinde durmuştur. Diğer taraftan ise Newman terörizm olgusunun hala büyük ölçüde yerel olduğu belirtmiş ve terör örgütlerinin saldırılarının hükümete yönelik olabileceğini de vurgulamıştır. Bu bağlamda da terörizm ile başarısız devletler arasında bir ilişkiyi belirlemenin zor olduğunu ifade etmektedir (Newman, 2007, s. 463-464).

Newman devlet başarısızlığı, zayıf devletler ve terörizm arasında kesin bir ilişki olmadığını belirtmektedir. Diğer taraftan ise en yıkıcı özelliklere sahip terör örgütlerinin başarısız devletlerde bulunabileceğini ifade etmiş ancak zayıf veya başarısız devletlerin çoğunun önemli terör örgütlerini barındırmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan ise terör örgütlerinin başarısız devletlerdeki otorite boşluğundan faydalanarak eylemlerini sürdürdükleri gibi güçlü devletlerinde sağladığı imkanlardan yararlandıklarının üzerinde durulmaktadır. Newman, zayıf devletlerde terör örgütlerinin faaliyet gösterme yeteneklerinin merkezi yönetimin tamamen yokluğu değil hükümetin yahut bölgedeki güçler ile yapılan suç ortaklığı ya da rızasının önemli hatta belirleyici bir faktör olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda da toplam devlet başarısızlığı ile ciddi terör örgütü arasında çok az ilişki olduğunu ifade etmektedir (Newman, 2007, s. 483).

Bridget L. Coggins, “*Does State Failure Cause Terrorism? An Empirical Analysis (1999–2008)*” isimli çalışmasında başarısız devlet ile terörizm arasındaki ilişkiye yönelik tahminlerin abartıldığını ifade etmektedir. Bu bağlamda başarısız devletlerin çoğunun terörizme eğilimli olmadığını ve en başarısız olarak ifade edilen devletlerin savaş yahut siyasi çöküş yaşamaları halinde terörizme neden olma ve terör saldırıları yaşama olasılığının yüksek olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda Coggins ilk olarak terörizm çalışmalarında siyasi bağlamın yoğun olarak göz ardı edildiğini ifade etmiş ve tüm başarısız devletlerin terörizme aynı derecede yatkın olmadığını belirtmiştir. İkinci olarak ise savaş ve terörizm arasındaki ilişkinin ihmal edildiğini ve savaşlarda terörizmin bir taktik olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir. Üçüncü olarak ise başarısız devletler ile alakalı çalışmalarda terörizmin içselleştirildiğini belirtmektedir (Coggins, 2014, s. 1-3).

Coggins çalışmasında başarısız devletlerin ortaya çıkmasında aşağıda belirtilecek durumların biri veya daha fazlasının neden olduğunu ifade etmektedir. İlk olarak insan güvenliğini (temel altyapı ve kamu hizmetlerini sağlayamadığı için vatandaşların aşırı yoksunluğuna neden olma) sağlayamayan bir devletin başarısız devlet statüsüne düşeceğini belirtmektedir. İkinci olarak ise devlet kapasitesi (devletin istikrarlı olarak kamu kurumlarını sürdürememesi ve yozlaşmanın hâkim olması) işlevini kaybetmesinin de başarısızlığa neden olacaktır. Son olarak ise bir devlet siyasi çöküş (devleti yöneten hükümetin çökmesi) yaşaması durumunda başarısız devlet durumuna düşebileceğidir (Coggins, 2014, s. 7).

Luigi Paoli Puccetti “*Failed States and Terrorism: Engaging the Conventional Wisdom*” çalışmasında ise başarısız devletlerin terörist örgütleri için elverişli ortama sahip olabileceğini ancak bir devletin başarısızlığının terörizmle arasında nedensellik bağının olmadığı üzerinde durmuştur. Çalışmada başarısız devletlerin mutlaka terör örgütlerine güvenli sığınak olmak zorunda olmadığını belirterek bu devletlerde kaotik ortamın terör örgütlerinin faaliyetlerine engel olabileceğini ifade etmiştir. Bu duruma örnek olarak ise terör örgütü El Kaide’nin Somali’de altyapı eksikliği, lojistik yetersizlikler vb. nedenlerle insan ve malzeme taşıyıcıda başarısız olması durumunu göstermiştir. Bu bağlamda terör örgütlerinin yer-

leşmek ve faaliyetlerini yürütmek için istikrarlı ve işlevsel bir yönetim biçimine ihtiyaçları olduğu üzerinde durmuştur. Diğer taraftan ise teröristlerin sadece başarısız devletlerden gelmeyeceğini belirtmiş ve bu duruma örnek olarak ise 11 Eylül saldırılarından sorumlu olan El Kaide teröristlerinin Suudi Arabistan'dan geldiğini ifade etmiştir (Puccetti, 2021, s. 1-3). Tüm bunlara ek olarak Puccetti, başarısız devletlerdeki isyancı grupların terör örgütlerinin bölgeye yerleşmesine engel olabileceğini ve bu durumun ancak bölgedeki yerel toplum ile ittifak aracılığıyla önlenebileceğini belirtmiştir. Terör örgütlerinin o devlet içinde güvenli bir alan elde etmesinin koşulunun bölgenin coğrafi özelliklerden öte yerel halk ile arasındaki ilişkiye bağlı olduğunu ifade etmektedir. Puccetti başarısız devletlerle terörizm arasında açık bir bağ olmadığını ve teröristlerin coğrafi sınırlamalar olmaksızın her yerde ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir (Puccetti, 2021, s. 3).

Başarısız Devletler ve Terörizm İlişkisi: Yemen ve Suriye örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde Yemen ve Suriye'nin 11 Eylül 2001 saldırılarından itibaren Arap Baharı süreciyle başlayan iç savaştan itibaren 2022 yılına kadar devlet otoritesi, siyasi ortam, iktisadi durum, insan güvenliği, yaşam süresi, yaşanan terör saldırıları, kamu hizmetleri parametreler çeşitli veri bankalarından elde edilen veriler üzerinde analiz edilecektir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Kırılgan Devlet Endeksi'nin (KDE- *Fragile State Index-FSI*) E1: Ekonomik Gerileme ve Yoksulluk, P1: Devletin Meşruiyeti, P2: Kamu Hizmetleri, P3: İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü, X1: Dış Müdahale göstergelerinden yararlanılacaktır (<https://fragilestatesindex.org/indicators/>). İkinci olarak ise İnsani Gelişim Endeksi (İGE-*Human Development Index-HDI*) parametrelerinden Yaşam Beklentisi Endeksi (Doğumda Beklenen Yaşam Süresi-DBYS), Eğitim Endeksi (Beklenen Eğitim Yılı-BEY, Ortalama Eğitim Süresi-OES) ve Gayri Safi Milli Gelir Endeksi (Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir-KBDGSMG) göstergelerinden istifade edilecektir. İnsani Gelişim Endeksi değerine göre < 0,550 oranını düşük seviye, 0,550-0,699 oranının orta seviye, 0,700-0,799 oranının yüksek seviye ve ≥ 0,800 oranının ise çok yüksek düzey olarak belirtilmiştir (<https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>). Üçüncü olarak ise Küresel Terörizm Veri Tabanı (*Global Terrorism Database*) kapsamında 2000 yılından 2020 yılına kadar her iki ülkede de yaşanan terör saldırıları ile ilgili verilerden istifade edilecektir.

Yemen

İlk olarak Yemendeki siyasi durum incelendiğinde 2011 yılında Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin başlaması ile 1978'ten beri yönetimde olan Salih'e, karşı halk ayaklanmalarının başlaması sonucu görevden çekilmiştir. 2012'de ise tek aday olarak yapılan seçimde Abdurabbu Mansur Hadi, Cumhurbaşkanı seçilmiştir (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-baharinin-ilk-devriminin-uzerin->

den-10-yil-gecti/2109556,2021). 2011’de ülke içinde oluşan yönetim boşluğu ve siyasi belirsizlik sürecinden yararlanan terör örgütü El Kaide ülke içinde çeşitli alanlarla yerleşmiş ancak askeri operasyonlarla terör örgütü ile mücadele edilmeye başlanmıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-el-kaide-endise-si/57623>,2015). 2014 yılına gelindiğinde ise otorite boşluğundan faydalanan Husiler, Mansur Hadi yönetimine karşı ayaklanarak başkent Sana’yı ele geçirmiştir (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-6-farkli-guc-arasindaki-nufuz-ve-toprak-mucadelesi-ulkeyi-yikima-ugratiyor/2163140>, 2021).

Yaşanan bu gelişmelerden sonra 2015’te Suudi Arabistan önderliğindeki koalisyon güçlerinin Yemen’de Husilere yönelik başlattığı askerî harekât ile iç savaş başlamıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-baharinin-ilk-devriminin-uzerinden-10-yil-gecti/2109556>, 2021). Yemen’de iç savaşın başlamasından sonra otorite boşluğu ve kaostan yararlanan terör örgütü El Kaide ise ülke içinde çeşitli bölgelere nüfuz etmeye başlamıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-6-farkli-guc-arasindaki-nufuz-ve-toprak-mucadelesi-ulkeyi-yikima-ugratiyor/2163140>, 2021).

Yemen’deki iç savaşın ortamında hükümet, terör örgütleri ve çeşitli diğer yapılar arasında kronikleşen çatışmalar ağır insani krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Yemen’de sivil kayıplar had safhaya ulaşmış, açlık ve kolera vakalarının artmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin raporları doğrultusunda 13 binden fazlasının sivil olmak üzere 377 bin insan iç savaşın neden olduğu çatışma ortamı yüzünden hayatını kaybetmiştir. Ayrıca halkın yüzde 73’ü insani yardıma muhtaç olurken 4,3 milyon insan ise yaşadığı yeri değiştirmek zorunda kalmıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/catisma-ve-insani-kriz-ekseninde-yemen/2750739>,2022). Bu kapsamda ilk olarak Kırılgan Devlet Endeksi kapsamında belirlenen 5 parametre doğrultusunda Yemen’in 2006 yılından itibaren 2011 Arap Baharı süreci, 2015’te iç savaş başladıktan sonraki gelişmeler ile 2022 yılı itibarıyla mevcut durumu elde edilen veriler aracılığıyla incelenmeye çalışılacaktır.

Tablo 1. Kırılgan Devlet Endeksi’ne göre Yemen’in 2006-2022 verileri

Yemen						
Yıl	Sıra	Ekonomik	Siyasi			Sosyal
		E1 Ekonomik Gerileme	P1 Devletin Meşruiyeti	P2 Kamu Hizmetleri	P3 İnsan Hakları ve Hukuk	X1 Dış Müdahale
2006	16	7.8	8.8	8.2	7.2	7.5
2007	24	8.0	7.8	8.1	7.2	7.2
2008	21	8.2	8.0	8.3	7.5	7.2
2009	18	8.2	8.3	8.5	7.7	7.3

Tablo 1. Kırılgan Devlet Endeksi'ne göre Yemen'in 2006-2022 verileri

Yemen						
Yıl	Sıra	Ekonomik	Siyasi			Sosyal
		E1 Ekonomik Gerileme	P1 Devletin Meşruiyeti	P2 Kamu Hizmetleri	P3 İnsan Hakları ve Hukuk	X1 Dış Müdahale
2010	15	7.9	8.7	8.6	8.0	7.8
2011	13	7.7	8.6	8.7	7.7	8.2
2012	8	8.7	9.1	9.0	8.4	8.3
2013	6	9.2	9.3	8.7	8.7	8.7
2014	8	9.1	8.9	8.5	9.0	8.5
2015	7	9.3	9.3	8.2	9.1	9.5
2016	4	9.4	9.4	9.3	9.4	10.0
2017	4	9.3	9.7	9.6	9.7	10.0
2018	3	9.6	9.7	9.7	9.8	10.0
2019	1	9.7	9.8	9.8	9.9	10.0
2020	1	9.4	9.9	9.5	10.0	10.0
2021	1	9.8	9.9	9.8	9.7	9.7
2022	1	9.9	9.9	9.9	9.9	9.4

Kaynak: (<https://fragilestatesindex.org/country-data/>, Yemen)

Bu kapsamda ilk olarak Ali Abdullah Salih'in yönetimde olduğu 2006 yılından itibaren 2011 Arap Baharı sürecine kadarki beş yıllık süreç incelendiğinde Kırılgan Devlet Endeksi verilerine göre 2006 yılında E1 göstergesi 7.8 oranını seyrederken yıllar içinde azalma ve artma eğilimleri görülmekte olup 2011 yılında ise 7.7 oranında olduğu görülmektedir. 2006 yılında P1 göstergesi 8.8 oranında iken yıllar içinde genel olarak artış gösterdiği görülmekte olup 2011 yılında ise 8.6 oranında olduğu görülmektedir. P2 göstergeleri ise 2006 yılı itibarıyla 8.2 civarındayken yıllar içinde kademeleri olarak artmış 2011 yılında 8.7 oranına yükselerek kötüleşmiştir. P3 göstergesi ise 2006'da 7.2. oranındayken 2011 yılına gelindiğinde 7.7 oranına gelerek kötüleştiği görülmektedir. X1 göstergesi ise 2006 yılında 7.5 oranındayken yıllar içinde inme ve çıkma eğilimi göstermiş ve 2011 yılında 8.2 oranına yükselerek kötü bir profil çizmiştir.

Kırılgan Devlet Endeksi verileri doğrultusunda Arap Baharı öncesi dönemde ki sürede ülke içinde bir yapısal şiddetin var olduğu söylenebilir. Çünkü iktisadi ve devletin meşruiyeti göstergeleri yıllar içinde iyileşme ve kötüleşme gösterirken 2011'de çok küçük oranlarda iyileşme varken kamu hizmetlerine erişim ve insan hakları ve dış müdahale parametrelerinde keskin bir artış durumu olmuş ve

kötüleşmeye başladığı görülmektedir. 2006'da Kırılgan Devlet Endeksi verilerine göre 16. Sırada olan Yemen'in 2011 yılında Arap Baharı ile 13. sıraya düştüğü görülmektedir.

2011 yılında Ali Abdullah Sadi'ye karşı başlayan protestolar sonucu görevinden istifa etmesi ile ülkede oluşan yönetim boşluğu ve kaotik ortam nedeniyle 2012 yılında Mansur Hadi'nin yönetime gelene kadar tüm göstergelerde bir artış yaşanarak durumun daha da kötüye gittiği görülmektedir. Bu kapsamda 2011 ve 2012 verilerinin sırasıyla tüm göstergelerdeki oranı ise E1 7.7 iken 8.7 oranına, P1 8.6 iken 9.1 oranına, P2 8.7 iken 9.0 oranına, P3 7.7 iken 8.4 oranına ve X1 8.2 iken 8.3 oranına yükselmiş ve Yemen 2011'de 13. Sıradayken 2012 yılında 8. sıraya düşmüştür. Bu bağlamda 1 yıllık süreç içinde zaten kötü durumda olan tüm oranların oluşan yönetim boşluğu ve otorite yoksunluğundan dolayı daha da kötü bir hal aldığı görülmektedir. Diğer taraftan ise 2012'den itibaren El Kaide vb. terör örgütlerinin bu durumdan faydalanarak ülke içine nüfuz etme ve alan elde etmeye çalışma girişimlerinin de arttığı söylenebilir.

2014'te Husilerin başkenti ele geçirmesi ve 2015'te iç savaşın başlamasıyla itibariyle 1 yıllık süreçteki veriler karşılaştırıldığında ise ülkenin sıralaması 8'den 7'ye düşmüştür. P2'de azalma görülürken, E1, P1, P3, X1 göstergeleri daha da kötü bir hal alırken özellikle X1 göstergesi 8.5 iken 9.5 oranına gelmiştir. İç savaşın başlaması ile birlikte 2016'da ülkenin sıralaması 4'e düşerken tüm göstergeler 9 oranının üzerine çıkarken X1 göstergesi ilk defa 10.0 oranına ulaşması ile dış müdahalelere tamamen açık olduğu anlaşılmaktadır. İç savaşın patlaması sonucu ortaya çıkan kaotik ortam, yönetim boşluğu ve siyasi istikrarsızlıkların neticesinde ülkede terör örgütleri de dahil olmak üzere çok çeşitli aktörlerin nüfuz etme mücadelesi sonucu tüm göstergeler çok büyük oranda yükselerek durumun kötüleştiği görülmektedir. 2019 yılından itibaren Kırılgan Devlet Endeksi sıralamasında 1. sıraya düşen ülke 2022 yılında da aynı sırada bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi-İGE (*Human Development Index HDI*) parametreleri ise temelde 3'e ayrılmaktadır. Bunların Yaşam Beklentisi Endeksi (Doğumda Beklenen Yaşam Süresi-DBYS), Eğitim Endeksi (Beklenen Eğitim Yılı-BEY, Ortalama Eğitim Süresi-OES) ve Gayri Safi Milli Gelir Endeksi (Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir-KBDGSMG) olarak ifade edilmiştir. İnsani Gelişim Endeksi değerine göre <0,550 oranı düşük seviye, 0,550-0,699 oranı orta seviye, 0,700-0,799 oranı yüksek seviye ve $\geq 0,800$ oranını ise çok yüksek düzey olarak belirtilmiştir (<https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>). Bu bağlamda Yemen'in 2021 İGE değeri 0,455 oranında olduğu ve bu durumda 191 devlet içinde 183'üncü sırada olduğu belirtilmektedir (<https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/YEM>). Bu doğrultuda aşağıdaki bölümde İGE'nin belirlediği parametreler üzerinden Yemen'in yıllar içindeki verilerinin değişimi analiz edilmeye çalışılacaktır.

Tablo 2. İnsani Gelişme Endeksi'ne göre Yemen'in 2001-2021 verileri

Yemen					
Boyut Dizini Endeksi		Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi		Gayri Safi Milli Gelir Endeksi
	İGE Değeri	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Eğitim Yılı	Ortalama Eğitim Süresi	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir
2001	0.460	63.2 yıl	8.2 yıl	1.3 yıl	3.466
2002	0.468	63.9 yıl	8.4 yıl	1.5 yıl	3.516
2003	0.476	64.5 yıl	8.6 yıl	1.6 yıl	3.577
2004	0.483	65.0 yıl	8.8 yıl	1.7 yıl	3.594
2005	0.489	65.5 yıl	8.8 yıl	1.9 yıl	3.674
2006	0.494	66.0 yıl	8.7 yıl	2.0 yıl	3.858
2007	0.498	66.6 yıl	8.6 yıl	2.2 yıl	3.886
2008	0.501	67.0 yıl	8.6 yıl	2.3 yıl	3.890
2009	0.506	67.2 yıl	8.6 yıl	2.5 yıl	3.925
2010	0.510	67.3 yıl	8.7 yıl	2.6 yıl	3.902
2011	0.509	67.4 yıl	9.1 yıl	2.8 yıl	3.161
2012	0.512	67.3 yıl	9.1 yıl	3.0 yıl	3.153
2013	0.513	67.5 yıl	9.1 yıl	3.0 yıl	3.213
2014	0.505	67.4 yıl	9.1 yıl	3.0 yıl	2.776
2015	0.477	65.9 yıl	9.1 yıl	3.0 yıl	1.786
2016	0.467	66.1 yıl	9.1 yıl	3.0 yıl	1494
2017	0.459	66.0 yıl	9.1 yıl	3.0 yıl	1.302
2018	0.459	64.6 yıl	9.1 yıl	3.2 yıl	1.342
2019	0.461	65.1 yıl	9.1 yıl	3.2 yıl	1.350
2020	0.460	64.7 yıl	9.1 yıl	3.2 yıl	1.371
2021	0.455	63.8 yıl	9.1 yıl	3.2 yıl	1.314

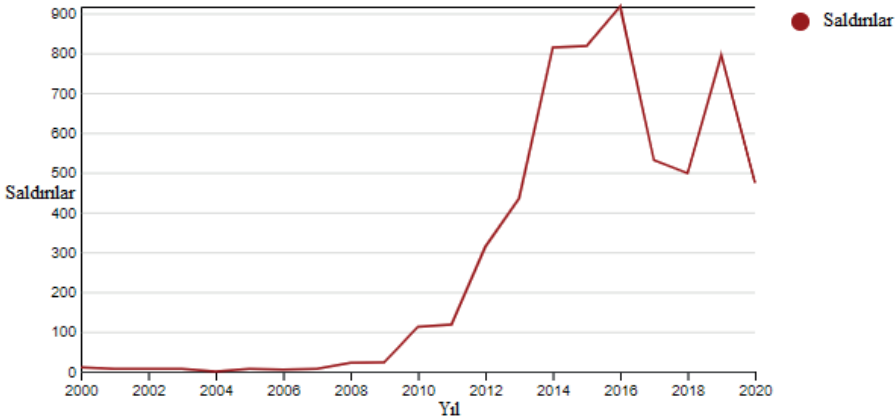
Kaynak: (<https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/YEM>)

Bu doğrultuda Yemen'in 11 Eylül 2001 saldırılarından 2011 Arap Baharı'na kadar olan dönemdeki verileri incelendiğinde ise 2001'de İGE oranının 0.460, DBYS 63.2 yıl, BEY, 8.2, OES 1.3 ve KBDGSMG ise 3.466 oranındayken 2008 yılına kadar tüm göstergelerde kademeli olarak artış durumu nispeten de olsa iyileşme yaşandığı söylenebilir. İGE değeri 7 yıl içinde artış gösterse de bu süreçte her zaman <0,550 oranının (düşük seviye) altında kaldığı görülmektedir. Dolayı-

sıyla 2008’de ilk defa İGE değer 0.501 oranına yükselmiş olmasına rağmen hala düşük seviyenin altında kalmıştır. Bu bağlamda Arap Baharı öncesi döneminde İnsani Gelişim Endeksi verilerine göre Yemen’de yapısal bir şiddetin varlığı söz konusudur. Çünkü İGE değeri zaman zaman iyileşme gösterse de her zaman düşük seviye olarak ifade edilen <0,550 oranının altında kalmıştır.

2011’de Arap Baharı süreci ile Abdullah Sadi’nin görevi bırakması ve 2012 yılı ile Mansur Hadi’nin göreve başlaması süresinde ise 2011’de İGE oranı bir önceki yıla göre 0.001 düşüş ile 0.509 oranına gelirken KBDGSMG ise bir önceki yıla göre keskin bir düşüş olmuş 3.161’e inmiştir. 2012’de ise İGE değeri 0.512 oranına yükselirken ki hala <0,550 oranının düşük seviye oranın altında seyredirken KBDGSMG değeri de 3.153 düşme göstermektedir. 2014’te Husilerin başkenti ele geçirmesi ve 2015 yılında ülke içinde iç savaşın patlak vermesi ile ise İGE ve KBDGSMG değerinde kesin düşüşler olduğu görülmektedir. Bu kapsamda 2015’te bir önceki yıla göre 0.028 oranında düşerek İGE değeri 0.477 oranına inmiş ve DBYS oranında 65.9 inmiş ve KBDGSMG oranı da bir önceki yıla göre keskin bir düşme olmuş ve 1.786 oranına inmiştir. İç savaş sonrası dönemde 2015 ve 2018 yılları arasında İGE değeri kademeli olarak düşmüş ve 2018’te İGE değeri 0.459 oranına düşerken DBYS 64.6 yıla düşerken KBDGSMG değeri ise küçük bir artış yaşamıştır. 2019 yılında Yemen’in çeşitli göstergelerinde bir artış olmasına rağmen 2020 yılı itibarıyla düşme süreci başlamış ve 2021’de İGE değeri 0.455 oranına, DBYS 63.8 yıla ve KBDGSMG 1.314 oranına düştüğü görülmektedir.

Küresel Terörizm Veri Tabanına göre (*Global Terrorism Database*) Yemen’de 2000-2020 yılları arasındaki terör saldırıları şu şekildedir.

Şekil 1. Küresel Terörizm Veri Tabanı Yemen 2000-2020 dönemi terör saldırıları (https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?start_yearonly=2000&end_yearonly=2020&start_year=&start_month=&start_day=&end_year=&end_month=&end_day=&country=228&asmSelect1=&dtp2=all&success=yes&casualties_type=b&casualties_max=)

Küresel Terörizm Veri Tabanının verilerine göre Yemen’de 11 Eylül 2001 saldırıları ve 2008 yılına kadar ülke de yok denecek az terör saldırısı yaşanmıştır. 2008’den itibaren terör saldırılarında artış süreci başlarken 2011-2012 yıllarında başlayan Arap Baharı süreci ve ülkedeki yönetimin değişmesi aşamasında yaşanan otorite boşluğu ve karmaşık siyasi durum neticesinde terör saldırılarının sayısının 300-400’e artması ve ilerleyen dönemde keskin bir şekilde artış yaşamaya başladığı görülmektedir. 2014 yılında ülkede başkentin ele geçirilmesi ve akabinde 2015 yılı ile iç savaşın başlaması sonrasında ise terör saldırılarının sayısının keskin bir artış yaşadığı görülmektedir. Çalışmanın üst kısımlarında da belirtildiği üzere Yemen’de iç savaşın başlamasından sonra otorite boşluğundan ve kaostan yararlanan terör örgütü El Kaide ve çeşitli terör örgütlerinin ülke içinde alan kazanma girişimleri hız kazanmıştır. Dolayısıyla 2012 yılından itibaren artmaya başlayan terör saldırıları 2014-2016 yılları arasında zirveye ulaşmış ve ülke içindeki oluşan siyasi otorite boşluğu ve derin çatışmalar sonucu oluşan kaos döneminde en çok terör saldırısının yaşandığı görülmektedir.

Suriye

2000 yılından itibaren Suriye Devlet Başkanı olan Beşer Esad’a karşı 2011’de başlayan halk ayaklanması sonucu iç savaş süreci başlamıştır. İç savaşın başlaması süreciyle ülkedeki kaos ortamı ve çeşitli grupların birbiriyle çatışması sonucu istikrarsızlık ortamdan faydalanan terör örgütü YPG/PKK (2012’den beri çeşitli alanlarda) ve DEAŞ (2014’ten beri çeşitli alanlarda) gibi terör örgütleri ülke içinde nüfuz mücadelesine girişmişler ve çeşitli alanları ele geçirmişlerdir. Esad rejimi iç savaş süresince iktidarda kalmayı başarsa da 2021 yılının haberlerine göre 217 kez çeşitli kimyasal silahları kullandığı belirtilmektedir. İç savaş boyunca ülkede oluşan kaotik ortam ve yönetim eksikliği nedeniyle terör örgütleri alan elde ederken diğer taraftan ise ağır insani krizler yaşanmıştır. Bu kapsamda BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi’nin verilerine göre 6 milyon 702 bin insanın ülke kapsamında yeri değişirken en az 13 milyon kişinin sivil insani yardıma muhtaç hale geldiği belirtilmektedir (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-ki-ic-savas-10uncu-yilini-geride-birakti/2175301>, 2021).

Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak Suriye’nin yıllara göre değişim verileri ilk olarak Kırılgan Devlet Endeksi göstergelerinden E1: Ekonomik Gerileme ve Yoksulluk, P1: Devletin Meşruiyeti, P2: Kamu Hizmetleri, P3: İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü, X1: Dış Müdahale göstergeleri üzerinde incelenecektir. Bu kapsamda Kırılgan Devlet Endeksi parametreleri doğrultusunda Suriye’nin 2006 yılından Arap Baharı (2011) süreciyle iç savaşın başlaması ile 2022 yılı itibarıyla mevcut durumu analiz edilmeye çalışılacaktır.

Tablo 3. Kırılgan Devlet Endeksi'ne göre Suriye 2006-2022 verileri

Suriye						
Yıl	Sıra	Ekonomik	Siyasi			Sosyal
		E1 Ekonomik Gerileme	P1 Devletin Meşruiyeti	P2 Kamu Hizmetleri	P3 İnsan Hakları ve Hukuk	X1 Dış Müdahale
2006	33	6.5	9.0	5.5	9.0	6.2
2007	40	6.8	8.5	5.3	8.5	6.3
2008	35	6.8	8.8	5.7	8.8	6.3
2009	39	6.8	8.8	5.7	8.6	6.0
2010	48	6.3	8.6	5.5	8.8	5.8
2011	48	5.8	8.3	5.8	8.6	5.5
2012	23	6.3	9.5	7.0	9.4	7.9
2013	21	6.4	9.6	7.0	9.5	8.1
2014	15	6.7	9.8	7.2	9.9	8.6
2015	9	7.5	9.9	8.2	10.0	9.9
2016	6	7.8	10.0	8.9	9.8	10.0
2017	5	8.1	9.9	9.2	9.8	10.0
2018	4	8.5	9.9	9.3	9.9	10.0
2019	4	8.8	9.9	9.4	10.0	10.0
2020	4	8.7	10.0	9.1	10.0	10.0
2021	3	9.6	10.0	9.6	9.7	10.0
2022	3	9.3	10.0	9.3	9.4	10.0

Kaynak: ([https://fragilestatesindex.org/country-data/ Syria](https://fragilestatesindex.org/country-data/Syria))

Bu çerçeve doğrultusunda ilk olarak Esad'ın 6. yılından itibaren 2011 Arap Baharına kadar olan süreç incelendiğinde ise Kırılgan Devlet Endeksi verilerine göre Suriye'nin sıralaması 2006'da 33 iken 2011 yılında ise sırası 48 yükselerek durumun nispeten iyi bir halde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 2006'daki E1 6.5, P1 9.0, P2 5.5, P3 9.0 ve X1 6.2 olan verileri 2011 yılı ile kıyaslandığında az da olsa gelişme gösterdiği söylenebilir. 2011 yılında E1, 5.8, P1 8.3, P2 5.8, P3 8.6, X1 5.5 geldiği görülmekte olup bu kapsamda ekonomik, devlet meşruiyeti, insan hakları ve dış müdahale konularında az da olsa gelişme gösterirken kamu hizmetlerinin sunulmasında gerileme olduğu görülmektedir. Kırılgan Devlet Endeksi verilerine göre Suriye'de nispeten bir iyileşme durumu olsa da kamu hizmetlerine erişimin kötüleşmesi de yapısal şiddet varlığının bir göstergesi ol-

maktadır. Arap baharının süreciyle beraber ise iç savaşın başlamasıyla ülkede kaotik bir ortamın oluşması ile terör örgütlerinin de ülkedeki etkinliğinin artması ile beraber 2012’de ülke 23 sıralamaya düştüğü görülmekte olup tüm göstergelerde keskin artış yaşanarak kötüleşme görülürken hatta P1 devletin meşruiyeti ve P3 insan hakları göstergeleri 9 oranını aşarak çok kötü bir hal aldığı söylenebilir.

Bu bağlamda 2012 yılında ilk kimyasal silahını kullanan Suriye’nin (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-ic-savas-10uncu-yilini-geride-birakti/2175301>, 2021) P1 ve P3 verilerinin keskin bir şekilde kötü bir düzeye çıkmasına sebep olduğu söylenebilir. Bu bağlamda 2013 yılı itibariyle tüm verilerinde keskin bir yükselişe geçen ülke tüm göstergelerde çok kötü performans sergilediği görülmektedir. Bu bağlamda 2014’te ülke sıralaması 15 iken ilerleyen yıllarda kademeli olarak düşmüş ve 2016’da 6. sıraya düşmüştür. Diğer taraftan ise iç savaşın kaotik ortamı, yaşanan ağır insani krizler ile birlikte 2016’da P1 göstergesi 10.0, P3 ise 9.8 oranına, X1 10.0 yükselerek ülkedeki durumun kötüleştiği görülmektedir. Bu bağlamda 2017 yılından itibaren ülkedeki kaos ortamı sonucu ülkenin P1, P2, P3 ve X1 göstergeleri 9’un üzerine çıkmış ve ilerleyen yıllarda göstergeleri çoğunlukla 9 ve 10.0 oranında olarak kötü bir profil sergilemektedir. Bu doğrultuda KDE verilerine göre 2018-2019-2020 yıllarında 4. Sıraya düşerken 2021-2022 yılı itibariyle 3. Sıraya indiği görülmektedir.

Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi-İGE (*Human Development Index-HDI*) parametreleri ise temelde 3’e ayrılmaktadır. Bunların Yaşam Beklentisi Endeksi (Doğumda Beklenen Yaşam Süresi-DBYS), Eğitim Endeksi (Beklenen Eğitim Yılı-BEY, Ortalama Eğitim Süresi-OES) ve Gayri Safi Milli Gelir Endeksi (Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir-KBDGSMG) olarak ifade edilmiştir. İnsani Gelişim Endeksi değerine göre <0,550 oranı düşük seviye, 0,550-0,699 oranı orta seviye, 0,700-0,799 oranı yüksek seviye ve $\geq 0,800$ oranını ise çok yüksek düzey olarak belirtilmiştir. (<https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>) İGE verilerine göre Suriye’nin 2021 için İnsani Gelişim Endeksi değeri 0,577 olarak belirtildiği için bu oranın ülkeyi orta düzeyde insani gelişim gösterdiği belirtilmekte olup 191 ülke içinde 150’nci sırada olduğu görülmektedir (<https://hdr.undp.org/data-center/specifc-country-data#/countries/SYR>).

Tablo 4. İnsani Gelişme Endeksi'ne göre Suriye'nin 2001-2021 verileri

Suriye					
Boyut Dizini Endeksi		Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi		Gayri Safi Milli Gelir Endeksi
	İGE Değeri	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Eğitim Yılı	Ortalama Eğitim Süresi	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir
2001	0.596	71.6 yıl	10.1 yıl	4.5 yıl	5.827
2002	0.603	71.9 yıl	10.2 yıl	4.7 yıl	6.165
2003	0.615	72.4 yıl	10.6 yıl	5.1 yıl	6.112
2004	0.627	72.5 yıl	11.0 yıl	5.5 yıl	6.409
2005	0.640	72.8 yıl	11.4 yıl	5.9 yıl	6.556
2006	0.650	73.3 yıl	11.4 yıl	6.2 yıl	6.751
2007	0.659	73.7 yıl	11.5 yıl	6.6 yıl	6.916
2008	0.653	73.6 yıl	11.6 yıl	6.2 yıl	6.923
2009	0.659	73.9 yıl	11.5 yıl	6.5 yıl	7.164
2010	0.660	73.9 yıl	11.7 yıl	6.3 yıl	7.325
2011	0.691	73.3 yıl	12.1 yıl	6.3 yıl	13.286
2012	0.650	66.8 yıl	12.9 yıl	6.3 yıl	8.657
2013	0.573	63.8 yıl	9.2 yıl	6.3 yıl	5.408
2014	0.553	63.2 yıl	9.2 yıl	5.6 yıl	4.515
2015	0.556	65.1 yıl	9.2 yıl	5.1 yıl	4.783
2016	0.560	66.0 yıl	9.2 yıl	5.1 yıl	4.857
2017	0.572	68.5 yıl	9.2 yıl	5.1 yıl	5.025
2018	0.580	70.1 yıl	9.2 yıl	5.1 yıl	5.136
2019	0.584	71.8 yıl	9.2 yıl	5.1 yıl	4.914
2020	0.577	72.1 yıl	9.2 yıl	5.1 yıl	4.215
2021	0.577	72.1 yıl	9.2 yıl	5.1 yıl	4.192

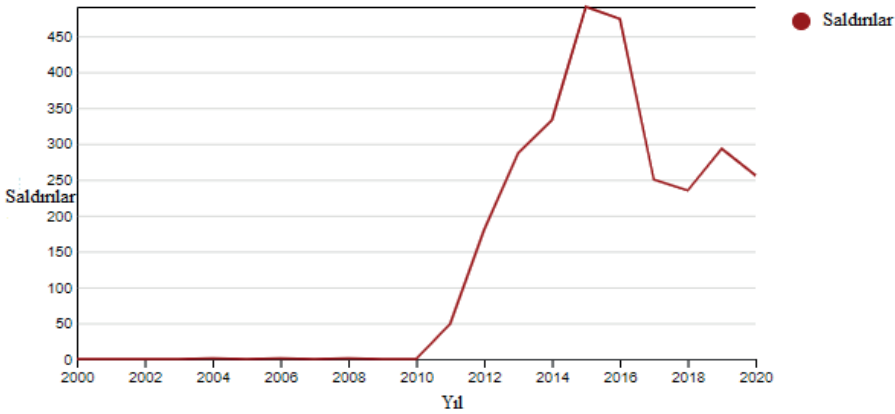
Kaynak: (<https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/SYR>)

Bu doğrultuda Suriye, 11 Eylül 2011 saldırılarından 2011 Arap Baharı sürecine kadar İnsani Gelişim Endeksi Verileri çerçevesinde incelendiğinde ise ilk olarak 2001'de İGE değerinin 0.596 oranıyla 0,550-0,699 orta seviye olduğu görülmektedir. 2001 yılından 2011 yılına kadar İGE değeri orta seviye olan ülkede, Doğumda Beklenen Yaşam Süresi, Beklenen Eğitim Yılı, Ortalama Eğitim Süresi ve Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir verilerinin hepsinde kademeli olarak

artış yaşanmasına rağmen ortaya seviyeyi geçememiştir. Bu bağlamda elde edilen İGE verileri doğrultusunda orta seviye değer gösteren ülkede kademeli bir artış yaşansa da yaşam ve eğitim sürelerinin düşük olmasından dolayı yapısal şiddetin varlığı mevcut olduğu söylenebilir.

2012 yılı itibariyle ülkede Arap Baharı süreciyle çatışmalar sonucu kaotik durumun hâkim olması, ilk kez kimyasal silah kullanımı ve terör örgütlerinin faaliyet alanı bulmaya başlaması ile birlikte keskin gerilemeler yaşanmış ve İGE oranı bir önceki yıla göre 0.041 düşerek 0.650 seviyesi gelirken KBDGSMG 8.657 ve doğumda beklenen yaşam süresi 66.8 yıl düşmüştür. 2014 yılı itibariyle ülke içinde çatışmaların artması, terör örgütlerinin geniş alan elde etmesi (DEAŞ, YPG/PKK) İGE, doğumda beklenen yaşam süresi ve kişi başına düşüne gelirin keskin bir şekilde düşüş yaşamaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda 2014 yılında İGE 0.553, DBYS 63.2 yıl ve KBDGSMG 4.515 düştüğü görülmektedir. Diğer taraftan ise İGE değerinde 2015 yılından 2019'a kadar az miktarda yükselme olurken 2020'de İGE değeri 0.577 düşüş yaşanmıştır. Bu bağlamda 2021 yılı itibariyle İGE değeri 0.577 olurken endeksin gelişim standardına göre 0,550-0,699 oranı arasında kalması nedeniyle ülke orta seviye bir gelişme sınıfına girmektedir.

Küresel Terörizm Veri Tabanına göre (*Global Terrorism Database*) Suriye'deki 2000-2020 yılları arasındaki terör saldırıları şu şekildedir.

Şekil 2. Küresel Terörizm Veri Tabanı Suriye 2000-2020 dönemi terör saldırıları (https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?start_yearonly=2000&end_yearonly=2020&start_year=&start_month=&start_day=&end_year=&end_month=&end_day=&country=200&asmSelect1=&ctp2=all&success=yes&casualties_type=b&casualties_max=)

Küresel Terörizm Veri Tabanına göre Suriye'de 2000-2010 yılları arasında terör saldırıları yok denecek kadar azdır. 2011'de Arap Baharı sürecinin başlamasıyla birlikte ülkedeki çatışan grupların varlığı, siyasi istikrarsızlar ve kaotik

ortam sonucu terör saldırılarında keskin bir şekilde artış yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda daha öncede belirtildiği üzere ülkedeki iç savaş ortamının kaotik ortamından yararlanarak 2012 yılında terör örgütü YPG/PKK ve 2014 yılı itibariyle terör örgütü DAESH'in çeşitli bölgeleri ele geçirmiştir. Bu bağlamda 2012 yılından itibaren ülkedeki iç savaş sonucu kaotik ortam ve otorite yoksunluğu neticesinde terör saldırıları keskin bir şekilde artarak 2014-2016 yıllarının terör saldırılarının en yoğun yaşandığı dönem olduğu görülmektedir.

Sonuç

1990'lı yıllar ile birlikte uluslararası arenada devlet sayısının artması ve çeşitli bölgelerdeki çatışma alanları nedeniyle başarısız devlet kavramına siyasi ve akademik camianın ilgisi yoğunlaşırken 11 Eylül saldırıları sonrasında ise başarısız olarak tanımlanan devletlerin küresel aktörlerin ilgisini çekmeye başladığı ve terörizmi ürettikleri gerekçesiyle uluslararası güvensizliğin sebebi olarak atfedilmektedir. Bu bağlamda başarısız devletlerin güçlü siyasi erkler ve kolluk kuvvetlerine sahip olmaması nedeniyle ülkenin tamamında güvenlik ortamı oluşturmadıkları söylenebilir. Ancak terörizmin devlet başarısızlığının tek nedeni olmadığını ve terörizmi üretme/terör saldırılarını yaşayan her devletin başarısız olarak tanımlanmaması gerekir. Bu bağlamda, başarısız devletlerdeki siyasi istikrarsızlık, devletin tüm bölgelerde asayiş ve güvenliği sağlayamaması nedeniyle mevcut kaotik ortam terör örgütlerinin ortaya çıkmasına kolaylık sağlamasına rağmen sadece terörizm olgusunun bir devletin başarısızlığının tek nedeni olmadığı ve devlet başarısızlığı ile terörizm arasında açık bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Terörizm ve başarısız devletler arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür incelendiğinde başarısız devletler ve terörizm arasında ilişkinin mutlaka var olduğu belirlenir ve terörizm ile başarısız devletler arasında belirgin ilişki olmadığını ifade eden görüşler mevcuttur. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda terörizm ile başarısız devletler arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı ve terörizmi yaşayan her devletin başarısız devlet olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda bir devleti başarısızlığa sürükleyen en önemli etkenler incelendiğinde siyasi otoritenin tüm vatandaşlarına eşit kamu hizmetleri (eğitim, yaşam, sağlık) sunmaması sonucu yapısal şiddetin ortaya çıkması ve ülkenin kolluk kuvvetlerinin tüm alanlarda eşit ve güçlü bir şekilde varlık gösterememesi olduğu ifade edilebilir. Ayrıca yapısal şiddetin varlığı ile ülke içinde yaşanan iç savaş ve çatışma ortamının sonucu olarak şiddetin kalıcı hale gelmesi olduğu söylenebilir.

Çünkü incelenen Yemen ve Suriye örneklerinde görüldüğü üzere ülke içinde 2001 yılından itibaren 2011 Arap Baharı süreciyle iç savaşın başlamasına kadar iki ülkede rejimlerin/otoriter yönetimlerin uzun süreli varlığı ile devlet meşruiyeti, kamu mallarının eşit dağılmaması, insan hakları, eğitim, yaşam süresi gibi pa-

rametrelerde veri bankalarından alınan bilgiler doğrultusunda yapısal şiddetin var olduğu söylenebilir. Kırılğan Devlet Endeksi ve İnsani Gelişim Endeksi verileri doğrultusunda bu dönemde her iki ülkede zayıf ve kırılğan bir devlet profili sergilemekte ancak ülkelerde rejimlerin/otoriter yönetimlerin devamlı olan varlığı doğrultusundan kendi var olan düşük/orta kapasiteleri doğrultusuna göre bir az da olsa istikrar ortamı olduğu söylenebilir.

Kırılğan Devlet Endeksi ve İnsani Gelişim Endeksi verilerine göre 2011 yılı itibariyle her iki ülkede de iç savaşın patlak vermesi sonucu oluşan yönetim boşluğuyla ülkenin tüm alanlarında devlet otoritesinin olmaması ile güvenlik kapasiteleri ve kamu mallarına erişimi, yaşam süresini, dış müdahale ve eğitim gibi parametrelerde mevcut olan kötü durumdan çok daha kötü bir duruma geçiş yaşandığı söylenebilir. Diğer taraftan ise Küresel Terörizm Veri Tabanından alınan veriler doğrultusunda iç savaşın başlaması ve kaotik ortam neticesinde her iki ülkede de bu durumdan faydalanan terör örgütleri nüfuz etmeye çalışarak alan hakimiyetlerini genişletme girişimlerini başlatmışlardır. Bu bağlamda iç savaş başladıktan sonra her iki ülkede de terör saldırıları had safhaya ulaştığı görülmektedir.

Bu doğrultuda incelenen her iki ülke de düşük/orta seviye bir kapasiteye sahipken iç savaş öncesi terörizm ve terör saldırıları daha azdır. Bu devletlerin başarısız olmasının en önemli sebepleri yapısal şiddetin varlığı ile yaşanan iç savaş sonucu şiddetin ve çatışmaların sürekli devam etmesi, merkezi otoritenin ülkenin tamamında güç gösterememesi ve güvenlik kuvvetlerinin toprakların tamamında mevcut olmaması olduğu söylenebilir. Bu bağlamda terörizmin devlet başarısızlığının tek nedeni olmadığının ve bir devletin başarısız olması, terörizmi üretme/ihraç etme arasında doğrusal ilişki bulunmadığı ancak ortaya çıkan yapısal şiddetin önlenememesi nedeniyle çıkan iç savaşlar ve kalıcı şiddet ile başarısız devletlerin ortaya çıkması neticesinde terörizmi üretmesi olasılığının daha yüksek olduğu iddia edilebilir.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı. (2021). *Arap Baharının ilk devriminin üzerinden 10 yıl geçti*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-baharinin-ilk-devriminin-uzerinden-10-yil-gecti/2109556> <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-baharinin-ilk-devriminin-uzerinden-10-yil-gecti/2109556> (E.T. 03 Ocak 2023)
- Anadolu Ajansı. (2022). *Çatışma ve insani kriz ekseninde Yemen*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/catisma-ve-insani-kriz-ekseninde-yemen/2750739> (E.T. 11 Ocak 2023)
- Anadolu Ajansı. (2021). *Suriye'deki iç savaş 10'uncu yılını geride bıraktı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-ic-savas-10uncu-yilini-geride-birakti/2175301> (E.T. 14 Ocak 2023)
- Anadolu Ajansı. (2015). *Yemen'de El Kaide endişesi*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-el-kaide-endisesi/57623> (E.T. 10 Ocak 2023)

- Anadolu Ajansı. (2021). *Yemen’de 6 farklı güç arasındaki nüfuz ve toprak mücadelesi ülkeyi yıkıma uğrattıyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-6-farkli-guc-arasindaki-nufuz-ve-toprak-mucadelesi-ulkeyi-yikima-ugrattiyor/2163140> (E.T. 11 Ocak 2023)
- Baranyi, S. ve Powell, K. (2005). Fragile States, Gender Equality and Aid Effectiveness: A Review of Donor Perspectives. *The North-South Institute*, 1-14.
- Cojanu, V. ve Popescu, A. I. (2007). Analysis of Failed States: Some Problems of Definition and Measurement. *The Romanian Economic Journal*, 113-132
- Coggins, B. L. (2014). Does State Failure Cause Terrorism? An Empirical Analysis (1999–2008). *Journal of Conflict Resolution*, s. 1-29
- Fragile State İndex. *Indicators*. <https://fragilestatesindex.org/indicators/> (E.T. 10 Ocak 2023)
- Fragile State İndex. *Syria, Country Data*. <https://fragilestatesindex.org/country-data/> (E.T.19 Ocak 2023)
- Fragile State İndex. *Yemen, Country Data*. <https://fragilestatesindex.org/country-data/> (E.T.13 Ocak 2023)
- Fragile State İndex. *What Does State Fragility Mean?* <https://fragilestatesindex.org/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/> (E.T. 19 Haziran 2023)
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, And Peace Research. *International Peace Research Institute, Oslo*, s.167-191.
- Global Terrorism Database. *Syria, Between 2000 and 2020*. https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?start_yearonly=2000&end_yearonly=2020&start_year=&start_month=&start_day=&end_year=&end_month=&end_day=&country=200&asmSelect1=&ctp2=all&success=yes&casualties_type=b&casualties_max= (E.T.22 Ocak 2023)
- Global Terrorism Database. *Yemen, Between 2000 and 2020*. https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?start_yearonly=2000&end_yearonly=2020&start_year=&start_month=&start_day=&end_year=&end_month=&end_day=&country=228&asmSelect1=&ctp2=all&success=yes&casualties_type=b&casualties_max= (E.T.16 Ocak 2023)
- Helman, G. B. ve Ratner, S. R. (1993). Saving Failed States, *Foreign Policy*. 14 Aralık 2022 <https://foreignpolicy.com/2010/06/15/saving-failed-states/> adresinden erişilmiştir.
- Human Development İndex. *HDI Dimensions and Indicators*. <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (E.T.02 Ocak 2023)
- Human Development Report. *Syrian Arab Republic, Country Data*. <https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/SYR> (E.T.16 Ocak 2023)
- Human Development Report. *YEMEN, Country Data*. <https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/YEM> (E.T.13 Ocak 2023)
- Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism*, Columbia University Press New York.
- Lee. B. (2019). *Violence: An Interdisciplinary Approach to Causes, Consequences, and Cures*. John Wiley & Sons, Wiley Online Library. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/9781119240716.ch7>
- Martin, G. (2017). *Terörizm Kavramlar ve Kuramlar*, Çevirenler: İhsan Çapcıoğlu, Bahadır Metin, Ankara: Adres Yayınları.
- Newman, E. (2007). Weak States, State Failure, and Terrorism. *Terrorism and Political Violence*. s. 463-488

- Newman, E. (2009). Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World. *Contemporary Security Policy*. (30:3) s. 421-443
- Patrick, S. (2006). Weak States and Global Threats: Fact or Fiction? *The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts Institute of Technology*. (29:2) s. 27-53.
- Piazza, J. A. (2008). Incubators of Terror: Do Failed and Failing States Promote Transnational Terrorism? *International Studies Quarterly*. s. 469–488
- Puccetti, L. P. (2021). Failed States and Terrorism: Engaging the Conventional Wisdom. s. 1-5
- Rotberg, R. I. (2003). Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators, s. 1-25.
- Takeyh, R. ve Gvosdev N. (2002). Do Terrorist Networks Need A Home? *Washington Quarterly*. 97-108
- Winter, D. D., & Leighton, D. C. (2001). Structural violence. In D. J. Christie, R. V. Wagner, & D. D. Winter (Eds.), *Peace, conflict, and violence: Peace psychology in the 21st century*. New York: Prentice-Hall. <https://sites.saumag.edu/danaleighton/wp-content/uploads/sites/11/2015/09/SVintro-2.pdf>

Sınır Güvenliği Paradigmalarının Değişimi Ekseninde Türkiye'nin Sınır Güvenliği

K. Betül Biçen Gören*

Özet: Ulus devletlerin egemenlik haklarını belirlediği sınırlar, savaşlar veya uluslararası antlaşmalar yoluyla çizilmektedir. Sınırlar ulus devletlerin kurucu unsurları olması nedeniyle yeni koşullar etrafında önemini artırmaktadır. Sınır güvenliğinin sağlanması noktasında geleneksel araçların yetersiz kalması, sınırın sadece korunması gereken bir hat olmasının ötesine geçmesine ve yeni yöntemlere duyulan ihtiyaçların artmasına neden olmaktadır. Tehditleri durdurmak için coğrafi olarak sabit ve güçlendirilmiş sınır hattının aşılmasıyla birlikte devlet dışı aktörlerin de sınır güvenliğine etkileri gündeme gelmektedir. Çalışma kapsamında sınır güvenliği kavramında yaşanan dönüşümün teknolojik gelişmeler ekseninde yeni sınır güvenliği anlayışına etkileri Türkiye örneği üzerinden değerlendirilmektedir. Bu çalışma Türkiye'nin yeni sınır güvenliği anlayışının sadece sert güce dayalı dar bir perspektiften değil siyasi, sosyal ve toplumsal güvenliği de içerisine alan geniş bir perspektiften sınır güvenliğine yönelik politikalar yürüttüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada Türkiye'nin sınır güvenliği çerçevesinde gerçekleştirmiş olduğu savunma sanayi alanındaki millileştirme hareketinin etkileri üzerinde durularak Türkiye'nin akıllı sınır güvenlik sistemleriyle yeni sınır güvenliği anlayışına yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Güvenlik Sistemi, Sınır Güvenliği, Sınır Güvenliği Yönetimi, Türkiye'nin Sınır güvenliği Anlayışı, Yeni Sınır Güvenliği Anlayışı.

* Dr. Araştırma Görevlisi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik Ana Bilim Dalı, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1145-7642, betulbicen@hotmail.com

On the Axis of Change of Border Security Paradigms Turkey's Border Security

K. Betül Biçen Gören

Abstract: The borders on which nation states determine their sovereign rights are drawn through wars or international treaties. Borders increase their importance around new conditions as they are the constituent elements of nation states. The inadequacy of traditional means at the point of ensuring border security causes the border to go beyond being just a line to be protected and increase the need for new methods. With the crossing of the geographically fixed and strengthened border line to stop the threats, the effects of non-state actors on border security come to the fore. Within the scope of the study, the effects of the transformation in the concept of border security on the new understanding of border security on the axis of technological developments are evaluated through the example of Turkey. This study reveals that Turkey's new understanding of border security carries out policies for border security not only from a narrow perspective based on hard power, but also from a broad perspective that includes political, social and social security. In addition, the study focuses on the effects of the nationalization movement in the defense industry, which Turkey has carried out within the framework of border security, and includes Turkey's new border security understanding with smart border security systems. In this context, Turkey prevents terrorist activities that may occur within its borders by organizing cross-border operations due to the deterrent function of border security.

Keywords: Intelligent Security System, Border Security, Border Security Management, Turkey's Border Security Concept, New Border Security Concept.

Giriş

Uluslararası güvenliğin en temel sorunlarından olan terörizm, etnik çatışma, göç ve mülteci krizi konularının kesişim noktasında sınır güvenliği kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede kavramın çok boyutlu ve disiplinlerarası değerlendirilmesi gerekmektedir. Ulus devletlerin egemenlik haklarını belirlediği sınırlar, savaşlar veya uluslararası antlaşmalar yoluyla çizilmektedir. 1648 Westfalya Antlaşmasına dayanan sınır antlaşmaları, I.ve II. Dünya Savaşı sonrası yeniden gündeme gelmiştir (Sander, 1989, s. 111). Ancak sınırlar, iki kutuplu dünya düzeninde siyasi ve ideolojik kamplaşmanın sembolü olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında ise bağımsızlığını kazanan devletler ve aralarında çıkan sınır çatışmaları, sınır güvenliği konusunu gündeme getirmektedir.

Küreselleşme, açık veya görece kolaylıkla aşılabilecek sınırlarla ilişkilidir. Küresel üretim araçlarının ve bilginin artan karşılıklı bağımlılığı, üretim ve ticaretin nasıl koordine edileceğine ilişkin soruları gündeme getirmektedir. Bununla birlikte sınır güvenliği noktasında verilen yetkilerin genişlemesi, bu yetkileri ellerinde bulunduranların hesap verilebilirliğinin önemini ortaya çıkarmaktadır. İnsanların, malların ve sermayenin ulus ötesi hareketleri, ulusal ve küresel gündemlerde önemli güvenlik politikası hâline gelmektedir. Bu çalışma da sınır güvenliği kavramının, her geçen gün önemini artırdığını ve değişen dünya düzeni ile gelişen teknolojik şartların sınır güvenliği noktasında devlet merkezli anlayışın gelişmesine sebep olduğunu vurgulamaktadır. Geleneksel araçların sınır güvenliğini sağlama noktasında yetersiz kalması, sınırın sadece korunması gereken bir hat olmanın ötesine geçmesi, yeni yöntemlere duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

Bu çalışma yeni sınır güvenliği anlayışının, tehditleri durdurmak için coğrafi olarak sabit ve güçlendirilmiş sınır hattının aşılmasıyla ve tehditlerin belirsiz olması nedeniyle devlet dışı aktörlerin de sınır güvenliğine etkilerini gündeme getirmektedir. Ancak hâlâ devletin başat rolünü vurgulamakta ve sınırsız dünya söylemlerini gerçek dışı bulmaktadır. Coğrafi, siyasi ve sosyolojik alanları içine alan sınır kavramı disiplinlerarası çalışmalar arasında önemini artırmaktadır. Çalışma kapsamında sınır güvenliği kavramında yaşanan dönüşüm ve teknolojik gelişmelerin sınır güvenliği anlayışına etkilerine yer verilmiştir. İlk kısımda sınır güvenliği kavramı teorik çerçevede incelenmiş olup geleneksel sınır güvenliği anlayışı tanımlanmıştır. Ardından değişen şartların ve gelişen teknolojinin etkisiyle sınır güvenliği anlayışında meydana gelen farklılıklar incelenmiştir.

Makalenin ikinci kısmında sınır güvenliğini etkileyen unsurlara yer verilmiştir. Sınırsız dünya söylemi ve etkileri değerlendirilmiş olup, tüm değişimlere rağmen sınırlara verilen önemin arttığı sonucuna varılmıştır. Ancak devletin tek hegemon olma konumunun zayıfladığına ve ulus ötesi aktörlerin etkisinin varlığına da dikkat çekilmiştir. Son bölümde yeni sınır güvenliği anlayışı Türkiye örneği üzerinden aktarılmaktadır. Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlayabilmek

adına geliştirdiği yazılım ve araçları yerli mühendislerce üretilmektedir. Böylece Türkiye ulusal güvenliğini sağlamada dışa olan bağımlılığını azaltmaktadır. Aynı zamanda Türkiye sınır güvenliğinin caydırıcı fonksiyonu gereği sınır ötesi harekâtlar düzenleyerek sınırları içerisinde oluşabilecek terör faaliyetlerine engel olmaktadır. Türkiye'nin sınır güvenliği anlayışı çok faktörlü ve çok boyutlu politikaları içermektedir.

Kavramsal Çerçeve: Sınır Güvenliği

Sınır, “bir devletin ülkesel egemenlik haklarını kullandığı toprak parçasını diğerinden ayıran varsayım çizgisi” olarak tanımlanabilir (Sönmezoğlu, 1992, s. 583). Devletin gücü özellikle sınırların güvenliği ile doğru orantılı olarak görülmektedir. Devletlerin egemenliklerinin uç noktaları olan sınırların kontrolü ve güvenliği devletin egemenliğinin kurucu unsurları arasındadır. Sınırların güvenliği mekânsal olarak çatışmaların engellenmesini içerse de aynı zamanda halkların, dinlerin ve ticaretin etkileşim yeri olması nedeniyle önem taşımaktadır (Akengin, 2010, s. 6). Sınırlar sadece güvenlik perspektifinden değil çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir.

Sınırlar ulus devletlerin kurucu unsurları olması nedeniyle yeni koşullar etrafında önemini artırmaktadır (Deniz, 2020: 236). Sovyet imparatorluğunun çöküşü ile birlikte bağımsızlığına kavuşan ülkelerin sınırlarının belirlenmesi, sınır kavramının yeniden ön plana çıkmasına neden olmaktadır (Agnew, 2008, s.175). Ayrıca sınırların çizimi sırasında ekonomik kaynakların paylaşımı, enerji kaynaklarının kontrolü gibi stratejik çıkarlar da gözetilmelidir. Bu faktörler, sınırların belirlenmesi sürecindeki müzakereleri daha karmaşık hale getirmiştir.

Ulus-devletlerin gelişiminde önemli bir argüman olarak kullanılan sınırlar, ulusal kimliğin ve kültürün önemli bir göstergesidir. Bu çerçevede modern devletlerin kuruluşu itibarıyla önemini artıran sınırların tarihsel analizi küreselleşen devlet sisteminde belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle devletlerin bölgesel olarak güvenliklerini sağlamlaştırmalarının ardından gerçek güçleri ortaya çıkmaktadır (Baud ve Schendel, 1997, s.214). Sınırlar, ulusal kimlik, kültür ve güvenlik gibi faktörlerin belirleyicisi olmuştur. Ancak, küreselleşme ve uluslararası ilişkilerin karmaşıklığı, sınırların işlevini değiştirmiş ve devletler arası ilişkilerde yeni dinamiklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu nedenle, sınırların rolü ve anlamı sürekli olarak yeniden değerlendirilmeli ve uluslararası toplumun değişen ihtiyaçlarına uyum sağlamalıdır.

Bilgi ve güç arasındaki araçsallık coğrafi yöntem ve söylem noktasında birbirleriyle ilişkilidir. Hauber; siyasi bölünmelerin coğrafyanın temeli olarak kalması gerektiğini, aksi takdirde ise bu bölünmelerin sadece tersine çevrilmiş bir düzenden kaynaklanacak bozukluk olacağını söylemektedir (Steinberg, 2009, s.468). Sınırların oluşturulmasında tarihi ve kültürel kabulün bulunmadığı durumlarda yaşanan jeoekonomik ve jeokültürel parçalanmışlıklar süregelen çatışmaların alt

yapısını oluşturmaktadır. Sınırlar kültürler, topluluklar ve değer sistemleri arasındaki ayırım çizgisidir. Rakip topluluklar, eninde sonunda çatışacakları değer sistemlerini veya kurallarını genişletmeye çalışmaktadır. Sınır çatışmaları, siyasi düzenlemenin uygun kapsamı ve ölçüğü üzerindeki güç mücadeleleridir. Yetki tahsisine ilişkin çatışmalar, yatay ve dikey unsurları içermektedir. Güç ve otoritenin yatay ve dikey olarak yeniden tahsisi, temelde siyasi ve sınır çatışmalarının sonuçları genellikle ülkenin göreceli güçleri tarafından belirlenmektedir (Hudson, 1998, s. 90). Mevcut sınır güvenliğine bakışın çok boyutlu ve disiplinler arası bir yaklaşımı gerektirdiği açıktır.

Normların ve düzenlemelerin herhangi bir biçimsel değişim sürecinden geçmesi için zeminde sınır ötesi etkileşim seviyelerinde artış gerekmektedir. Çoğu sınır çalışması, hükümet, sınırın statüsü ve bununla bağlantılı yönetim mekanizmalarını dayatmaktadır. Bu durum kısmen, devletlerin bölgeselliğine atfedilen kontrol işlevinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle hükümetler, sınırların kontrolünden vazgeçme konusunda isteksizdir. Dışarıdan (küreselleşme) veya aşağıdan (yerelleşme) baskısı bulunmaktadır (Newman,2003, s. 25). Günlük uygulamalarından kaynaklanan değişim çerçevesinde aşağıdan yukarıya sürecinin incelenmesi gerekmektedir.

Sınırların incelenmesi noktasında tek bir analitik çerçeveden bakılması konunun yeterince incelenememesine yol açmaktadır. Sınırların hem coğrafi açıdan hem de mekânsal ölçekler açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir sınırın özü, “benliği” diğerinden ayırmaktır. Bir sınırın temel işlevi, bir bariyer görevi görerek “biz içeridekileri” dışardan korumaktır. Sınırların bariyer işlevi, içeridekileri uyuşturucu, göçmen işgücü, pazardaki rekabet gibi diğer “zararlı” unsurlardan da korurken, kültürel sınırlar, çoğunluğun hegemonik pratikleriyle bağdaşmayan değerlerin sızmasına karşı koruma sağlamaktadır (Newman,2003, s.13-25).

Devletin ulusal bir topluluk olarak kurulması jeopolitik bir eylemdir. Dışarıyla bir sınır oluşturmayı ve farklı yerleri tek bir iç mekâna dönüştürmeyi içermektedir. Ulus-mekân ve ulus-zaman yaratmak için oluşturulan eylem toplulukları, ulus-mekânın homojenleşmesini sağlamaktadır (Ó Tuathail, 1998, s. 21). Bu çerçevede ulusların sınırlarla birbirinden keskin bir şekilde ayrılması, modern devletin “biz ve öteki” ayrımını ortaya koymaktadır (Alesina ve Reich, 2015, s.7). Ulus devlet inşası, bölge üzerindeki “kontrol” fonksiyonuna dayalı sınır ötesi dinamikleri şekillendirmektedir. Aynı zamanda devletin meşruiyet sistemi aracılığıyla hükümetin egemenliğini tanımladığı sürece devam eden bir süreçtir. Bununla birlikte belirli bir kültür, dil, gelenekler, vb. tarafından diğerlerinden farklılaşmak için belirlenen bir “ulus duygusu” inşası bulunmaktadır (Linz, 1993, s.357). Sınır ötesi bölge, iki veya daha fazla ulus devletin karşılaştığı fiziksel alan olarak farklı meşruiyetlerin, hükümet sistemlerinin ve kimliklerin buluşmasını temsil etmektedir. Sınırın diğer tarafı hakkındaki algılar “bilinmeyen” korkusuyla veya ülkeler arasında milliyeti veya hiyerarşiyi güçlendirme ihtiyacı ile eklenen yabancı düş-

manlığı yaratılarak sınırı, temelli bir savunma mekanizmasına dönüştürmektedir (Villanueva, Kidokoro, Seta, 2021, s. 45).

1648 Westphalia Anlaşmasıyla sınırlar uluslararası düzeyde tanımlanmış olup sınır güvenliği konusu ön plana çıkmaktadır (Boucher vd., 2014, s.196). Devletlerin sömürge yarışına girdiği o dönemde sınır sorunları daha da önemli hâle gelmektedir. Siyasi sınırların genişliğinin devletin gücünü artıracakını öne süren teorisyenlere Ratzel ve Kjellen örnek olarak verilebilir. Ratzel, devletin kenar organı olarak belirlediği sınırı, devletin gücünün göstergesi olarak nitelendirmekteyken Kjellen ise devletin özelliklerini içinde bulunduğu çevreden alan coğrafi bir organizma olarak nitelendirmiş ve amacın canlı varlığın sürekli güçlü olmasını sağlamak olduğuna vurgu yaparak jeopolitik kavramını ortaya atan ilk isim olmuştur (Taylor, 1985, s. 50).

Jeopolitik söylem; politikacılar, medya ve kitle kültürü tarafından oluşturulmaktadır. Faaliyetini meşrulaştırmak için, hükümetin mümkün olan en geniş kapsamda eşleşmesi için 'yüksek' ve 'düşük' jeopolitiğe ihtiyacı bulunmaktadır. Yüksek jeopolitik, devletin eylemlerini uluslararası düzeyde temellendirmek ve haklı çıkarmak için ihtiyaç duyulan alandır. 'Yüksek' jeopolitik dünya düzeni, uluslararası ilişkilerin yapısı gibi stratejik, genel sorunların çalışmalarını ilgilendirmektedir. Söylemi; ülkenin dünyadaki yeri, uluslararası sınırlar sistemi ile ilişkilidir. Düşük jeopolitik; medyada, reklamlarda, sinemada yer alan jeopolitik kavramlar, semboller ve imgelerdir (Kolossof, 2005, s. 615). Sınırlar kimliklerin ifade edilmesi noktasında da önem taşımaktadır.

Sınırlar kendi coğrafi gerçekliklerini oluşturmaktadır. Sınırların yapay veya doğal olması, sınırların etnik grubu ayırması, ülkenin sosyo-ekonomik refahını etkilemektedir. Bu çerçevede yapay sınırların ülkenin yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Özellikle Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen savaş ve çatışmalar bu duruma örnek gösterilmektedir (Deniz, 2020, s. 240). Siyasi sınırın yapay olarak çizildiği ve halkın dini, etnik ve sosyal yapıları dikkate alınmadan çizilen sınırlar yüzyıllardır devam eden etnik ve aile bağlarını zedelediği gibi çok boyutlu ilişkilerin varlığını da yok saymaktadır. Bu durumdan sınır güvenliği olumsuz etkilendiği gibi terör örgütlerinin bölgedeki eli güçlenmektedir.

Sınır bölgesinde daha az insan varsa ve ekonomik faaliyet daha zayıfsa sınır ötesi akışların kontrolü daha kolaydır. Ancak çatışmaların yoğun olduğu bölgelerde göçmenlerin, teröristlerin ve uyuşturucunun giriş kapısı olarak görülmesi sınırın güvenlik sorunu olarak düşünülmesine yol açmaktadır. Bu noktada sınır güvenliği kavramı ön plana çıkmaktadır.

Geleneksel Sınır Güvenliği

Devletlerin jeopolitik sınırları egemenlik ve yetki alanlarını belirlemektedir. Geleneksel güvenlik anlayışında sınır güvenliğinin sağlanması, somut ve görülebilen çizginin düşman tarafından geçilmesini önlemek olarak tanımlanmaktadır. Realist ve neorealist yaklaşımlar anarşik sistem gereği diğer devletleri tehdidin kaynağı olarak algılamakta ve sınırları da bu tehditten korunmanın aracı olarak görmektedir. Sınırlar askeri bölgeler olarak görülmektedir ve sınır güvenliğinin caydırıcı olması gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Altınpınar, 2018, s.74). Geleneksel sınır güvenliği politikaları genellikle sınır tehditlerinin askeri veya güvenlik yönlerini ele alarak, önce ulusal güvenlik kaygılarına öncelik verir. Bu tehditler, saldırılar, terörizm, sınır ihlalleri, kaçakçılık ve organize suç gibi unsurları içermektedir. Geleneksel sınır güvenliği politikaları genellikle sınır noktalarında artan güvenlik, artan askeri mevcudiyet ve sınır bölgelerinde güç kullanımını içerir.

Devlet kendi fiziksel mekânı olan sınırlarının içerisinde mutlak egemenliğe sahiptir. Bu sınırlar aynı zamanda toplumun sınırlarını oluşturduğu gibi iç ve dış ayrımı yapılarak oluşturulan bağımsız alanları da tanımlamaktadır (Agnew,1998, s.51). Geleneksel yaklaşımın özelliklerinden biri, devlet sınırlarının güvenliğine yönelik olası sorunları önceden görme ve önleme başarısıdır. Güvenlik çiti olarak sınır kavramı, genel olarak devletin güvenleştirilmesine dayanmaktadır. Ayrıca, sınır bölgelerinin güvenlik çıkarlarının bir bütün olarak devletinkine benzer olduğu düşünülmektedir. Jeoekonomi, jeopolitikle ilişkilidir. Bir yandan siyasi söylem başlatabilen siyasi liderler, bir sınır bölgesine özgü bölgesel veya yerel bir sorunu 'jeopolitik' bir soruna ve ulusal güvenliğe yönelik bir tehdide dönüştürebilirler (Kolossoy, 2005, s. 614).

Somut bir sınırın güvenlik algısı; sembolik rolüne, tarihi geleneklerine, imajına ve çağdaş söylemine bağlıdır. Devlet sınırlarının ulusal güvenlikteki rolüne ilişkin geleneksel anlayış, öncelikle askeri tehdidin önlenmesine dayanmaktadır. Bu nedenle sınır bölgeleri özel bir rejime sahip askerleştirilmiş bölgeler hâline gelmektedir (Kolossoy, 2005, s. 615).

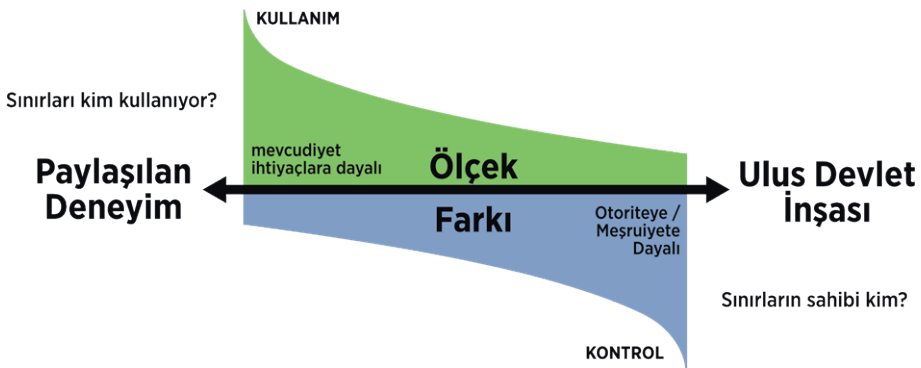
Geleneksel sınır güvenliği anlayışında öncelikli olarak toplum değil devlet korunmaktadır. Devletin sınır güvenliğini sağlama ulusal güvenlik konusu olarak kabul edilmektedir ve büyük önem taşımaktadır. Ancak sınır güvenliğini sağlama noktasında iç ve dış ayrımının muğlaklaşması sınırların geleneksel araçlarla korunmasını zorlaştırmaktadır (Boucher vd., 2014, s.96). Bu çerçevede geleneksel yöntemlerin yanı sıra, sürekli sınır uçuşu gerçekleştiren hava araçları, uydu görüntüleri ve yapay zekâ uygulamaları kullanılmaya başlanmıştır. Değişen konjoktüre uyum sağlayan teknolojik gelişmelerin yanı sıra sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeler geleneksel sınır güvenliği anlayışında değişikliklere neden olmaktadır.

Değişen Sınır Güvenliği Anlayışı

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte risk ve tehditlerin belirli bir coğrafyadan gelmesi anlayışı yerini belirsiz, tek merkezden yönetilmeyen tehditlere bırakmıştır. Böylece sınır güvenliği anlayışının değişimine zemin hazırlanmıştır (Ó Tuathail, 1998, s.21). Ayrıca gelişen ve değişen teknolojik gelişmeler sınır güvenliği konusunda da devlet merkezli anlayışın değişmesine yol açmaktadır.

Postmodern çalışmalarda sınırların işlevleri farklıdır. Sınır bölgeleri ekonomik büyüme için lokomotif görevi üstlenebilmektedir. Geleneksel sınır kontrollerini basitleştirmenin ve modern teknolojiyi bir uzaktan kumanda aracı olarak kullanarak, sınır ötesi işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece merkezi hükümetlerle sınır bölgelerinin çıkarları arasında hassas bir denge kurulması amaçlanmaktadır. Yeni yöntemler, aynı süreçlerin farklı ülke ve bölgelerde farklı şekilde görüldüğünü alguların, sınırlar ve sınırlarla ilgili ekonomik ve politik karar vermede önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Küreselleşme genellikle savunmacı bir tepkiye neden olmakla birlikte etnik, ulusal veya bölgesel kimlikleri de güçlendirmektedir, bu da sınır rejimlerinin kuvvetlenmesine katkıda bulunmaktadır (Kolossoy, 2005, s. 613).

Savaş sonrası veya uluslararası anlaşmalar sonrasında oluşan sınırlar, devletlerarasındaki sınır çizgileri olarak anlaşılmaktadır. Geleneksel sınır anlayışı ekonomik veya sosyal amaçları yerine getirmekle birlikte oluşturulma süreçlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Sınır hatlarının nasıl çizilmiş olmalarından ziyade, sosyal olarak nasıl inşa edilmeleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Komşu devletlerarasındaki sınır boyunca, hem yerinde hem de koruyan çapraz baskılara yapılan vurgu, sınır devletlerin (ve bazen onların yerel temsilcilerinin) iktidar coğrafyasını tekeline aldıkları tamamen bölgeselleşmiş bir mekânsallık imajını yansıtmaktadır. Öyleyse, bir zamanlar çapraz baskı anlarını oluşturan “güçler” ve “işlevler”, şimdi “söylemler”e ve “uygulamalar”a dönüşmektedir (Agnew, 2008, s.175).

Şekil1: Villanueva, J, Kidokoro, T, Seta F. (2021), s. 6

Sınır ötesi yönetim, farklı aktörlerin sahip oldukları kontrol derecelerinin, etkileyebilecekleri güç türünü nasıl ürettiğini anlamak için kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu kavramsal çerçeve, sınır bölgelerinde faaliyet gösteren aktörlerin çıkarları, ihtiyaçları ve diğer faktörleri göz önünde bulundurarak, güçlerini nasıl kullanabileceklerini açıklamaktadır (Villanueva vd, 2021, s. 7). Bu süreçte, farklı aktörler arasındaki ilişkiler, paydaşların ölçek farkına ve bölgesel güce dayalı olarak, kendi hedeflerine ulaşmak için güçlerini artırmaya çalıştıklarını gösterir. Bu paydaşlar, ilişkilerini araçsallaştırarak, işbirlikleri kurarak veya karşılıklı yarar sağlamak için ortak hedefler belirleyerek ilerlerler. Sınır ötesi yönetim, aktörlerin birlikte çalışabileceği uyumlu eklemlemelerin, işbirliklerinin ve ortak hedeflerin oluşturulabileceğini ifade etmektedir (Villanueva vd, 2021, s. 7). Bu çerçevede tarafların çıkarlarının uyumlu hale getirilmesi ve ortak bir anlayışın oluşturulması önemlidir. Böylece, paydaşlar birbirleriyle işbirliği yapabilir, ortak hedefler için çaba sarf edebilir ve karşılıklı yarar sağlayabilirler.

Geleneksel sınır güvenliği anlayışından üç temel noktada ayrılan yeni sınır güvenliği anlayışı, öncelikle tehditleri durdurmak için coğrafi olarak sabit ve güçlendirilmiş sınır hattına dayanılması anlayışına karşı çıkmaktadır. Çünkü küreselleşmeyle birlikte tehditler yalnızca somut sınır hatlarının korunmasıyla durdurulamamaktadır. Yeni tehditler belirsiz ve tek merkezden idare edilmeyen şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca geleneksel sınır güvenliğinin aksine yalnızca devleti merkeze alan bakış açısının yerine toplumu ve bireyi de önceleyen bir anlayış geliştirmektedir. Son olarak da tehdit kaynağı olarak devletlerin yanında devlet dışı aktörlerin varlığını da kabul ederek düşmanın engellenmesi noktasında yalnızca coğrafi bir sınırlamanın yeterli olamayacağı üzerinde durulmaktadır (Kolossof, 2005, s. 623).

Yeni güvenlik anlayışında, geleneksel anlayışın aksine iç ve dış güvenliğin birbirleriyle bağlantılı olduğu, böylece sınırların ötesinde bazı bölgelerin de sanki ülke sınırları içindeymiş gibi güvenlik uygulamalarının konusu olduğu savunulmaktadır. Nihayet tehdidin kaynağı içeride mi yoksa dışarıda mı tartışması da anlamını yitirmiştir. Sınır ötesi harekâtların önünü açan bu yaklaşım devletin güvenliğini sağlamak için sınırların ötesinde meydana gelen olaylara müdahale edilebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye sınır ötesi harekâtlar düzenleyerek sınırlarının dışında kurulmak istenen terör devletinin unsurlarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bölgede devlet otoritesinin sarsılmış olması yalnızca güvenlik boyutunda değil eğitim sağlık gibi alanlarda da düzen arayışını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin sınır güvenliği politikası çok boyutlu ve çok aktörlü bir yapıya sahip olmaktadır.

Özel aktörleri düzenleyici aktörlere dönüştüren yetki devri stratejileri, sınır güvenliğinde maliyet etkinliği ve piyasa mantığını da beraberinde getirmektedir. İster kamu veya özel güvenlik uzmanları, polis memurları, göçmenlik bürokratları, askerler, sınır muhafızları, gümrük memurları ve hatta diplomatlar olsun, bu aktörlerin her biri sınırların güvenliğinin sağlanmasında yer almaktadır.

Sınır güvenliği kendi standartları, özel düzenlemeleri ve siyasi menfaatleri ile ayırt edilen, hızla dönüşen kurumsal alanlarda gelişim göstermektedir (Boucher vd.,2014, s.200).

Sınırların savunulmasına yönelik sistematik bir yaklaşım geliştirilmektedir. Bu yaklaşım, ulusal güvenliğin sadece sınırlarda değil, ülke topraklarının tamamında savunulmasını gerektiği üzerinedir. Yasadışı göç ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadelede, sınırda savunma önlemlerine indirgenerek başarı sağlanamaz. Bu noktada uluslararası deneyimler, uyuşturucu trafiğinin yalnızca yüzde 5-10'unun sınırda yakalanabildiği ve geri kalanın ise resmi sınır geçiş noktalarından geçtiğini göstermektedir. "Sınır alanı" kavramı artık yalnızca sınır boyunca olan alanı değil, aynı zamanda iç bölgeleri de kapsamaktadır. Ulaşımın, uluslararası ticaretin ve iletişimin gelişimi, örneğin uluslararası havalimanları ve özel gümrükler veya serbest ekonomik bölgeler çevresinde sınırlar yaratır. Ülke sınırı artık yalnızca ülke topraklarının ve karasularının sınırlarını belirleyen bir çizgiden ibaret değildir (Kolossoy, 2005, s. 617). Sınır geçiş noktalarında yapılan kontroller artık yalnızca jeopolitik sınırlarda gerçekleşmemektedir. Uygulanan uzaktan kontrol yöntemi veya sıralı sınır uygulamaları ön alıcı sınır güvenlik anlayışına örnek olabilir niteliktedir.

Artan siyasi istikrarsızlıklar ve uluslararası göç, sınır güvenliği noktasında önemli bir sorun oluşturmaktadır. Fiziksel sınırların önemini hâlen korumasıyla birlikte, teknolojik gelişmeler ile donatılan akıllı sınırlar konusu ön plana çıkmaktadır (Baysal vd., 2019, s.1225).

Sınır Güvenliğini Etkileyen Unsurlar

Sınır çalışmaları hızla genişleyen disiplinler arası bir alandır. Bu kapsamda incelendiğinde ilk olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sınırların nicel olarak sayısının arttığı ve yeni sınır sorunlarının ortaya çıktığı görülmektedir. İkincil olarak küreselleşmenin etkisiyle sınırların işlevleri hızla değişmektedir. Ülkeler içindeki bölgesel zıtlıklar derinleşmekte ve iç sınır bariyer işlevlerinin büyümesine neden olmaktadır. Böylece siyasi (uluslararası) ve idari (iç) ayırım çizgileri arasındaki fark bulanıklaşmaktadır (Prescott, 1965, s. 34). Sınır güvenliğini etkileyen unsurlar olarak sınırsız dünya söylemleri, sınır güvenliği yönetimi ve bölgesel güvenlik bağlamında sınır güvenliği olarak çalışmada yer almaktadır.

Sınırsız Dünya Söylemleri

Dünya sınırlar sistemi, tek çizgilerden çoklu sınırlara ve fiziksel kesin olarak ayrılmış çizgilerden kültürel sınırlara, yüksek engellerden etkileşim hatlarına doğru evrilmektedir. Sınırsız bir dünya hakkındaki söylem yalnızca barışçıl, "bütünleştirici", açık ve uluslararası kabul görmüş sınırlarla ilgilidir (Paasi, 2005, s. 818). Ancak siyasi sınır, entegrasyon süreçlerinin özellikle ilerlemiş olduğu bölgelerde

bile önemli bir engel olmaya devam etmektedir. Siyasi, idari ve kültürel sınırlar tek, bütünsel ve hiyerarşik olarak organize edilmiş bir sosyal sistemi oluşturmaktadır (Kolossoy, 2005, s. 615). Bu çerçevede post modern yaklaşımlar, küreselleşmenin yeni boyutlarını ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik değişimlerin küreselleşmesi, uluslararası göç, sınır alanları ve ulusal güvenlik kavramları arasındaki ilişkilerin analizine yardımcı olmaktadır.

Küreselleşmenin derin etkileri, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki meydana gelen büyük dönüşümler, sınır güvenliği kavramında değişimlere neden olmaktadır (Balibar, 2005). Ancak, vurguda bir değişiklik söz konusu olsa da bölgeselliğin önemi devam etmektedir. Birçok vakada, sınırların askersizleştirilmesi ve ekonomik olarak serbestleştirilmesine daha yoğun sınır kanunu uygulamasının eşlik ettiği görülmektedir. Bu çerçevede jeopolitiğin aşılmadığını, dönüştüğünü söylemek daha doğru olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nde açıkça görüldüğü gibi, karşılıklı bağımlılığın ve sınır ötesi etkileşimlerin artırılması; sınırların ekonomik olarak açılmasına ve devletlerarası askeri rekabetin düşüşüne neden olsa da devletin sınır düzenleyici varlığının yeniden genişletilmesine sebep olmaktadır. Bu eğilim, 11 Eylül sonrası, sınır güvenliğinin devraldığı sınırları, dünya siyasetinin analizinde merkez parça olarak geri getirmektedir (Andreas, 2003, s. 109).

Çok uluslu şirketler, Schengen Vizesi ve sınır geçirgenliği uygulamaları "Sınırsız dünya" söyleminin önemini artırsa da küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni yöntemler aynı süreçte bulunan farklı ülke ve bölgelerde farklı şekilde görülmektedir. Algıların, sınırlarla ilgili ekonomik ve politik karar vermede önemli bir rol oynayabileceği görülmektedir. Küreselleşme genellikle savunmacı bir tepkiye neden olmakta; etnik, ulusal veya bölgesel kimlikleri güçlendirerek sınır rejimlerini kuvvetlenmektedir (Kolossoy, 2005, s. 616). Günümüz dünyasında sınırların girişkenliğiyle beraber sert sınır politikaları paradoksu oluşmaktadır. Sınırların inşası, korunması ve aşındırılması da ulusal düzene ilişkindir.

Sınır Güvenliği Yönetimi

Sınırlarla ilgili geçmiş araştırmaların ana odağı, bölgeye giriş yolu ile ilgiliyken bugünkü çalışmaların odağı, sınır rejiminin yönetimidir. Kapalı sınırlardan geçirgenliğe kadar değişen sınır ötesi etkileşim, hareket özgürlüğü sağlamaktadır. Eyalet sınırları, malların, insanların, sermayenin ve bilginin yanı sıra çevresel yayılmalara giderek daha fazla açılmaktadır (Newman,2003, s. 13-25).

Bir bölgesel varlığın tarihini anlamak için, mekânsal olarak sabitlenmiş olanın ötesine geçmek gerekmektedir. Bu çerçevede sınırlandırılan bölgenin yeniden inşası sağlanmaktadır. Bölge sınırları içinde ve dışında meydana gelen hareketlerin izlenmesi, "İç" mekânın inşası "dış" alanın güvenliğinin sağlanmasıyla bölgesel kontrol sağlanabilir. Bölgesellik bir toplumun coğrafi sınırlarının tanımı, organi-

zasyon süreçlerinin ulusallaştırılması ve insanların kontrolünü sınırlanmış yetki iddialarıyla yerine getirmesi olarak tanımlanmaktadır (Steinberg, 2009, s.468).

Sınır güvenliği, ulusal ve bölgesel güvenliğe yönelik tehdit algısının değişmesiyle fiziksel bir denetim mekanizmasının ötesine geçerek gelişen teknoloji sayesinde akıllı sınırlar oluşturmaktadır. Bu çerçevede yeni zorluklarla yalnızca asker veya polis güçlerinin kullanımıyla mücadele etmek zorlaşmaktadır. Dünyanın en güçlü orduları bile yasadışı göçe, uluslararası terörizme veya uyuşturucu ve silah trafiğine yeterince karşı koyamamaktadır. İkincil olarak, sınır ötesi akışları eski yöntemlerle kontrol altında tutma girişimlerinin, yalnızca etkisiz değil, aynı zamanda topluma ve ekonomiye de nesnel olarak zararlı olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Çünkü komşu devletlerle karşılıklı güven, sınır alanlarının askersizleştirilmesi ve açık sınırlara (güveniksizleştirme) dayalı yakın işbirliğinin olumlu sonuçlar yaratacağı yönünde sesler yükselmektedir. Son olarak sınır güvenliğine yönelik postmodern yaklaşımlara göre, hükümetler yerel yönetimler düzeyinde sınır ötesi işbirliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmalıdır. Merkezi güç artık sınır bölgelerinin belirli çıkarlarını görmezden gelmemelidir. Bu nedenle, güvenlik kavramı önemli bir bölgesel boyut kazanmaktadır (Kolossoy, 2005, s. 613).

Sınır kontrolü; bölgesel erişimi kısıtlama noktasında uzun zamandır temel bir devlet faaliyetidir. Devletler her zaman vergi almak, yerli üreticileri korumak veya “istenmeyen” kişilerin ülkeye girmesini engelleyerek ülkenin güvenliğini sağlamak için sınır kontrollerinde bulunmuşlardır. Sınır kontrol önceliklerinde önemli tarihsel farklılıklar vardır. Askeri savunma ve ekonomik düzenleme geleneksel olarak merkezi sınır meseleleri olmasına rağmen, devletlerin sınır düzenleyici aygıtlarını yeniden düzenlediği yerlerde polise öncelik verilmektedir (Andreas, 2003, s.78). Kanunlar ve kurallar aracılığıyla hangi sınırların kontrol edildiği ve yönetildiği, hareketin gerçekleşmesini sağlarken aynısı, kültürel ve dini gruplar arasındaki sınırların aşılması için de geçerlidir (Newman, 2003, s.13-25).

Devletin geleneksel “düşük siyaset” statüsünden güvenliğin “yüksek siyasetine” kadar resmi olarak sınırlarla ilgili politik söylem, uluslararası diplomaside kolluk kuvvetlerinin artan önemini göstermektedir. Sınırların sürekli aşıldığı ancak hırslı bir şekilde yeniden tasarlandığı sistemde, devletin “arzu edilen” girişler için bölgesel erişimi sağlarken, ulus ötesi desteğe sahip ülkeyi tehdit eden grupların bölgesel olarak dışlanması için yenilikçi sınır güvenliği yaklaşımları geliştirilmektedir. Bölgesel dışlama aracı olarak etkinliği ne olursa olsun, sınır polisliğinin yüksek sembolik ve algısal çekiciliği muhtemelen giderek artan bir şekilde devam edecektir (Andreas, 2003, s. 87).

Küreselleşmenin etkisiyle artan terör ve organize suç faaliyetleri ülkelerin sınır politikalarında sert önlemler almasına yol açmakla beraber göçe yönelik önleyici politikalar gittikçe kısıtlayıcı bir hâl almaktadır.

Bölgesel Güvenlik Konsepti Bağlamında Sınır Güvenliği

Soğuk Savaşın bitimiyle güvenlik yaklaşımları genişlemiş ve derinleşmiştir. Güvenlik, devlet merkezli güvenlik anlayışından insan odaklı güvenlik anlayışına doğru evirilmektedir. Bu noktada sınır güvenliği çalışmalarında, devlet tek aktör olarak yer almamakta, devlet dışı aktörler de karar alma sürecini etkilemektedir.

Devlet güvenliğinden ulus kimliğinin korunmasına doğru yeni bir güvenlikleştirme süreci başlamaktadır. Bu doğrultuda güvenlikleştirme teorisinde sınırlar dost ve düşmanı ayırt eden bir çizgi şeklinde realist bir yaklaşımla tanımlanmaktadır. Güvenlikleştirme teorisi, devletin ana rolünü kabul ederken küresel aktörlerin ve yeni teknolojik gelişmelerin de ulus kimliğini korumak için sınır güvenliğinin güçlendirilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır (Kaya, 2013: 13). Sınır güvenliği söylemindeki değişime neden olan faktörler ile güvenlikleştirme sürecinin etkileri arasında benzerlikler görülmektedir. Bu bağlamda sınır güvenliği söylemindeki değişimler dikkate alındığında, geleneksel sınır güvenliği anlayışından uluslararası perspektifleri de içeren bir sınır güvenliği anlayışına dönüşüm meydana gelmektedir.

Aynı coğrafi bölgedeki devletlerin arasındaki tarihsel dostluk ve düşmanlıktan kaynaklı bölgesel güç mücadelelerinin küresel krizlere dönüşmesini bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile Buzan açıklamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım bölgesel düzeydeki güvenlik dinamiklerinin etkilerini incelemektedir (Buzan, 2015, s.160).

Buzan (2000), güvenlik kompleksinin oluşmasında etkili olan faktörleri şöyle sıralamıştır:

- i. Ülkelerin coğrafi konumlarının birbirlerine olan yakınlığı
- ii. Bölge içinde yer alan devletlerin güvenliklerinin birbirleriyle bağlantılı olması
- iii. Bölgede yer alan ülkeler arasında jeostratejik çıkarların örtüşmesi ve bu bağlamda karşılıklı güç ilişkileri ya da rekabetin bulunması
- iv. Bölge içinde yer alan ülkeler arasında komşuluk, savunma, destek, şüphe veya korku içeren güçlü ilişkilerin varlığı.

Buzan bu çalışmasında devlet merkezli güvenlik anlayışının mevcut güvenlik sorunlarını çözmekte yetersiz kaldığını belirterek farklı referans nesnelere bu hususa eklenmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu genişletilmiş bakış açısı, güvenliğin bireyler, toplumlar, çevre, ekonomi, enerji, su kaynakları, gıda güvenliği ve hatta insan hakları dahil olmak üzere daha geniş bir yelpazedeki konuları kapsadığını vurgulamaktadır. Bu boyutların birbirine bağlılığını kabul ederek, devletler ve uluslararası topluluk, daha geniş bir güvenlik sorunu yelpazesini ele alan daha kapsamlı güvenlik politikaları geliştirebilir. Çeşitli referans nesnelere güvenlik alanına dahil edilmesi, çok boyutlu güvenlik politikalarının benimsenmesini gerektirir (Buzan, 2015, s.160). Örneğin, iklim değişikliği ve çevresel bozulmanın yarattığı tehditlerin, bölgesel istikrar ve insan refahı üzerinde

geniş kapsamlı etkileri vardır. Bu zorlukların üstesinden gelmek, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik kalkınma ve sosyal dayanıklılık arasındaki karmaşık etkileşimi dikkate alan, geleneksel devlet merkezli güvenlik paradigmalarının ötesine geçen bütüncül bir yaklaşım gerektirir. Ayrıca, bireylerin çeşitli şiddet, ayrımcılık ve yoksunluk biçimlerinden korunmasını kapsayan insani güvenlik, bu genişletilmiş güvenlik anlayışının ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan haklarının, sağlık hizmetlerine erişimin, eğitimin ve geçim fırsatlarının korunmasının sağlanması, toplumların genel güvenlik ve istikrarına önemli ölçüde katkıda bulunabilir.

Avrupa'da yaşanan entegrasyon, makro-bölgesel (ulus-üstü) kimliğin güçlenmesine ve sırasıyla dış sınırlarının bariyer işlevlerinin zayıflamasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, ulusal kimlik yalnızca “yukarıdan” değil, özellikle “aşağıdan” yani içeriden de erozyona uğramaktadır (Kolossoy, 2005: 611). Paradoksal şekilde sermayenin küreselleşmesiyle ve ulus ötesi üretim süreçlerinin işgücü göçünün önündeki engellerin yükselmesiyle; göçmenlere ve mültecilere karşı milliyetçi ve ırkçı düşmanlığın arttığı görülmektedir. Avrupa sınır güvenliği ve göç yönetimi uygulamaları bir dizi mekansal-zamansal süreçle yerinden edilmeye maruz kalmaktadır. Avrupa Birliği vatandaşları, politikacılar ve sınır güvenliği yetkilileri ile ‘düzensiz’ göçmenler arasındaki karşılaşma her zamankinden daha dramatik hale gelmektedir (William ve Vaughan, 2015, s.149). Avrupa'nın göçü güvenleştirmesinin sınır güvenliği politikasında sert politikalar yürütmesine neden olmaktadır.

Bölgesel çatışmaların küresel sorunlara dönüşmesiyle birlikte sınır güvenliği konusu göç ve mülteci krizleriyle birlikte değerlendirilmektedir. Özellikle çatışma bölgelerine komşu olan ülkelerin karşılaştıkları sorunlar farklı referans nesnelerini de içine alabilecek şekilde genişlemektedir. Buzan'ın sektörel güvenlik teorisinde yer alan toplumsal güvenlik anlayışında, sosyal kurumların nasıl inşa edildikleri ve karşılaştıkları zorluklarla geçirilen değişimlerin güvenlik sorunları üzerine etkisi incelenmektedir (Birdişli ve Gören, 2018, s.16). Bu bağlamda Ortadoğu'da meydana gelen iç savaş ve çatışmalar bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olduğu gibi artan insan hareketliliği göç konusunun küresel bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Türkiye'nin komşularında meydana gelen istikrarsızlıklar sınır güvenliğini tehdit etmesinin yanında kitlesel göç sorunuyla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin Yeni Sınır Güvenliği Anlayışı

Suriye, Irak, İran, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Bulgaristan ve Yunanistan ile sınırları bulunan Türkiye'nin kara sınırı 2.753 km'dir (<https://www.mfa.gov.tr/>). Sınır güvenliğinin sağlanması Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Maliye ve Gümrük Bakanlığının işbirliği ile yürütülmektedir (<https://www.mevzuat.gov>). Bu çerçevede farklı aktörler koordinasyon içinde Türkiye'nin sınır güvenliğini anlayışını şekillendirmektedir.

Türkiye, en uzun kara sınırına sahip komşusu olan Suriye’de meydana gelen iç savaşın kendisi için güvenlik sorununa dönüşmesinden dolayı uyguladığı açık sınır kapı politikasını terk ederek sınır güvenliğinde sıfır tolerans politikasını yürütmeye başlamıştır. Bu politika çerçevesinde sınır yönetimi rejimi değişmiş ve yeni sınır güvenliği anlayışı hâkim olmuştur (Yeşiltaş, 2015, s.10).

Ortadoğu coğrafyasında meydana gelen istikrarsızlıklar bölgede terör örgütlerinin etkinliklerinin artmasına neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye hem sınır güvenliğini sağlamak hem de bölgede kurulmak istenen terör devletini engellemek için milli entegre sınır güvenliği politikası yürütmektedir. Bu çerçevede Türkiye sınır güvenliğini sağlamak için “Mobil Keşif Gözetleme Sistemi” kurmuştur. Sınırların güvenliğinin sağlanması için üs bölgelerinin sayısı artırılmış ayrıca kaçak geçişlere fiziki engel sağlaması amacıyla sınırlara hendek kazılmaktadır. Bu hendekler özellikle Reyhanlı, Kilis, Gaziantep ve Şanlıurfa’da görülmektedir. Ayrıca Suriye sınırının tamamı tel örgülerle çevrilidir (Yeşiltaş, 2015, s. 10). Türkiye 2022 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının güvenlik hizmetleri başlığında belirtildiği üzere Türkiye Sınır Fiziki Güvenlik Sistemi (SFGS) kapsamında kara sınırının %34’ünü kapsayan 1005 kilometresine güvenlik duvarı inşa etmiştir (2022 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı). Bu çerçevede Akıllı Sınır Güvenlik Sistemi kapsamında Hatay Suriye sınırına Yayladağ mevkiinde başlayan taşınabilir duvarlar Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin illerini kapsayacak şekilde yerleştirilmektedir. Türk Seddi olarak bilinen projede kaçak geçişlerin engellenmesi ve bölgenin güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır (<https://www.trhaber.com/gundem/>).

Türkiye yeni güvenlik anlayışıyla iç ve dış güvenliğin birbiriyle bağlantılı olması nedeniyle bölgedeki terör unsurlarının temizlenmesi için sanki ülke içerisindeymiş gibi askeri operasyonlar düzenlemektedir. Bu askeri harekâtların iki önemli etkisi bu çalışmada incelenecektir. İlk olarak Türkiye’nin yaptığı askeri operasyonlardan rahatsız olan ülkelerin silah temini noktasında Türkiye’ye kısıtlamalar getirmesine karşı Türkiye yerli silah ve teçhizat üretimine başlamış ve dışarıya bağımlı görüntüsünü tersine çevirmeyi başarmıştır. İkinci olarak geleneksel sınır güvenliğinin aksine yalnızca devleti merkeze alan bakış açısının yerine toplumu ve bireyi de önceleyen bir anlayış geliştirmek adına Türkiye askeri operasyonlar sonrasında oluşturduğu güvenli bölgelerde eğitim, sağlık ve asayiş sağlayan politikalar yürütmektedir.

Milli Sanayileşme Hamlesi

Türkiye’nin güney sınırında meydana gelen karışıklıklar özellikle Irak ve Suriye’de sarsılan devlet otoritesi terör örgütlerinin bölgedeki etkinliklerinin artmasına neden olmuştur. Türkiye güvenliğine yönelik tehditleri kaynağında durdurabilmek ve bu bağlamda sınırlarının ötesinde güvenli bir koridorun oluşmasını sağlamak için sınır ötesi harekâtlar düzenlemektedir. Söz konusu harekâtlardan

başta bölgedeki terör örgütlerini kullanan vesayetçi devletler olmak üzere bazı çevrelerin rahatsız olduğu görülmüştür. Bu süreçte Türkiye'ye engel olabilmek için izlenen yöntemlerden biri de silah ambargosu kararları olmuştur. Ancak bu tür engel olma girişimleri Türkiye'nin milli savunma sanayi hamlesine neden olarak beklenmeyen bir sonuç doğurmuştur.

Suriye iç savaşı sonrası sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla savunma sistemlerinde yaşanan millileştirme hareketi önemli bir dönemin başlangıcıdır. Özellikle dışa bağımlı olunan silah satışlarında yabancı ülkelerin politik kararlar alarak ambargo ve kısıtlamalara gitmesi sınır ötesi harekâtların yapılması noktasında sorun teşkil etmekteydi. Ancak savunma sanayinin millileştirilmesiyle üretilen milli silah ve sistemler hem sınır güvenliğinin korunması hem de dışa bağımlılığın azaltılmasında önem arz etmektedir.

Güvenleştirilmiş sınır anlayışı çerçevesinde yapay zekâ yöntemleri sınır güvenliğinin sağlanmasında kullanılmaktadır (Şahiner vd., 2021,s. 83-95). Sınır güvenliğinin sağlanması noktasında yerli mühendisler tarafından geliştirilen yazılımlar günümüzde etkin konumdadır. İnsanlı ve insansız hava araçları sınır güvenliğinin sağlanmasında kilit rol oynamaktadır. Bu çerçevede akıllı sınır güvenlik sistemleri sınır hattında meydana gelebilecek en küçük hareketlilikleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Türk silahlı kuvvetleri sınır hattının korunması için "zeplin" kullanılmasını planlamaktadır. ASELSAN tarafından geliştirilen insansız balon sistemleri, sınırı ve sınır karakollarının korunmasında etkili olacak erken uyarı sistemini de içermektedir (<https://www.msb.gov.tr/>).

Düz bir sınır çizgisi dâhilinde olmayan sarp kayalıklı, derin vadili olan sınır bölgelerinin korunması için gelişmiş koruma sistemlerine gereksinim duyulmaktadır. Sorunun çözümü noktasında yapay zekâ nesnelere algılayabilmekte ve izinsiz girişleri tespit edebilmektedir (Şahiner vd. 2021: 83-95). Sınır ihlali yaşandığı durumlarda İHA'lar hedefin tespiti noktasında önemli bir yere sahiptir. İHA'lar düşük irtifada sabit bir kameranın görüntüsünden çok daha fazlasını izleyebildiği gibi bir insanın devriye gezebileceği alandan çok daha fazlasını kontrolü altında tutabilmektedir. İHA'ların yapay zekâ teknolojisiyle saptanan hedef yok etme gücü bulunan SİHA'lar ile birleşince terör unsurlarına düzenlenen operasyonlarda önemli başarılarla imza atılmaktadır (Şahiner vd., 2021,s. 83-95) .

Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar Türk ordusunun gerçekleştirmiş olduğu Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı ve Bahar Kalkanı harekâtları ile Pençe operasyonlarının başarılarıyla birlikte Libya ve Azerbaycan'la yapılan askeri eğitim iş birliğinin Türkiye'nin savunma sanayisindeki yerini ortaya koyduğunu belirtmektedir (<https://kriterdergi.com>). TSK ile birlikte geliştirilen İHA sistemlerinin ihraç edildiği ülkeler arasında Azerbaycan, Katar, Libya, Ukrayna, Polonya, Kırgızistan, Türkmenistan, Fas bulunmaktadır (<https://www.aa.com.tr>). Bu durumda sadece silah ithal eden bir ülke konumundan ihraç eden bir konuma geçen Türkiye, uluslararası alanda daha önemli bir aktör haline gelmektedir. Özellikle son zamanlarda yapılan İHA ve SİHA'lar sayesinde operasyonel başarı sağlandı-

ğı gibi yurt dışına ihraç edilmesiyle ekonomik katkı da sağlamaktadır. 2020 yılı itibarıyla Türkiye'nin Savunma sanayisindeki yerlilik oranı yüzde 69' a çıkmış durumdadır(2022 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı). Sınır güvenliğinin sağlanması tespit, engelleme ve caydırıcılık olarak üç temel fonksiyonda ortaya çıkmaktadır (Nelson vd., 2010, s.4). İlk olarak tespit ve engelleme noktasında özellikle Türkiye geliştirdiği Akıllı Sınır Güvenlik Sistemi çerçevesinde gözetleme kulesi, devriye yolu, hudut birlikleriyle sınırda meydana gelebilecek hareketliliğin tespiti ve engellenmesi için çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca termal kameralar ve insansız hava araçları yoluyla (İHA) sınır hattında güvenliğin sağlanması için çalışmaktadır. Caydırıcılık noktasında ise düzenlenen sınır ötesi harekâtlar karşımıza çıkmaktadır. Türkiye terörden arındırdığı bölgelerin tekrar istikrara kavuşabilmesi için ise güvenli bölgeler oluşturmaktadır.

Güvenli Bölge

Türkiye'nin düzenlemekte olduğu sınır ötesi harekâtlar sınır güvenliğinin caydırıcılık fonksiyonunu yerine getirmektedir. Türkiye başlattığı sınır ötesi harekâtlar ile güney sınırında güvenli bölge oluşturmak istemektedir. Böylece hem devlet otoritesinin bulunmadığı yerlerde artan terör unsurlarına son vermeyi hem de güvenli bölgeler oluşturarak sığınmacıların geri dönüşlerini sağlamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda Türkiye düzenlediği sınır ötesi harekâtlar ile Suriye sorunu noktasında elini güçlendirmek istemektedir.

Türkiye sınır güvenliğini sağlamak amacıyla ilk olarak 2016 yılında Fırat Kalkanı harekâtını düzenlemiştir. Bu harekât ile TSK, sınır hattında bulunan İŞİD güçlerini temizlemiştir. Fırat Kalkanı Harekâtı sonrasında 2018 yılında Zeytin Dalı Harekâtı, 2019 yılında Barış Pınarı Harekâtı ve 2020 yılında İdlib'de ise Bahar Kalkanı Harekâtı düzenlenmiştir. Bölgenin PKK/YPG unsurlarından temizlenmesi ve güvenli bölge oluşumunun sağlanması amacıyla düzenlenen harekâtlar Türkiye'nin sınır güvenliği yönetiminde önemli bir aşamayı oluşturmaktadır (<https://www.msb.gov.tr/>).

Ayrıca Türkiye bu harekâtlar ile sınır güvenliğini sağladığı gibi istikrarsız olan bölgeye eğitim, sağlık gibi alanlarda yatırımlarda bulunmuştur. Bu yatırımların öncelikli amaçları sınır ötesinde istikrarı sağlayarak güvenliği yeniden tesis etmektir. Böylece Türkiye sınır ötesinde düzen ve istikrarı yeniden tesis ederek Türkiye'dengelen sığınmacıların güvenli bölgelere yerleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede Ankara, ülkesinde misafir ettiği sığınmacıların uygun koşullar oluştuğunda ülkelerine dönmelerini hedeflemiştir. Yapılan harekâtlar sonrasında Türkiye'ye yönelik terör olaylarında azalma meydana geldiği gibi sığınmacılar bu bölgelerde karşılanarak olası insan hareketlilikleri kontrol altına alınmıştır.

Sınır güvenliğinin sağlanmasında alınan tedbirler kaçakçılığın önlenmesinde de etkili olmaktadır. Uyuşturucu, silah ticareti ve göçmen kaçakçılığı gibi terör gruplarının gelir kaynakları haline gelen kaçakçılık türleriyle mücadele edilmek-

tedir. 2023 verilerine göre uyuşturucu kaçakçılığında yakalanan malların toplam değeri 6.492.568.645 TL'dir (<https://ticaret.gov.tr/data/>). Özellikle son dönemde alınan tedbirler kaçakçılıkla mücadelede alınan başarıyı artırmaktadır.

Sonuç

Sınırlar devletleri birbirlerinden ayıran maddi bir yanının olmasıyla beraber aynı zamanda sembolik olarak da öneme sahiptir. Uluslararası ulaşımdaki ve telekomünikasyon ağlarında meydana gelen gelişmeler ekonomik alanı değiştirerek ülkeler içindeki bölgesel zıtlıkları derinleştirmekte, aynı zamanda iç sınırların bariyer işlevlerinin büyümesine neden olmaktadır. Bu durum uluslararası ve ulusal çizgiler arasındaki farkı bulanıklaştırmaktadır. Küreselleşme eğilimi bölgesel sınırlarda yer alan devlet merkezli dünyanın sona erme sürecinin en uç noktasını işaret etmektedir. Küresel politik ekonomide sınırlar önemsizdir; ancak sermaye ile birlikte sorunların sınır ötesine taşınması, güvenlik anlayışında değişimleri de beraberinde getirmektedir. Bu değişim, güvensizlikleri de üretmeye devam etmektedir. Sınırlardan geçen kişilerin insan olarak değil de bir algoritma olarak düşünülmesi birçok insanlık dışı muamelenin uygulanmasına yol açmaktadır.

Eleştirel güvenlik yaklaşımlarının sınır güvenliğine katkılarıyla devlet merkezli anlayışın hâkimiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu noktada devlet dışı aktörlerin de sınır güvenliğine etkileri üzerinde durulmaktadır. Çünkü yeni sınır güvenliği anlayışı, tehditleri durdurmak için coğrafi olarak sabit ve güçlendirilmiş sınır hattının aşıldığını, tehditlerin belirsiz olduğunu vurgulamaktadır.

Geleneksel araçların sınır güvenliğini sağlama noktasında yetersiz kalması, teknolojik gelişmelerde meydana gelen dönüşümler, sınır güvenliği anlayışında değişimleri beraberinde getirmektedir. Yeni sınır güvenliği anlayışı, küreselleşmeyle birlikte tehditlerin sadece somut sınır hatlarının korunmasıyla durdurulamayacağını; yeni tehditlerin belirsiz ve tek merkezden idare edilmeyen şekilde ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Devletlerin yanında devlet dışı aktörlerin varlığını kabul ederek düşmanın durdurulması noktasında birlikte hareket edilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Değişen güvenlik anlayışında ön plana çıkan akıllı sınırlar, etkili risk analizi yaparak gümrük denetiminde etkinliği artırmayı ve uluslararası ticareti de kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Savaşların ve çatışmaların yoğunluklu yaşandığı günümüzde sınır güvenliği kavramının öneminin artarak devam edeceği görülmektedir.

Ortadoğu'da Arap Halk Hareketleriyle bölgede başlayan istikrarsızlık büyük güçlerin vekâlet savaşı alanı haline gelmesiyle Türkiye çatışmaların ortasında kalmıştır. Özellikle sınırında kurulmaya çalışılan terör devletinin engellenmesi ve bölgenin istikrarın sağlanması adına sınır güvenliğini geniş çerçeveden ele alınması gerekmektedir. Bu noktada sınırın korunmasını hem fiziksel olarak sağlanırken sınır ötesi harekâtlar ile de bölge terör unsurlarından temizlenmektedir.

Özellikle savunma sanayide meydana gelen millileşme hamlesi Türkiye'nin milli sınır güvenliğini sağlanması noktasında önem arz etmektedir. Türkiye'nin hem transit geçiş olması hem de kaynak ülke konumuna gelmesi stratejik önemini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Suriye'de başlayan iç savaş ile başlayan insan hareketliliği Türkiye'nin geniş kapsamlı sınır güvenliği anlayışını geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla birçok bölgesel güvenlik tehdidiyle karşı karşıya olan önemli bir ülkedir. Sınırlarının güvenliği, Türkiye'nin iç istikrarını ve ulusal güvenliğini sağlamada hayati bir öneme sahiptir. Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak için istihbarat ve bilgi paylaşımı büyük önem taşımaktadır. Ulusal güvenlik birimleri arasında etkin bir istihbarat paylaşımı ağı kurulmalı ve uluslararası işbirliği teşvik edilmelidir. İstihbaratın zamanında ve doğru bir şekilde elde edilmesi, sınıra yönelik tehditlerin tespit edilmesi ve önlenmesi açısından kritik bir faktördür.

Devletin savunma ve güvenlik sistemlerinde başarı elde edebilmesi için teknolojik ilerlemeleri yakından takip etmesi gerekmektedir. Sınır güvenliğinde yapay zekânın kullanılması için gerekli alt yapının kurulması ve devletin araştırmacılara vereceği destekler ile yapay zekâ yönetişiminin sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda Milli Savunma Bakanlığı Twitter üzerinden yaptığı paylaşımında Türkiye'nin sınır fiziki güvenlik sistemlerinin insan yoğunluklu güvenlik sistemleri yerini teknoloji yoğunluklu güvenlik sistemlerine bıraktığını açıklamıştır. Bu çerçevede yüksek çözünürlüklü kameralar, termal görüntüleme sistemleri, radarlar, insansız hava araçları ve sınır koruma sistemleri gibi teknolojik altyapılar sınır bölgelerinde kullanılmalıdır. Bu teknolojik araçlar, sınıra yaklaşan tehditleri tespit etmek, izlemek ve hızlı bir şekilde müdahale etmek için kullanılabilir. Sınır bölgelerindeki güvenlik kapasitesinin artırılması da önemli bir stratejidir. Sınır birliklerinin sayısı, eğitimi ve donanımı güçlendirilmelidir. Bu, sınır bölgelerinde daha etkin ve hızlı müdahale yeteneği sağlayacaktır. Ayrıca, sınır kontrol noktalarının modernizasyonu ve altyapı iyileştirmeleri de sınırdaki güvenliği artırmaya yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Alesina, Alberto and Bryony Reich. (2015). Nation-building. Working paper, Department of Economics, Harvard University.
- Agnew, J. (2008). Borders on The Mind: Re-Framing Border Thinking. *Ethics & Global Politics*, 1(4).
- Agnew, J. (2007). No Borders, No Nations: Making Greece in Macedonia. *Annals of the Association of American Geographers*, Cilt. 97 (2): 398–422.
- Andreas, P. (2003). Redrawing the Line: Borders and Security in the Twenty-First Century, *International Security*, 2003, Cilt 28, No. 2 (Fall, 2003), 78-111.

- Anderson, M. (1999). *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*. Oxford: Polity.
- Akengin, H.(2010). *Siyasi Coğrafya: İnsan ve Mekân Yönetimi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Altınpınar, M. (2018). Sınırsız Güvenlik , *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, Yıl: 20, Cilt: 20, Sayı: 1.
- Baysal, Karakaş, Sula; (2019).“Uluslararası Siyaset Sosyolojisi Ve Güvenlik: Küresel Terörizm, Sınır Güvenliği Ve Vatandaşlık Örnekleri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 74, No. 4, 2019, s. 1203 – 1231.
- Bigo, Didier (2008). “International Political Sociology”, Williams, Paul D. (Der.), *Security Studies: An Introduction* (Londra: Routledge): 120-134.
- Birdişili, F., Gören, M. (2018). Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye-İran Arasında Göç ve Sınır Güvenliği, *İran Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 11-38.
- Boucher, Karine Côté; Infantino Federica; Salter, M. (2014). *Border Security As Practice: An Agenda for Research*, *Security Dialogue* 2014, Cilt 45(3) 195 –208.
- Buzan, B. Weaver, O. (2000). *Regions and Powers The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Caparini ve Marenin.(2006). *Borders and Security Governance: Managing Borders in a Globalised World*, Zurich, Lit Verlag.
- Demir, S. (2018). Türkiye'nin Sınır Güvenliğinin Terörle Mücadeleye Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Deniz, T. (2020), “Sınırsız Dünya” söylemleri altında sınırlar, sınır güvenliği ve sınır insanları. *Doğu Coğrafya Dergisi* 25(44), 235-252.
- Ergan, U. (2021). İşte Erdoğan'ın Bahsettiği Duvar: Tam 1040 Kilometre Göç Seddi. *Hürriyet Gazetesi*. Erişim: 12.12.2021, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-erdoganin-bahsettiği-duvar-tam>.
- Farinelli, Franco. (2000), Friedrich Ratzel and the nature of (political) geography, *Political Geography* 19 (2000) 943–955.
- Hudson, A. (1998). *Beyond The Borders: Globalisation, Sovereignty And Extra Territoriality*, Published in *Geopolitics* (1998), Cilt 3, Sayı 1.89-105.
- Huysmans, Jef (2000). “The European Union and the Securitization of Migration”, *JCMS Journal of Common Market Studies*.
- Linz, Juan. (1993). “State Building and Nation Building”, *European Review*, Cilt. 1, Sayı 4, 355-369.
- Taylor, P. J. (1985). *Political Geography: World Economy, Nation-State and Locality*. London: Longman.
- Taylor, P. J.(2003). *The State as Container: Territoriality in the Modern World-System*”, *State/Space. A Reader*, Neil Brenner.
- Ó Tuathail, G.(1998). *Postmodern geopolitics? The modern geopolitical imagination and beyond*, *Rethinking Geopolitics*, Routledge,
- Okhonmina, Stephen (2010). *States without Borders: Westphalia Territoriality under Threat*, *J Soc Sci*, 24(3): 177-182.
- Kaya, Ahmet, (2013).Sınır Güvenliği Paradigmalarındaki Değişim Ve Türkiye'nin Sınır Güvenliği Yapısının Analizi, *Uluslararası Güvenlik Ve Terörizm Dergisi*,

- Kolossov, V. (2005). *Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches*, *Geopolitics*, 10: 4, 606-632.
- McDougall, A.; Valentine L. (2004). *Sovereign survival: Borders as issues*, *Journal of Borderlands Studies*, 19:1, 23-35.
- Migdal, J. S. (Ed.). (2004). *Boundaries and Belonging: States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practices*. Cambridge: Cambridge University Press
- Newman, D. (2003). *On borders and power: A theoretical framework*, *Journal of Borderlands Studies*, 18:1, 13-25.
- Paasi, A. (2005), *Border studies on the move (review article)*. *Geopolitics*, Sayı10, 816-823.
- Prescott, (1965), *The Geography of Frontiers and Boundaries*, Routledge.
- Steinberg, Philip E. (2009). *Sovereignty, Territory, and the Mapping of Mobility: A View from the Outside*, *Annals of the Association of American Geographers*, 99:3, 467-495.
- Şahiner, M. K. , Ayhan, E; Önder, M. (2021). *Yeni Sınır Güvenliği Anlayışında Yapay Zekâ Yönetişimi: Fırsatlar ve Tehditler*, *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi* 5 (2) , 83-95.
- Villanueva, J, Kidokoro, T, Seta F. (2021). *A Governance Theory for Cross-Border Regions: Identifying Principles and Processes with Grounded Theory*, *Journal of Borderlands Studies*.
- Walters, William (2010). "Migration and Security", Burgess, J. P. (Der.), *The Handbook of New Security Studies*, Routledge.
- Williams, Vaughan, N. (2015). *Europe's Border Crisis Biopolitical Security and Beyond*, Oxford University Press.
- <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/gocun-onlenmesi-icin-turkiyenin-kara-sinirlarinin-yuzde-34une-guvenlik-duvari-oruldu/2403013>.
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriye-ve-irak-sinirinda-330-kilometre-moduler-beton-duvar-oruldu/726939>.
- <https://www.icisleri.gov.tr/illeridairesi/sinir-yonetimi-dis-iliskiler-ve-proje-daire-baskanligi>.
- <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyenin-kara-sinirlarinin-yuzde-34une-guvenlik-duvari-oruldu-620327.html>.
- <https://twitter.com/tcsavunma/status/1642556894626586626?s=48>.
- <https://www.msb.gov.tr/>.

Küresel Hukuki Boyutuyla Denizde Terörizm

Kenan Şahin*

Özet: Siyasi ve ideolojik amaçlarla bilinçli şiddet kullanarak korku yaymakla özdeşleşen terörizm, nadir de olsa denizler ve limanlardaki hedeflere yönelebilmektedir. Bu bağlamda petrol tankerleri ve kimyasal tankerler, konteyner ve kuru yük gemileri gibi ticari gemiler, yolcu ve diğer sivil gemiler ya da savaş gemileri, deniz altı kabloları, denizden geçen enerji boru hatları veya kıyı tesisleri hedef olabilmektedir. Ayrım gözetmeden deniz ve limanlardaki hedeflere dönük gemilere saldırı ve sabotaj, güverteye çıkma, gemiyi kaçırma gibi terör eylemleri, deniz üzerinden seyahat edenlere, deniz çevresine, küresel deniz ticareti ile taşımacılığının akışına ve uluslararası deniz güvenliğine ciddi tehdittir. Çalışmada bu tehditlere karşı uluslararası topluluğun küresel güvenliği sağlamak adına şimdiye kadar yasal zeminde aldığı önlemlerin yeterliliği değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda denizde terörizm eylemleri geleneksel terörizmden siyasi ve ideolojik bağı koparılmadan; ancak aynı zamanda denizlerin kendine özgü koşullarına göre değerlendirildiği takdirde hukuki tedbirlerin etkili olacağı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Denizde Şiddet, Denizde Terörizm, Deniz Güvenliği, Küresel Güvenlik, Hukuki Kurallar

* Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı. E-mektup: ksahin@dho.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-7404-6608.

Maritime Terrorism with a Global Legal Dimension

Kenan Şahin

Abstract: Terrorism, identified with spreading fear by using deliberate violence for political and ideological purposes, rarely targets the seas and ports. In this context, commercial ships such as oil and chemical tankers, container and dry cargo ships, passenger and other civilian ships or warships, submarine cables, and energy pipelines crossing the sea or coastal facilities can be targeted. Such systematic and indiscriminate acts of terrorism seriously threaten the marine environment, international maritime security, and global maritime trade and transport flows. This study emphasizes that maritime terrorism will be effective if legal measures are evaluated according to the unique conditions of the seas without breaking its political and ideological ties with traditional terrorism.

Keywords: Violence at Sea, Maritime Terrorism, Maritime Security, Global Security, Legal Rules

Giriş

Denizde veya deniz üzerinden başlatılan terör faaliyetleri ya da deniz terörizmi olarak kavramsallaştırılan şiddet eylemleri, 1980’li yıllardan itibaren küresel deniz güvenliği açısından tehdit olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu tehditlere karşı Birleşmiş Milletler (BM) kapsamında denizcilik alanındaki özel uzmanlık kuruluşu Uluslararası Denizcilik Örgütü (*International Maritime Organization-IMO*) yetkisinde tedbirler gündeme gelmiştir (Şahin, 2021). Şimdiye kadar IMO öncülüğünde oluşturulan sözleşme, karar, kod ve uygulamalarla gelişen önlemler, denizlerdeki terör tehditleri başta olmak üzere denizlerdeki şiddetle mücadele çare olarak sunulmuştur. Öte yandan, küresel siyasetin ana hatlarını etkileyen 11 Eylül 2001 saldırılarıyla birlikte dünyada terör tehdidi yükselirken denizdeki emniyet ve güvenlik önlemleri buna paralel artırılmıştır. Bu çerçevede ABD başta olmak üzere güvenlik tedbirleri tüm dünyaya genişleyerek yayılmış, NATO ve Avrupa Birliği’nin denizde güvenlik stratejileri bu hassasiyetleri dikkate alarak revize edilmiştir. Bölgesel çapta etkili olan denizde şiddet eylemlerine karşı tedbirleri de destekleyen IMO, bu alanda önleyici kuralları oluşturan kuruluş işlevi görmüştür.

Uluslararası deniz güvenliğini riske sokan, devletlerin anakaralarını savunmalarını etkileyen deniz kaynaklı terör eylemleri, klasik terör eylemlerine kıyasla hem başvurulma sıklığı hem de mücadele yöntemleri bağlamında farklılıklar arz etmektedir. Daha nadir gerçekleşen denizlerdeki terör eylemleri, klasik terörizm konusunu çalışan kişilerin yeterince dikkatini çekmediğinden ilgili yazın da dar bir çerçevede kalmıştır. Oysa, terörizm konusu etnopolitik, ideolojik ya da dini çekişmeler başta olmak üzere hem devlet-etnik/dinsel grup ilişkileri bağlamında hem de küresel güvenliğe etkileri bağlamında sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde birçok farklı yönüyle ele alınmış bir konudur. Denizde terörizm konusu, dünyanın riskli bölgeleri olarak adlandırılan yerlerde görülen deniz haydutluğu ve gemilere karşı silahlı soygun gibi şiddet eylemleriyle örtüşebilecek yanları bulunsa da bizzat bu konulara kıyasla da yeteri kadar incelenmemiştir. Korsanlık ve haydutluk tarihsel olarak oldukça eski suçlar olmasına karşın deniz terörizmi onlara kıyasla daha yakın bir dönemin konusudur. Ayrıca belirtmek gerekir ki, BM nezdinde denizlerdeki şiddet eylemlerine karşı oluşturulan hukuki kurallar içerisinde de deniz terörizmi daha çok olayların seyrine göre şekillenmektedir. Dolayısıyla haliyle deniz terörizmini diğer şiddet olaylarından ayırarak hukuki tedbirler geliştirmek de aynı çerçevede zorlaşmaktadır.

Denizlerde görülen şiddet içerisinde daha geri planda bulunan deniz terörizminin ayrıncı yönleri ve uluslararası topluluk tarafından alınan tedbirlerine yönelik boşluğu doldurmayı deneyecek çalışmada ilk önce, denizde terörizmin kavramsal yönü ve küresel güvenliğe etkileri kuramsal bir çerçeve sunacak biçimde ele alınacaktır. Dünyanın farklı yerlerinde ses getiren denizde terörizmin bazı örneklerine

yer verildikten sonra bu eylemler karşısında uluslararası topluluğun oluşturduğu hukuki kurallar ve pratik uygulamalar ele alınacaktır. Hukuki kurallar için başta IMO'nun şiddeti önleyici hukuki mekanizmaları eksenindeki sözleşme, karar, kod ve uygulamalarındaki metinlere başvurulmakla birlikte 11 Eylül sonrasında ABD'nin etkili bazı girişimleri ile dünyanın farklı yerlerinde denizde terörizme karşı gelişen bölgesel tedbirlere de yer verilmektedir. Söz konusu kurallar ekseninde gelişen tedbirlerin küresel güvenlik açısından yeterliliği de sorgulanacaktır. Denizde terörizm sorununun geleneksel terörizmle bağı koparılmadan, bununla birlikte kendine özgü koşullar çerçevesinde değerlendirilmesiyle uluslararası alanda alınacak tedbirlerin daha etkili olacağı vurgulanacaktır.

Denizde Terörizm ve Küresel Güvenlik

Siyasal ve ideolojik şiddet türlerinden biri olan terörizm, önceleri yönetici otoritelerin halka karşı kullandığı şiddete işaret etmesine karşın; bugün devlet dışındaki aktörlerin düşman gördükleriyle doğrudan karşılaşmak yerine çoğunlukla sivil hedeflere karşı korku yaratmak, hükümetleri zorlamak gibi amaçlarla kullandığı şiddeti tasvir eder biçime dönüşmüştür. Her ne kadar tartışmalı olsa da kazandığı yeni anlam çerçevesinde spesifik bir terör türü olan denizde terörizm/deniz terörizmi ise yine belirli siyasal ve ideolojik amaçları olan şiddetin deniz ortamındaki hedeflere karşı gerçekleştirilmesi anlamında gelmektedir. Terörist faaliyetlerin büyük kısmı yerel düzeyde sivil hedefler üzerinde korku ve huzursuzluk yaratmayı içermektedir. Ancak küreselleşmenin de etkisiyle terörizm, büyük ölçüde yerelliğin ötesinde uluslararası boyut kazanmıştır (Öktem, 2007, s. 5). Denizde terörizm de bölgesel gelişmeleri etkilerken son dönemlerde küresel güçlere zarar vermeyi içerecek biçimde etkili olmaya başlamıştır. Dolayısıyla büyük bölgesel deniz güçlerinin yanı sıra küresel güçler, kritik bölgelerde varlıklarını meşrulaştırmak amacıyla ortaya çıkan şiddetti kendi çıkarları ölçüsünde kullanabilmektedir.

Denizde terörizm, şiddet yönü ve kullanılan yöntemlerin benzerliğinden dolayı sıklıkla deniz haydutluğu ile karıştırılmaktadır. Deniz haydutluğu, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) 101. maddede: “(a) özel bir geminin veya uçağın mürettebatı ya da yolcuları tarafından özel amaçlarla işlenen: (i) açık denizde, başka bir gemi veya uçağa ya da bu gemi veya uçakta bulunan kişiler ya da mallara karşı; (ii) herhangi bir devletin yargı yetkisi dışındaki bir yerde gemiye, uçağa, kişilere veya mülke karşı herhangi bir yasa dışı şiddet, alıkoyma veya yağma eylemi; (b) deniz haydudu gemi veya uçağı bu hale getiren olayların farkında olarak bunların kullanılmasına gönüllü katılım eylemi; (a) veya (b)’de tanımlanan bir eylemi kışkırtan veya kasıtlı olarak kolaylaştıran herhangi bir eylem” olarak tanımlanmaktadır (United Nations Convention on the Law of the Sea, t.y.). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere deniz haydutluğu ile denizden terörizmin örtüşen yanları olabilir; ancak şiddete başvuranların motivasyonları ve özel he-

defleri bağlamında farklılıklar söz konusudur (Hong and Ng, 2010, ss. 51-52; Klein, 2011, ss. 147-148). Temel fark ise deniz haydutluğu, daha çok maddi kazanç elde etme gibi özel amaçlar üzerinden gelişen yasadışı şiddet eylemleri olarak anlaşılmasına karşın; denizde terörizm ise otoriteleri sarsmak, ideolojik hedeflere ulaşmak, zarar vermek ve korku yaymak gibi stratejik ve siyasal hedeflerle denizi kullanarak başvuru şiddeti ifade etmektedir (Bowley, 2023, s. 89). Bu çerçevede temel farklar için aşağıdaki tabloya bakılabilir:

Tablo: Deniz Haydutluğu, Denizde İsyân ve Terörizm: Karşılaştırma

Kategori Özellik	Deniz Haydutluğu	Silahlı İsyân	
		Denizde Gerilla Savaşı	Denizde Terörizm
Ana Aktörler	Şahsi	Hareket/Askerî Kanat	
Amaç	Şahsi kazanç	Fedakârlık	
Motivasyon	Şahsi kazanç	Fedakârlık ya da kişisel	
Etkinlik	Denizde gemilere saldırı	Gemiden ya da gemilere karşı	
Vasıta	Küçük, hızlı gemiler, taşıyıcı ana gemiler	Hızlı botlar, bombalar	
Yayılm	Dağımk	Çok dağımk	
Taktik	Vur-kaç	Vur Kaç, Suikast	
Ana Hedefler	Siviller	Ordular/Hükümetler	Siviller

Kaynak: (Møller, 2009:24).

Denizde terörizm, Asya Pasifik Denizcilik Terörizmi Çalışma Grubu Güvenlik İş birliği Konseyi tarafından tatil köyleri, limanlar, kasabalar veya şehirler dahil olmak üzere kıyı tesislerine veya yerleşim yerlerine karşı deniz ortamında ya da limanda gemiler veya sabit platformlar kullanılarak veya bunlara karşı yapılan eylemler olarak tanımlanmaktadır. (Hong and Ng, 2010, s. 52). İdeolojik ve siyasal hedefler doğrultusunda başta sivil hedeflere dönük fiziksel şiddet kullanımının yanı sıra hükümet politikalarını etkilemek amacıyla söz konusu eylemler korku ve gözdağı verme tehdidi içermektedir. Başka bir deyişle teröristler, kasıtlı olarak psikolojik etkilerle taleplerinin yerine getirilmesi için hükümete baskı oluşturmaktadırlar. Bu doğrultuda karasuları, adalar, sahiller ve limanlara yönelik denizde terörizmin, amaçları ve stratejik tasarımı itibariyle karada ve havada meydana gelen terörden farkı bulunmamaktadır (Murphy, 2008, s. 185).

Denizde terörizme başvuran gruplar değişen ölçülerde birkaç farklı biçimde eylemlerini gerçekleştirmektedirler (Bateman, 2006, ss. 85-87; Murphy, 2007, ss. 50-61). Limanların ya da gemilerin kontrolünü ele geçirmeye yönelik su altı ve

su üstü saldırılar, gemiye ya da gemilerin yüklerine zarar verip rehin alınması, deniz üzerinde seyahat eden kişilerin yaralanması, öldürülmesi ya da kaçırılması, havadan denizlere ve limanlara dönük bombalamalar, el yapımı patlayıcıların kullanımı, gemilere çarpma ve ateş etme şeklindeki şiddet eylemleri ya da şiddet kullanma tehditleri denizlerdeki terör eylemleri kapsamında değerlendirilebilir. Kritik çevrimiçi sistemleri ele geçirmeye odaklı siber saldırılar, enerji ve ulaşım kaynaklarını hedef alan sabotajlar, eylemleri finanse etmek için başvuru kaçakçılık faaliyetleri ya da organize suç gruplarının terör eylemcileriyle yaptıkları iş birlikleri denizde terörizmin farklı oluş biçimlerini oluşturmaktadır. Bu anlamda limanları da kapsayacak biçimde tüm denizcilik faaliyetleri farklı terör eylemlerine açıkken otorite boşluklarının olduğu güvensiz bölgeler ve bölgesel uyumsuzlukların yaşandığı alanlar terörizme zemin hazırlayabilmektedir.

Denizde terör faaliyeti yürütmenin cazip yönleri olduğu gibi bu eylemleri gerçekleştirmenin zorlukları vardır. Terörizme dair korkuların abartıldığını düşünen Farrell (2007) deniz üzerinden gerçekleştirilen terör saldırılarının başarı şansının çok az olduğunu, kısıtlı sayıda terör grubunun deniz koşulları hakkında teknik bilgi ve kapasiteye sahip olduğunu dile getirmektedir. Seçtikleri saldırı yöntemleri açısından teröristlerin muhafazakâr doğası, sınırlı fırsatlar ve teknik beceri eksikliğinin dayattığı kısıtlamalar yaratmaktadır (Greenberg, vd., 2006, s. 10). Teröristler, deniz saldırılarını eylem biçimlerine dahil etmek için bile bir tür “deniz alanı farkındalığı” yanında özel bilgi ve beceriye ihtiyaç duymaktadırlar (Lehr, 2010, s. 55). Bu nedenlerle denizlerde teröre başvuranlar, fayda maliyet analizi yapıp evvela denizin fiziki koşullarıyla baş etmek zorundadır.

Denizde terörizmin nadir görülen bir terör faaliyeti olduğunu söyleyen Asal ve Hasting (2015) de deniz terörizminin üç nedenden dolayı sıklıkla görülen terör eylemleri arasında olmadığına değinmektedir. Onlara göre ilkin, operasyonel olarak muhafazakâr yolları tercih eden terörist gruplar daha garanti metotlara yönelip daha önceden denenmemiş eylemlerden sakınmaktadırlar. İkinci olarak, birçok terör örgütünün denizde saldırı gerçekleştirebilecek teçhizatı, lojistik altyapısı ve eğitim yetkinliği olmadığından karada başarabilecekleriyle karşılaştırıldığında buna değmeyeceğini düşünmektedirler. Üçüncüsü, deniz çevresinin sivil nüfusun günlük yaşamının parçası olan alanlardan uzak olması, terör propagandası yapılabilecek bir doğaya sahip olmaması da onları terörden alıkoyabilir (Asal ve Hasting, 2015, ss. 723-724).

Bunlarla birlikte Asal ve Hasting, denizde terörizm yapabilme kabiliyetine sahip teröristlerin denizleri hedef almaları için Peter Chalk'ın sunduğu cazip nedenleri sıralar. Birincisi, denizcilik alanında teknik eğitime sahip olmak kolaylaşmış, denizcilik eğitimi ve ekipmanı sunan ticari firmalar, terör gruplarının deniz terörizmi için gerekli yetenekleri edinme fırsatlarını artırmıştır. İkincisi, küresel ticaret bağlamında denizcilik ağına verilebilecek zararların yaratabileceği ekonomik krizler teröristleri cezbedebilir. Son olarak, uçaklarda olduğu gibi yolcu gemileri gibi bazı deniz hedefleri, kullanılan patlayıcılara göre sivil kayıpların en üst dü-

zeye çıkarılabileceği alanlar içermektedir (Asal ve Hasting, 2015, s. 724). Diğer yandan Murphy de terörist bir grubun denizde başarılı eylemler yapabilmesi için yasal ve yargısal zayıflık, coğrafi gereklilik, yetersiz güvenlik, güvenli üs alanları, denizcilik geleneği, karizmatik ve etkili liderlik ile devlet desteği olmak üzere altı ana faktörden söz eder (Murphy, 2007, s.46-50). Bunlara ek olarak tankerler, konteyner gemileri gibi finansal değeri yüksek araçlara el koyma, kaçırma ya da mürettebatı rehin alma temelli eylemler de denizde terörizm yapanlar açısından iyi bir finans kaynağı olabileceğinden cazip hale gelebilir.

Nihayetinde denizler ve limanlardaki hedefler, terörist eylemler için kimi zamanlarda elverişli bir zemin sunmalarına karşın bu eylemleri icra etmek hem maliyetli olduğundan hem de teknik bilgi ve beceri altyapısı gerektirdiğinden aynı zamanda zorlukları bulunmaktadır. Ancak zorluklar, kısıtlamalar ve teknik beceri gerekliliklerine karşın aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere şimdye kadar dünyanın muhtelif yerlerinde denizden terör eylemlerini engellenememiştir. Deniz hedeflerine yönelik saldırılar, eylemcilerin terör yapma nedenlerini besleyen tarihsel, ideolojik ve sosyo-ekonomik durumlarından etkilendiği gibi yasadışı faaliyetlerle operasyonların finansmanı gibi nedenler stratejik olarak denizleri cazip hale getirmektedir. Ayrıca teknolojinin gelişimi terör gruplarının propagandalarını yapabilmeleri açısından sınırları genişlettiğinden denizlerin de bu kapsama alınması kaçınılmazdır. Bu nedenlerle deniz üzerinden gerçekleşmesi muhtemel terör eylemleri bölgesel güvenliklerin ötesine geçmekte, küresel güvenliği doğrudan etkileyebilmektedir.

Denizlerde Gerçekleşen Önemli Terörizm Olayları ve Yarattığı Etkiler

Yarım yüzyıllık bir süre öncesine uzanan şekilde farklı türlerde çarpıcı sonuçlara yol açan birçok denizde terör eylemi gerçekleştirilmiştir. Can ve mal kayıplarına yol açabilmelerinin yanı sıra doğrudan ya da dolaylı olarak çevreye de zarar verebilecek bu şiddet eylemlerinin hepsini burada ele almak mümkün olmayacağından daha çok dönemsel olarak etkili olanlardan söz edilebilir. Ocak 1961'de Portekizli lider Antonio de Oliveira Salazar karşıtlarının yolcu gemisi *Santa Maria*'yı Karayipler'de kaçırması, modern zamanların ilk denizdeki kaçırma olayını oluşturmaktadır (Greenberg, vd., 2006, s. 20). 1970'li yıllar buna benzer kaçırılma türünden terörizm olaylarının popüler olduğu yıllardır. Örneğin Mart 1970'te ABD bayraklı ticaret gemisi *SS Columbia Eagle*, Vietnam savaşını protesto amacıyla kaçırılıp Kamboçya'ya gitmeye zorlanmıştır. Bu dönemde su altından düzenlenen saldırılar da gündeme gelmiştir. Nitekim, 1973 yılında İsrail Hayfa'ya iki yüz elli turist taşıyan *Sanya* isimli Yunan yolcu gemisi Beyrut limanında Filistinli eylemcilerle mayın kullanılarak batırılmıştır (Murphy, 2008, s. 186; Møller, 2009, s. 27).

Daha büyük ses getiren denizden terör eylemleriyse 1980'li yılların ortalarında gerçekleştirilmiştir. Ekim 1985'te Filistin Kurtuluş Cephesi üyelerinin

İsrail'de tutuklu bulunan elli Filistinlinin serbest bırakılması için Akdeniz'de İtalyan bandıralı *Achille Lauro* adlı yolcu gemisini kaçırp tekerlekli sandalyeye bağlı bir yolcunun ölümüyle sonuçlanan olay (Halberstam, 1988, ss. 269-270; Greenberg, vd., 2006, s. 20) dünya kamuoyunun dikkatini çeken önemli bir denizden terör saldırısıdır. Aşağıda görüleceği üzere bu alanda uluslararası topluluk tarafından alınacak birçok tedbir de bu olay sonrası daha ciddi biçimde ele alınmaya başlamıştır.

1990'lı yıllar da denizden terörizmin Soğuk Savaş sonrasında da artış kaydettiğini ve saldırı türlerinin çeşitlendiğini göstermektedir. Bu süreçte Sri Lanka'da Tamil Kaplanlarının Filipinler'deki adalar arasındaki feribotları hedef alan silahlı saldırıları ve kaçırma eylemleri ses getirmiştir. Sürat tekneleri, hayalet gemileri, silahlı operasyonlar yapabilme kabiliyetine sahip dalgıçları ve intihar kadrosuyla oluşturulan Tamil Kaplanlarının Deniz Kaplanları kolu bu eylemleri gerçekleştirmiştir (Møller, 2009, s. 27). 1996 yılında Avrasya Feribotunun silahlı Çeçenlerce kaçırılması, 1999 yılında *USS Sullivans*'a yapılan saldırı da denizden terörün örnekleri olarak gündemde yer etmiştir.

2000'li yıllar başta El Kaide olmak üzere radikal örgütlerin karadan ve havadan düzenlediği terörist saldırılar kadar denizdeki faaliyetlerinin de görülmeye başladığı yıllar olmuştur. *Our Lady of Mediatrix* feribotu 2000 yılında Moro İslami Kurtuluş Cephesi tarafından bombalanarak kırk kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Bowley, 2023, s. 25). 12 Ekim 2000'de, El Kaide intihar bombacılarının komutasındaki patlayıcı yüklü bir teknenin Aden Körfezinde *USS Cole* adlı ABD donanmasına ait destroyere saldırıp çarpmasıyla on yedi kişinin ölümüne, otuz dokuz kişinin yaralanmasına yol açan olay da ciddi bir terör eylemidir (Greenberg, vd., 2006, s. 21). Böyle bir ortamda yine El Kaide bağlantılı gruplarca Ekim 2002'de Yemen'de Fransız ham petrol gemisi *M/T Limburg* tankerine patlayıcı yüklü botla saldırı düzenlenmiştir. Saldırı sonrası oluşan ham petrol sızıntısı ciddi bir çevre felaketini beraberinde getirmiştir. 18 Şubat 2004'te Filipinler Manila yakınlarında yüz on altı kişinin ölümüne ve iki yüzden fazla kişinin yaralanmasına neden olan Superferry-14 yolcu gemisine Abu Sayyaf Grubu yapılan saldırı da denizden terörizmin örnekleri arasındadır (Greenberg, vd., 2006, s. 22; Bateman, 2006, s. 81; Lehr, 2010, s. 55).

Takip eden süreçlerden günümüze kadar da dünyanın muhtelif yerlerindeki denizdeki şiddet eylemleri görülmeye devam etmiştir. Kasım 2008'de denizden sürat tekneleriyle gelerek Mumbai'ye sızan on kişilik terörist grup yüz altmış kişinin ölümüne yol açmıştır. 2010'lar, Nijer Deltası çevresinde açık deniz tesisleri ile onlara hizmet veren gemilere yönelik saldırıların yanı sıra Doğu Akdeniz çevresinde ticari ve donanma gemilerine yönelik saldırılara yol açmıştır. (Bowley, 2023, s. 25) 2014 yılında Aden Körfezi'nde *MV Orna* adlı kimyasal tankeri kaçırılmıştır. 2015 yılında Aden'de sivilleri taşıyan bir feribota Husi savaşçılar tarafından düzenlenen saldırıda seksen altı kişi ölmüş altmış yedi kişi yaralanmıştır (Bowley, 2023, s. 25) Haziran 2018'de Doğu Libya güçleri Es Sider ve Ras

Lanuf petrol limanlarının kontrolünü ele geçirmiştir. 2020 yılında Hürmüz Boğazı yakınlarındaki Umman Körfezi'nde iki petrol tankeri saldırıya uğramıştır. Bunlarla birlikte deniz haydutluğu ve gemilere karşı silahlı soygunlar da dahil edilirse denizde şiddetin son yıllara göre dağılımında Güneydoğu Asya, Uzak Doğu, Hindistan Alt Kıtası, Güney Amerika, Afrika'daki alanlardaki olaylar ya da saldırı girişimlerinin yoğunlaşması söz konusudur (IMB ICC Piracy and Armed Robbery Against Ships Report January-December 2022:5).

Nihayetinde denizlerdeki terörizm yolcu deniz taşıtlarına, askerî hedeflere, konteyner taşımacılığı yapan ticari gemilere, petrol veya doğalgaz türü maddeler taşıyan tankerlere, denizaltındaki enerji ya da iletişim aktarım hatlarına veya limanlara çok farklı biçimlerde yönelmektedir (Hansen 2009, s. 74). Bunların yanında dökme yük gemileri (*bulk carriers*) de yoğun terör saldırılarına maruz kalan deniz araçları arasındadır. Yukarıda ele alınan olaylar da terör gruplarının şiddet uygulama motivasyonları ile kullandıkları araçlar bağlamında farklılaştığını göstermektedir. Her ne kadar karadakilere kıyasla çok sık yaşanmasa da denizde terörizm günümüze kadar gelen süreçte deniz ticaret trafiğinin artması, liman güvenlik zafiyetleriyle sıklaşmıştır. Yeni tekniklerle farklı terör denemeleri yaşanırken, bu saldırıların yol açtığı tahribatlar şimdiye kadar birçok yan sorun da doğurmuştur. Teröristlerin amaçladıkları doğrultuda deniz taşımacılığının zarar görmesinden küresel tedarik zincirinin aksamasına, deniz kirliliğinden seyir emniyetinin bozulmasına, belirsizlik ve korku ortamının oluşmasından denizin aktif kullanımının kısıtlanmasına varana kadar birçok ekonomik ve siyasi sorun ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda denizde terörizme karşı savunmasızlık, büyük mali kayıpları tetiklemenin yanı sıra insan hayatına ve çevreye önemli zararlar vermektedir.

Denizde Terörizmle Mücadelede Gelişen Hukuki Kurallar ve Uygulamalar

Deniz üzerinden gerçekleşen birçok şiddet eylemi ve tehdidi uluslararası topluluğu kolektif biçimde tedbir almaya yöneltmektedir. Deniz güvenliği sorunlarına yönelik küresel çözümler, gemilerin ve limanların fiziksel güvenliği, denizde operasyonel iş birliği, gemilerin izlenmesi, konteyner yükünün bütünlüğü ve gemi adamı kimlik belgelerinin geliştirilmesi dahil olmak üzere çeşitli düzeylerde ele alınmaktadır (Bateman, 2016, s. 87). Uluslararası topluluk, başta BM düzeni çerçevesinde ve IMO öncülüğünde deniz terörizmine müdahale konusunda iş birliğini geliştirmek amacıyla tedbirlerini koordine etmeye 1960'lı yıllardan itibaren başlamıştır. Denizlerde sıklıkla görülen diğer şiddet eylemlerinden deniz haydutluğu ile gemilere karşı silahlı soygunlara ilişkin önlemler de genellikle deniz terörizmi tedbirleriyle paralel değerlendirildiği dönemler olmuştur. Yine de denizde terörizm olayları deniz haydutluğu ve gemilere karşı silahlı soygun eylemleri kadar sık yaşanmamaktadır. 2022 yılında gemilere karşı deniz haydutluğu ve silahlı

soygun girişimi olarak 115 olay tespit edilmiştir (IMB ICC Piracy and Armed Robbery Against Ships Report January-December 2022:2).

1974 yılında IMO tarafından kabul edilen “Denizde Can Emniyeti Uluslararası Sözleşmesi” (*International Convention for the Safety of Life at Sea, SOLAS*), uluslararası deniz güvenliğini artırmak için zorunlu tedbirleri gündemi getirmiştir. Daha sonra yapılacak güncellemeler ile denizdeki şiddet eylemlerine dönük önleyici kurallar bu sözleşmeye eklenilecektir. Bununla birlikte 1982 yılında imzalanıp 1994 yılında yürürlüğe giren BMDHS, taraf devletlerin hak ve yükümlülüklerini tanımlayıp deniz yetkileri alanında kurallar belirlemiştir. Ancak BMDHS içeriğinde deniz haydutluğunu tanımlamaya ilişkin net tanımlamalar yer alsa da denizde terörizmine dair net hükümlerin yer almadığı görülmektedir.

Achille Lauro adlı yolcu gemisinin 1985 yılında uğradığı saldırı, denizde terörizm konusunun deniz haydutluğuyla birlikte *önemli tehditler* olarak değerlendirilmesine vesile olmuştur. Bu saldırıyı takiben 1988’de hazırlanıp 1992’de yürürlüğe giren Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasa Dışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme (*The Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Maritime Navigation- SUA*) ile gemilere saldırılarda bulunanlara karşı yargılama ve ceza tedbirleri belirlenmiştir (Beckman, 2009). Seyir güvenliğini hedef alan saldırılara karşı etkin ve uygulanabilir önlemleri hedefleyen SUA ile ele geçirme, kaçırma, kişilere ve yüklere zarar verme teşebbüsleri suç olarak tanımlanmıştır.

Öte yandan, uluslararası topluluk ulaşım araçlarının savunmasızlığını ve bir kitle imha silahı olarak kullanılabileceğini gösteren 11 Eylül sonrasında küresel terörizme karşı daha teyakkuz haline geçmiştir (Klein, 2011, s. 147). Terörizmi güvenlik odağına yerleştiren risk değerlendirmelerinin yapıldığı bu atmosferde limanlarda, denizde ya da deniz yoluyla yapılacak başta bombalama olmak üzere başvurulacak terör eylemlerine karşı bilgi alışverişini artırmayı hedefleyen *Uluslararası Gemi ve Liman Tesisi Güvenliği Kodu (International Ship and Port Facility Security Code-ISPS Kod)* Aralık 2012’de IMO tarafından müzakere edilmiştir. SOLAS’ta yapılan değişikliklerle Temmuz 2004’te yürürlüğe giren ISPS Kod, gemilerin ve limanların güvenliği açısından güvenlik seviyeleri ile tesisler ve bunları işletenleri içerecek biçimde sorumlulukları belirleyen zorunlu ve tavsiye niteliğindeki uygulamalardan oluşmaktadır.

ISPS Kod sayesinde daha geniş olarak hükümetlere, liman yetkilileri ile denizcilik sektörünün diğer bileşenlerine güvenlikle ilgili gereksinimleri ve yapılacakları gösteren kılavuzlar hazırlanmıştır (Guide to Maritime Security & ISPS Code, 2012). Limanlara ve gemilere yönelik saldırılar gerçekleşmeden önce erken bir aşamada güvenlik seviyeleri hakkında tarafların bilgilendirilmesi, istihbaratın paylaşılması ve müdahaleye imkân tanıyacak planlamanın yapılması amaçlanmıştır. ISPS Kod, aynı zamanda yayılma ve konteyner güvenliğini de içerecek biçimde tanımlama ve izleme sistemleri türünden yeni

kontrol araçlarının oluşturulmasına dönük düzenlemeler içermiştir. Denizcilik suçlarının azaltılmasının yanı sıra gemi ve liman güvenliklerinin artırılmasında faydalı sonuçlar getirdiği düşünülen ISPS Kodun içeriğinde maliyetleri kapsadığı deniz araçları ve liman tesisleri yanında pratikte uygulanabilirliğini sınırlayan öğeler de bulunmaktadır (Bateman, 2006, s. 88).

11 Eylül terör saldırıları aynı zamanda deniz güvenliğine ilişkin tedbirlerin yeni terörist saldırılara yanıt veremediği gerekçesiyle halihazırdaki bazı yeni kurallar doğurduğu gibi bazı kuralların da yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Bu kapsamda tedarik zincirini güvence altına almak veya kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek için Konteyner Güvenliği Girişimi (*Container Security Initiative-CSI*), Terörizme Karşı Gümrük-Ticaret Ortaklığı (*Customs Trade Partnership Against Terrorism-C-TPAT*) ve kitle imha silahlarına yönelik Yayılma Güvenliği Girişimi (*Proliferation Security Initiative-PSI*) gibi ABD tarafından teşvik edilen önlemler gündeme gelmiştir (Kozanhan, 2022). Yine ABD tarafından 2006 yılı sonrasında uygulanmaya başlanan deniz/hava gümrüklerindeki kargo ve konteynerlerin çıkış limanında taranmaya başlanıp güvenlik riski derecelendirmesine tabi tutulduğu Otomatik Hedefleme Sistemi “Automated Targeting System” (ATS) de bu tedbirler arasında yer almıştır.

Bununla birlikte yapılan uzun müzakereler sonrası Ekim 2005’te uzlaşılacak bir protokol ile 1988 SUA sözleşmesi güncellenmiştir. Güncellemeyle deniz güvenliğine yönelik kuralların uygulama sahası genişletilerek yeni yasadışı eylemlerde suç unsurları tanımlanarak belli koşullarda açık denizlerde gemilere müdahale konusu üzerinde durulmuştur. (Kızılsümer Özer, 2016:50-58). Protokolde terörizmle ilgili yeni tehdit ve suçlara ilişkin hükümler ele alınırken kitle imha silahlarının taşınması ve yayılmasına dönük değerlendirmeler de yapılmıştır (Bateman, 2016, s. 89).

Denizde terörizm başta olmak üzere olası denizlerdeki şiddet ve yasadışı suç eylemlerine karşı bazıları IMO tarafında da desteklenen bölgesel deniz güvenliği odaklı girişimler de bu dönemde gündeme gelmiştir. Örneğin 2004 yılında imzalanıp 2006 yılında yürürlüğe giren Asya’da Deniz Haydutluğu ve Gemilere Karşı Silahlı Soygunla Mücadeleye İlişkin Bölgesel İş Birliği Anlaşması (*Regional Cooperation Agreement on Combating Piracy and Armed Robbery against Ships in Asia-ReCAAP*) bu girişimlerden biridir. Benzer başka bir bölgesel iş birliği girişimi ise Cibuti Davranış Kuralları ya da Cibuti Kodu (*the Djibouti Code*) olarak bilinen uygulamadır (Menzel, 2018). Cibuti Kodu çerçevesinde Batı Hint Okyanusu ve Aden Körfezi’ndeki Gemilere Yönelik Deniz Haydutluğu ve Silahlı Soygunun Bastırılmasına İlişkin Davranış Kuralları, 29 Ocak 2009 tarihinde kabul edilmiştir. 2017 yılında Cidde değişiklikleriyle denizde işlenen suçlar ve diğer yasadışı faaliyetler yanında deniz terörizmi kapsamında koordinasyonun kurulması kararlaştırılmıştır. 2013

yılında Batı ve Orta Afrika ile Gine Körfezi'ni kapsayacak biçimde Yaounde Davranış Kuralları Kodu (*Yaounde Code of Conduct*) da benzer şekilde denizde şiddet temelli çeşitli suçlara ilişkin düzenlemeler içermiştir (Arifin ve Juned, 2023). Daha yakın dönemdeyse deniz haydutluğu başta olmak üzere denizdeki şiddet eylemlerine karşı Singapur, Malezya ve Endonezya donanması ve sahil güvenlik güçleri tarafından ortak devriye uygulaması hayata geçirilmiştir.

2000'li yıllarda ISPS Kod'u tamamlamak üzere birçok önleyici mekanizmanın devreye sokulduğu görülmektedir. ABD ve Kanada'nın girişimleri neticesinde devletlerarası güvenlik açıklarını kapatmak, denizlerde devriyeler ve izleme merkezleri oluşturup istihbarat toplamak amacıyla devreye koyulan önlemlerden bir diğeri de denizde durumsal farkındalık/deniz alan farkındalığı (*Maritime Domain Awareness-MDA*) uygulamasıdır. Deniz alan farkındalığı, deniz güvenliği, deniz emniyeti, ekonomi ve çevreyi etkileyebilecek unsurlar hakkında bilgi sahibi olunmasını ifade etmektedir. Söz konusu farkındalık, belirli bir coğrafi alandaki denizcilik faaliyetini tespit etme, tanımlama, izleme ve değerlendirme çabalarına denk gelmektedir (Doorey, 2016, s. 124). Bu doğrultuda 2004 yılından itibaren deniz yolları üzerindeki tehditlerin tespit edip uygun çözümler üretmek amacıyla Deniz Alan Farkındalık Merkezleri (*Maritime Domain Awareness Centers*) ve Deniz Alan Farkındalık Füzyon Merkezleri (*Maritime Domain Awareness Fusion Centers*) oluşturulmuştur. Bu merkezler için Otomatik Tanımlama Sistemi (*Automatic Identification System -AIS*) en önemli veri kaynaklarından birini oluşturmaktadır. IMO, 2000 yılında, SOLAS'ın yenilenmiş V. bölümünün bir parçası olarak kabul ettiği yönetmeliğe 300 gros kayıtlı tonun (GRT) üzerindeki veya uluslararası seferlerde on iki veya daha fazla yolcu taşıyan tüm gemilerin, gemi güvenliğini artırmak için bir AIS kurulmasını eklemiştir (Murphy, 2009, s. 15). Bölgesel deniz güvenliği stratejisi olarak nitelenebilecek bu sistem, gemilerin birbirleriyle veya kıyıyla ilgili sefer bilgilerini kolayca izleyip tanımlayıp ve değiş-tokuş etmesine olanak tanımaktadır. Ancak bu sistemin denizde terör yapanlar tarafından kullanılması mümkün olduğundan AIS aracılığıyla gönderilen bilgilerin gizli biçimde aktarılması da tehditlerin önlenmesi açısından etkili olabilecektir.

Küresel deniz gözetim yeteneği bağlamında erken bilgi sağlayıcı bir diğer mekanizma da Uzun Menzilli Tanımlama ve İzleme (*Long-range Identification and Tracking-LRIT*) sistemidir. IMO'ya göre deniz taşımacılığında güvenliği sağlamak ve deniz ortamının korunması amacıyla gemilerin küresel olarak tanımlanıp izlenmesini sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Başta ABD'nin desteğiyle kurulan bu sistem, IMO Deniz Güvenliği Komitesi'nin Mayıs 2006'daki kararıyla kabul edilmiştir (Murphy, 2009, s. 17). Uydular aracılığıyla en başta büyük gemilerin tespiti ve takibine olanak sağlayan veri merkezlerinin kurulan bu sistemin AIS'e

benzer yönleri olsa da daha geniş bir alanı tarayabilme yeteneğine sahiptir. ISPS Kodunun uygulanmasını tamamlamayı ve desteklemeyi amaçlayan LRIT sistemi, gemileri veya liman tesislerini etkileyen güvenlik olaylarına karşı teknik ve hukuki bağlamda deniz güvenliği tedbirlerini içermiştir (Tsamenyi, M.& Palma, 2009).

Nihayetinde buraya kadar ele alınan sözleşmeler, uygulamalar ekseninde gelişen tedbirler küresel deniz terörizmini minimize etme konusunda etkili girişimler olarak dursa da denizde şiddet eylemlerini tamamen ortadan kaldırmak mümkün olamamaktadır. Her bir uygulama gerçekleşen denizde terörizm olayları sonrası yeni bir boyut kazanmakta, ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden değerlendirilmek durumundadır. Denizlerdeki tehditlerin anlaşılır, eyleme geçilebilecek kadar net ve doğru bir resmini oluşturmada başarılı olmak için birçok önemli teknik ve prosedürel sorunların üstesinden gelinmesi gerekmektedir (Murphy, 2009, s. 14). Bu kapsamda güvenlik birimlerinin devletlerin iş birliğine imkân tanıyacak ölçüde gözden geçirilmesi, teröristlere yönelik operasyonların koordine edilmesi, soruşturulması ve kovuşturulmasında devletlerarası iş birliğine ihtiyaç devam etmektedir. Denizde terör üretme potansiyeline sahip grupların finansal kaynaklarının ve dış desteklerinin kesilmesine dair çabalar da bu anlamda önem arz etmektedir.

Sonuç

Uluslararası topluluk teknik açıdan bilgi ve birikime sahip olması gereken denizciliği korumaya ilişkin tedbirlerini uzunca bir süredir BM düzeni çerçevesinde IMO öncülüğünde almaktadır. 1980'li yıllardan itibaren denizde terörist faaliyet yapabilme kapasitesine sahip grupların eylemleri ve tehditlerinin sıklaşmasıyla denizden terörizm tedbirleri diğer deniz suçlarından ayrı olarak değerlendirmeye başlanmıştır. Denizde terörizm tehdidine karşı koyma ihtiyacının arttığı bu dönemde ilk olarak SUA Sözleşmesi ile hukuksal önlemler belirlenmiştir. Öte yandan, ABD'yi hedef alan 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ulus-ötesi nitelik kazanan terörizmle artan güvenlik hassasiyetleri deniz güvenliğini etkilemiş yeni tekniklerin kullanıldığı terör tehditlerine karşı tedbirler gözden geçirilmiştir. Denizler ve limanlarda güvenliği artırıcı nitelikte konteyner güvenliği ve kitle imha silahlarının yayılmasını önleyici girişimler yanı sıra ISPS Kod, SUA 2005 Protokolü, Denizde Alan Farkındalığı (MDA), Otomatik Tanıma Sistemi (AIS) ile Uzun Menzilli Tanımlama ve İzleme Sistemi (LRIT) gibi mekanizmalar bu çerçevede devreye sokulmuştur. Bunlara ek olarak Cubuti Kodu, Yaounde Davranış Kuralları Kodu ya da ortak devriye hareketleri gibi IMO tarafından da desteklenen bölgesel tedbirler uygulamaya geçmiştir.

Hukuki tedbirler kapsamında ortaya çıkan uygulamalar ve önleyici mekanizmalar deniz güvenliğini sağlamada işe yarasa da denizde terörizm yapabilme yeteneğine sahip grupları tamamen caydırıcı nitelikte olmamıştır. Küresel deniz

ticaretinin akışı, enerjinin deniz üzerinden güvenli aktarımı, emniyetli deniz taşımacılığı konularında kritik önemdeki işleyişe karşı gelişen terör tehditleri, devletlerin ortaklaşa aldığı hukuki tedbirler ile bölgesel iş birliklerinin yanı sıra birbirleriyle kuracakları iletişim ve finans ağları ile teröristlerin hareketlerini takip edebilecek istihbarat ağlarıyla minimize edilebilecektir. Terörizmi oluşturan koşulların ana kaynaklarının tespit edilmesi, denizdeki şiddet temelli benzer suçlarla mücadelenin de buna uygun şekilde yürütülmesi açısından önemlidir. Potansiyel terör tehditlerine karşı sivil ve askerî imkânlar yardımıyla mücadele esas olduğu takdirde denizde şiddet olaylarını azaltmak mümkündür. Bu doğrultuda söz konusu hukuksal tedbirler ile cari önleyici mekanizmalara ek olarak terör tehditlerinin belirlenmesi ve yönetişimi açısından hem terörizmi yaratan koşulların belirlenmesi hem de denizde şiddeti oluşturan özgün koşulların analiz edilmesinin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Arifin, J. A. & Juned, M. (2023). Nigeria's Compliance with the Yaoundé Code of Conduct in the Cases of Piracy and Armed Piracy of the Nigerian State in the Gulf of Guinea in 2016-2021, *Journal of Social and Political Sciences*, 6(1):110-120.
- Asal V. ve Hastngs J.V. (2015). When Terrorism Goes to Sea: Terrorist Organizations and the Move to Maritime Targets. *Terrorism and Political Violence*. 27 (4), ss. 722–740. <https://doi.org/10.1080/09546553.2013.855636>
- Bateman, S. (2006). Assessing the Threat of Maritime Terrorism: Issues for the Asia-Pacific Region. *Security Challenges*. 2 (3), ss. 77-91.
- Beckman, R. C. (2009). “The 1988 SUA Convention and 2005 SUA Protocol: Tools to Combat Piracy, Armed Robbery, and Maritime Terrorism”, Herbert-Burns, R., Bateman, S., & Lehr, P. (Eds.), *Lloyd's MIU Handbook of Maritime Security* içinde (ss.187-200). London: CRC Press.
- Bowley, R. (2023). *Preventing Terrorist Attacks at Sea: Maritime Terrorism Risk and International Law*. London and New York: Routledge.
- Doorey, T.J (2016). Maritime Domain Awareness. Shemella, P., *Global Responses to Maritime Violence: Cooperation and Collective Action*, California: Stanford University Press. ss. 124-141.
- Farewell, R. (2007). Maritime Terrorism: Focusing on the Probable. *Naval War College Review*. 60 (3), ss. 46-60.
- Greenberg, M. D. & Chalk, P. & Willis, H. H. & Khilko, I., & Ortiz, D. S. (2006). *Maritime Terrorism: Risk and Liability*. Rand Corporation.
- Guide to Maritime Security & ISPS Code (2012). London: IMO Publication.
- Halberstam, M. (1988). Terrorism on the High Seas: The Achille Lauro, Piracy and the IMO Convention on Maritime Safety. *The American Journal of International Law*. 82 (2), ss. 269-310. <https://doi.org/10.2307/2203189>
- Hansen, H. T., (2009). Distinctions in the Finer Shades of Gray: The “Four Circles Model” for Maritime Security Threat Assessment. Herbert-Burns, R., Bateman, S., & Lehr, P. (Eds.), *Lloyd's MIU Handbook of Maritime Security* içinde (ss. 73-83) London: CRC Press.

- Hong, N., ve Ng, A. K. (2010). The International Legal Instruments in Addressing Piracy and Maritime Terrorism: A Critical Review. *Research in Transportation Economics*. 27 (1), ss. 51-60. <https://doi.org/10.1016/j.retrec.2009.12.007>
- IMB ICC Piracy and Armed Robbery Against Ships Report (January-December 2022), <https://www.icc-ccs.org/reports/2022%20Annual%20IMB%20Piracy%20and%20Armed%20Robbery%20Report.pdf> (Erişim Tarihi:29 Mayıs 2023).
- Kızılsümer Özer, D. (2016). Uluslararası Hukuk ve Denizde Yasadışı Faaliyetlerin Önlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 17 (2), ss. 27-62.
- Klein, N. (2011). *Maritime Security and the Law of The Sea*. Oxford University Press.
- Kozanhan, M. K. (2022). Deniz Emniyeti Kavramından Deniz Güvenliğine Geçiş ve 11 Eylül Sonrası Gelişmeler. Şahin, K. (Ed.), *Deniz Hukuku ve Güvenliği* içinde (ss. 63-87). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Lehr, P. (2009). Maritime Terrorism: Locations, Actors, and Capabilities. Herbert-Burns, R., Bateman, S., & Lehr, P. (Eds.), *Lloyd's MIU Handbook of Maritime Security* içinde (ss.55-71). London: CRC Press.
- Menzel, A. (2018). Institutional Adoption and Maritime Crime Governance: The Djibouti Code of Conduct, *Journal Of The Indian Ocean Region*, ss.1-18. <https://doi.org/10.1080/19480881.2018.1467360>
- Møller, B. (2009). Piracy, Maritime Terrorism and Naval Strategy. *Danish Institute for International Studies Report*. Copenhagen.
- Murphy, M.N. (2007). *Contemporary Piracy and Maritime Terrorism: The Threat to International Security*. London: Routledge.
- Murphy, M.N. (2008). *Small Boats, Weak States, Dirty Money: Piracy & Maritime Terrorism in the Modern World*. London: Hurst & Company.
- Murphy, M.N. (2009). Lifeline or Pipedream? Origins, Purposes, and Benefits of Automatic Identification System, Long-Range Identification and Tracking, and Maritime Domain Awareness. Herbert-Burns, R., Bateman, S., & Lehr, P. (Eds.), *Lloyd's MIU Handbook of Maritime Security* içinde (ss. 13–28). London: CRC Press.
- Öktem, A. E. (2007). *Terörizm: İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Şahin, K. (2021). Küresel Deniz Güvenliğine Yönelik Hukuki Tedbirler: Uluslararası Denizcilik Örgütü Sözleşme, Karar, Protokol, Kod ve Uygulamaları. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*. 12 (2), ss. 31-45.
- Tsamenyi, M. ve Palma, M. A. (2009). Long-Range Identification and Tracking Systems for Vessels:Legal and Technical Issues. Herbert-Burns, R., Bateman, S., & Lehr, P. (Eds.), *Lloyd's MIU Handbook of Maritime Security* içinde (ss. 215-232) London: CRC Press.
- United Nations Convention on the Law of the Sea, (t.y.), https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (Erişim Tarihi:24 Mayıs 2023).

Kuruluşundan Bugüne Lübnan Hizbullah'ı: Lübnan'a Verdikleri ve Lübnan'dan Aldıkları

Özlem Acar*

Özet: Çalışma Hizbullah'ın, Lübnan'da 1982'de kuruluşundan itibaren, ülkenin iç ve dış politika sahnelerinde oynadığı rol, aldığı kararlar, bu kararların Lübnan'a etkileri ve bu bileşenlerin Lübnan'ın günümüzdeki pozisyonunun oluşmasına katkılarını incelemektedir. Lübnan iktidarda etkin pozisyonda olan siyasi elitlerin tercihleri doğrultusunda; mezhepsel ayrımların dengeli bir şekilde sürdürülmesi esnasındaki kadrolaşmalarla yönetilmeye, buna karşılık Lübnanlı üst kimliği korunurken zayıf merkezi devlet yapısı göz ardı edilerek varlığı sürdürülmeye çalışılan bir ülkedir. Mevcut sistemin yarattığı siyasi elit ülkede yönetsel yolsuzluklarla özdeşleşmiştir. Lübnan gibi çok sayıda farklı mezhebin bulunduğu bir ülkede taban düzeyinde var olan zararsız ayrılıklar, bazı mezhepleri temsil eden oluşumların güç kazanmasıyla siyasi sorunlar haline getirilerek belirginleşmekte ve sistemin tümünü tehdit eder hale gelmektedir. Bu koşullara bağlı olarak; denetim mekanizmalarında bütünlük sağlanamaması, üst kimliğin tam anlamıyla yerleşmemesi ve birbirini izleyen krizlerin yaşanması sebepleriyle Hizbullah gibi devlet altı bir aktörün, sahip olduğu gücün ve ülkedeki otorite boşluğunun etkisiyle çoğu zaman devlet üstü bir role büründüğü izlenmektedir. Bu çalışmada kuruluşundan günümüze Lübnan'da yaşanan en önemli olaylarda kilit pozisyonda bulunan Hizbullah'ın manevralarının Lübnan siyasi, sosyal ve ekonomik yapısına etkileri ele alınmıştır. Ayrıca silahlı, sosyal, ekonomik ve siyasi gücü sayesinde iç politikada belirleyici, dış politikada ise karar alıcı pozisyona gelme süreci de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hizbullah, Lübnan, 8 Mart Hareketi, 14 Mart Hareketi, Gelecek Hareketi

* Doktora, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-7577-6431, e-posta: ozlemacar@msn.com

Lebanese Hezbollah Since Its Creation: What They Give to and Take from Lebanon

Özlem Acar*

Abstract: In this study, since its establishment in Lebanon in 1982, the role of Hezbollah in the domestic and foreign policy scenes of the country, the decisions it has taken, the effects of these decisions on Lebanon and the contributions of all these components on the formation of the current position of Lebanon are examined. Lebanon, following the preferences of the political elites in power; is a country that is trying to be governed by staffing on the basis of maintaining sectarian distinctions in a balanced way. On the other hand, it is a country whose existence is tried to be maintained by ignoring the weak central state structure while preserving its Lebanese upper identity. The political elite created by the current system has become synonymous with administrative corruption in the country. In a country like Lebanon, where there are many different sects, the innocuous divisions that exist at the base level become political problems and a threat to the entire system due to strengthening of the structures representing some sects. In addition, a sub-state actor like Hezbollah can assume a supra-state role with the effect of its power and the authority vacuum in the country due to the lack of integrity in the control mechanisms, the inability to fully establish the supra-identity, the successive crises. In this study, the effects of the maneuvers of Hezbollah, which has a key position in the most important events in Lebanon from its establishment to the present, on the political, social and economic structure of Lebanon are discussed. In addition, the process of becoming a determinant in domestic politics and a decision-maker in foreign policy, thanks to its armed, social, economic and political power, has also been examined.

Keywords: Hezbollah, Lebanon, March 8 Movement, March 14 Movement, Future Movement

“Biz Lübnan’a girdiğimizde Hizbullah yoktu, bizim Lübnan’daki varlığımız Hizbullah’ı üretti.”
Ehud Barak (İsrail Eski Başbakanı)-2006

Giriş

İsrail ve Suriye arasında, Akdeniz kıyısında konumlanmış, Fenike, Roma ve Osmanlı medeniyetlerinden izler taşıyan Lübnan; anonim bir ifadeyle “bölüne-meyecek kadar küçük, parçalanamayacak kadar büyük” bir ülkedir. Bünyesinde farklı mezhepten ve etnik kökenden halklar barındıran bu kozmopolit ülke, 1975-1990 yılları arasında süren iç savaş öncesinde “Ortadoğu’nun İsviçre’si” olarak anılırken iç savaşta adeta yok olma noktasına gelmiş, savaş sonrası yeniden inşası ve ekonomik kalkınma hamleleri Suriye krizine dek ülkenin eski günlerine döne-bileceği umudunu sunmuştur.

Lübnan son yirmi yıldır süregelen krizler sonrasında, 2020 yılı Yolsuzluk Algılama Endeksine göre dünyada yolsuzluğun en çok yaşandığı ülkeler arasında yer almıştır (Merjeh, 2021: 1). Dünya Bankası verilerine¹ göre 19. yüzyıldan beri yaşanan en büyük üçüncü ekonomik çöküşle karşı karşıyadır. Birleşmiş Milletler raporlarına² göre halkın %80’i 2021’in son çeyreğinde açlık sınırındadır. Özellikle ilaç ve hijyenik ürünlere ulaşımında sıkıntı yaşanırken, halk mevcut nüfusunun iki katından fazla olduğu tahmin edilen diasporasının yardımlarıyla varlığını sürdürme çabasıdadır. Nüfusunun dörtte birine tekabül ettiği tahmin edilen Filistinli ve Suriyeli mülteciler içinse ekonomik durum hiç olmadığı kadar kötü seviyelerdedir.

Lübnan iç savaşın ardından önemli kısmı ABD, Fransa ve Suudi Arabistan tarafından sağlanan maddi yardımlar sayesinde hayata geçirilen yeniden yapılanma sürecine girdiğinde hami pozisyonundaki bu ülkelerin her biri, kendileriyle yakın ilişkideki mezhep grubuna maddi destek vermişlerdir. Ancak diğerlerinden farklı olarak Hizbullah liderliğindeki Şiiiler, Batı karşıtı İran’ın maddi desteği, askeri eğitimleri, dini öğretileri ve yönetsel tercihleri doğrultusunda büyüyüp gelişmiş ve zamanla ülkeyi perde arkasından yöneten güç haline gelmiştir.

Hizbullah kuruluş aşamasında İsrail’in Lübnan’ı işgaline karşı “direniş” örgütü olarak faaliyet yürütürken zamanla silahlı milisleri, sosyal yardım ağı ve siyasi partisiyle üç sacayağı olan bir yapıya dönüşmüştür. Askeri kanadının Lüb-

¹ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.worldbank.org/en/country/lebanon/publication/lebanon-economic-monitor-spring-2021-lebanon-sinking-to-the-top-3>

² Detaylı bilgi için bkz. https://www.unescwa.org/sites/default/files/news/docs/21-00634-multidimensional_poverty_in_lebanon_policy_brief_-_en.pdf

nan içinde İsrail'e karşı, Lübnan dışında Suriye yanlısı duruşu ve çatışmalarda yer alması, yapılanmayı bir taraftan Batılı diğer taraftan da Sünni Arap ülkelerle karşı karşıya getirmektedir. İran'ın bölgesel politikalarının hayata geçirilmesinde önemli bir vekil olan Hizbullah, dış baskılara rağmen hamisinin de desteğiyle varlığını korumaktadır.

İran açısından ise Akdeniz'e kıyısı olan ve bölgede kendi çıkarları doğrultusunda İsrail'i dengeleyen bir ülkenin kontrolü önemlidir. İran'ın Ortadoğu'da kendine bağlı vekil örgütler kurma stratejisinin ilk meyvesi olan Hizbullah'ın bölgede gücünü arttırması hamisinin de etkinliğini arttırması anlamına gelmektedir. Hizbullah, Suriye Savaşı esnasında tabanının desteğini feda etme pahasına İran'ın politikaları doğrultusunda hareket etmiştir. Ayrıca kendi çıkarları kapsamında -İran'dan gelen her türlü desteğin güzergâhında bulunan Suriye'de rejim değişikliği yaşanmaması için- Suriye Ordusu'nun yanında sergilediği silahlı ve taktiksel mücadele sonucu savaşın seyrini Suriye Devlet Başkanı lehine değiştirmesine yardımcı olmuştur. Hizbullah'ın İran için önemi belirginleşirken, Fars diyarı İran'ın bir Arap ülkesindeki vekili Hizbullah'la bağları ve 80'li yıllardan bu yana süren ilişkileri, mezhebin etnik kökenden daha yakınlaştırıcı bir araç olarak kullanılabileceğini göstermiştir.

İran'ın gelişen ve güçlenen etkisinden rahatsızlık duyan ABD ve müttefiklerinin; nükleer görüşmeler vesilesiyle İran'a, terör örgütü olduğu gerekçesiyle Hizbullah'a ve bunlarla bağlantılı siyasetçi, iş adamı ve şirketlere ekonomik yaptırımlar uygulanmasıyla -büyük ölçüde İran ve Şii diasporadan gelen maddi destekle gücünü arttıran- Hizbullah önemli gelir kaynağından yoksun kalmıştır. Bunun sonucunda Lübnan'da rant ekonomisinden pay alma ve etkinliğini artırma yarışına Hizbullah da girmiş ve kuruluşundan itibaren karşı durduğu yolsuzluklarla, nepotist ve klientelist yönetimin parçası haline gelmiştir. Rakiplerinin nispeten zayıf olması da Hizbullah'ın bugünkü pozisyonuna ulaşmasında elini kolaylaştıran bir faktör olmuştur.

Bu çalışmada; yolsuzluk kavramı ve Lübnan'ın yolsuzluklar karşısındaki durumu, ayrıca iç savaşın sonlarından itibaren ülkedeki dinamikler bağlamında Hizbullah'ın ortaya çıkışına sebep olan koşullar ve gelişiminde etkili olan faktörler, iç ve dış politikaya etki eden olaylarda Hizbullah'ın oynadığı rol ve sergilediği manevralar, hâlihazırda derin bir kriz içinde olan Lübnan'a geçmişten bugüne etkileriyle birlikte ele alınacaktır.

Teorik Açılım: Yolsuzluk, Nepotizm, Klientelizm ve Fazlası

İktidarı, gücü veya sermayeyi elinde bulunduran kişilerin/grupların sahip oldukları ayrıcalıkları kaybetmemek için çevrelerinde bu amaca hizmet eden bireyler/gruplar buldurması, bu kesimi kayırması, karşılığında bağlılık beklemesi yönetim mekanizmalarında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Özellikle kamuda, yetkili pozisyonda olsun olmasın, görevlilerin sahip oldukları imkânları kendilerinin,

yakınlarının veya tercih ettikleri kişilerin çıkarlarına uygun olacak şekilde yönlendirmeleri evrensel sorunlardan biridir. Yönetimde yolsuzluk olarak tanımlanan bu durum, -adaletsizliğe yol açan ayrıcalıkların elde edildiği alan kamu idaresi ve kaynakları olduğunda- olumsuz karşılanmaktadır.

Yolsuzluk sosyal bilimler literatüründe üzerinde uzlaşmaya varılmış bir tanıma sahip olmamakla birlikte en kapsamlı ve öz şekilde Dünya Bankası³ tarafından “kamu gücünün özel menfaatler için kötüye kullanılması olarak ifade edilmiştir. Burada devlet tarafından verilen idare gücünün ve kamu kaynaklarının şahsi çıkarlar için kötüye kullanılması yani kayırmacılık söz konusudur. En çok karşılaşılan türleri, akraba kayırmacılığı (nepotizm), eş-dost kayırmacılığı (kronizm) ve kamu kaynaklarının dağılımında iktidar sahipleriyle taraftarları arasındaki karşılıklı çıkar ilişkisine bağlı kayırmacılık (klientalizm) olarak sıralanabilir.

Yolsuzluklar gelişmekte olan ülkelerde sebep olduğu yıkım açısından gelişmiş ülkelere göre daha sarsıcı olabilirken (Nye, 1967: 417-427) kayırmacılık, özellikle heterojen toplumlarda, adaletsiz ve halkın devlete bağlılığının oluşmadığı/gelişmediği bir sistem yaratarak devletin güçsüzleşmesine, gruplar arasında dengesizliğe ayrıca sürekli gerginlik ve şiddet ortamına da yol açabilmektedir. Bu ülkelerde devlet otoritesinin kurulamamasında kayırmacı yönetim anlayışının yanı sıra eğer var ise hami devletlerin ülkenin içişlerine müdahaleleri de oldukça etkilidir.

Lübnan gibi toplumun din/mezhep temelli gruplara ayrıldığı ülkelerde, her grubun lideri siyasetteki rolü ve imkânları ölçüsünde kendisine bağlı tabana ayrıcalıklar sağlarken karşılığında siyasi varlığını sürdürmek için destek beklemektedir. Böylece kamu hizmeti sunan tüm kurumlara atamalarda ve terfilerde nepotizm ve kronizm, kamu kaynaklarının dağılımında ise kliyentalizm ön plana çıkmaktadır.

Lübnan’ın Yönetimsel Yapısı ve Yolsuzlukların İşleyiş Etkisi

Yıllar süren iç savaş sonrasında önce dev bir enkaza, ardından küllerinden doğarak tekrar Ortadoğu’nun en güzel ülkelerinden birine dönüşen Lübnan, iç koşullar ve dış müdahaleler kaynaklı iç içe geçmiş pek çok faktör nedeniyle giderek derinleşen ekonomik krizde boğulma safhasına gelmiştir. Lübnan’ı sarsan ekonomik krizin gitgide belirginleşerek somut gerçeklik kazanması yakın zamana tekabül etse de, ülkeyi çöküşe götüren asıl koşullar kuruluşundaki yapısal özelliklere dayanmaktadır.

Halkın büyük ölçüde Müslüman ve Gayrı-Müslim ayrımına tabi tutulduğu Osmanlı İmparatorluğu döneminde sırasıyla emirlik, kaymakamlık ve mutasarrıflık olarak yapılandırılan ve “Millet Sistemi” kapsamında idare edilen Lübnan’da, otoritenin sağlanması amacıyla, dini grupların her birinin kendi liderinin kontro-

³ Yolsuzluk kavramına ilişkin Dünya Bankası’nın detaylı açıklamaları için bkz. <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/cor02.htm>

lüne verilmesi yöntemi izlenmiştir. Emirlik döneminde idare yarı-feodal beylerin ellerinde bulunurken dini/mezhеспel ayrımlar güç ilişkileri kapsamında önem taşımıştır. Ülkenin Marunî ve Dürzi kaymakamlar tarafından idare edildiği ve her kaymakama yardımcı olması amacıyla diğer mezheplerden temsilcilerin katılımıyla danışma kurullarının oluşturulduğu İki Kaymakamlık döneminde mezhep temelli yönetim şeklinin nüveleri izlenmektedir. Akabinde kurulan mutasarrıflık sistemindeyse yönetim bir Hristiyan idareci ve farklı mezhеспel yapıları temsil eden on iki üyeli danışma meclisi tarafından üstlenilmiştir. (Tinas, 2016: 81-97)

Bölgenin Fransız Mandası'na geçmesiyle mevcut farklılıkların görünürlüğü artmış ve halk daha derin ayrımlara maruz bırakılmıştır. Bu aşamada mezhepler ve etnisiteler devreye girmeye başlarken bu uygulama mezhep bazında feodal beylerin gücünü artırmalarına hizmet etmiştir. Lübnan'ın bugün yaşadığı sorunların kaynağını oluşturan sistemi daha net ve detaylı olarak şekillendirense öncelikle 1926 Anayasası ve Fransız mandasının 1946'da sonlanmasıyla bağımsızlıkla birlikte üzerinde uzlaşıya varılan "Ulusal Pakt" olmuştur.

Böylece 18 din/mezhep grubunun⁴ nüfuslarıyla orantılı temsiline dayanan profesyonelizm⁵ adı verilen sisteme göre işleyen ülke yönetiminde, -Lübnan Anayasası'nda da yer aldığı biçimiyle- Cumhurbaşkanlığı Maruni Hristiyanların, Başbakanlık Sünni Müslümanların, Meclis Başkanlığı ise Şii Müslümanların uhdesine bırakılmıştır (Messara, 2012: 24). Lübnan'da 1932'de yapılan ve sonrasında bir daha gerçekleştirilmeyen nüfus sayımı verileri üzerine inşa edilen bu sistem oluşturulma sayfasında geçici bir çözüm olarak düşünülmüş, Lübnan'da istikrarın sağlanmasının akabinde zamanla liyakatın hâkim olduğu bir düzenin yerleşeceği, ülke yönetiminin demokratik seçimlerin akabinde oluşturulacak hükümetlerce sürdürüleceği inancıyla hayata geçirilmiştir. Ancak umulanın tersine zamanla ülkenin tüm kurumlarına sirayet etmiş ve devlete hâkim olmuştur.

Kamal Salibi (1993: 19)'nin belirttiği üzere "ülke kurmak bir şeydir, ulus oluşturmak başka bir şeydir". 1943'te ülke olarak tasarlanan Lübnan'da -siyasi elitlerin konumlarını koruma tercihleri doğrultusunda- zamanla, güçlü merkezi otoritenin oluşumunu engelleyen ve ülkedeki mezhеспel ayrımları siyasi olarak destekleyip büyüten karmaşık bir mekanizma yerleşmiştir. Bu sistemde devletin merkezi otoritesinin güçlendirilmesi veya ele geçirilmesi amaçlanmazken, 2005'te ülkenin siyaset sahnesini -farklı din ve mezhep gruplarını bünyelerinin-

⁴ Lübnan'da resmi olarak kabul edilen 18 mezhep; Sünni, Şii, Aleviler, İsmaililer, Maruniler, Rum Ortodokslar, Rum Katolikler, Ermeni Ortodokslar, Ermeni Katolikler, Protestanlar, Roma Katolikleri, Süryani Katolikler, Süryani Ortodokslar, Nasturiler Asuriler, Keldaniler, Kıptiler, Dürziler, Evanjelikler, Lübnan Yahudileri'dir.

⁵ Literatürde Lübnan gibi farklı etnik ve mezhep yapılarının yönetime dahil edildiği ülkelerdeki sistemler Arend Lijphart tarafından isimlendirildiği haliyle "konsosyonel demokrasi" olarak da yer bulmaktadır. Konsosyonel demokrasi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Lijphart, A. (1981) "Consociational Theory, Problems and Prospects: A reply" Comparative Politics, ve Lijphart, A. (1982) Consociational Democracy, World Politics. Bununla birlikte bu çalışmada sistem Lübnan'da da büyük ölçüde kullanıldığı şekliyle profesyonelizm olarak tanımlanacaktır.

de barındırarak- iki blok halinde bölen olaylara kadar da Lübnan Devleti güçsüz kalmıştır. Bu tarihten sonra ülke içinde ve dışında yaşanan gelişmelerin etkisiyle merkezi idarede ve hükümette söz sahibi olmanın önemi artmıştır.

Filistinli mültecilerin 1948'den sonra başlayan göçleriyle Lübnan'daki Müslüman-Hristiyan nüfus dengesinin Hristiyanlar aleyhine bozulmaya başlaması politik anlaşmazlıklarla idari ve ekonomik dağılım/paylaşım sorunlarına yol açmıştır. Bunun üzerine Hristiyan Maruni Falanjist Parti'yle Filistinli silahlı örgütler arasında 1975'te patlak veren ve 15 yıl süren iç savaş zamanla Hristiyanların Müslümanlarla, Şiiilerin Sünnilerle ve hatta Şiiilerin Şiiilerle çatışmaya girdiği bir hal almıştır.

Savaşın sonlanması için Suudi Arabistan'ın arabuluculuğunda imzalanan Taif Anlaşması'yla⁶ Lübnan'ın -günümüzde dahi Fenikeliler kökenli olduklarını ileri süren ülkedeki bazı Hristiyanların aksine- Arap Devleti olduğu ilan edilmiştir. Anlaşmayla ayrıca politik ve ekonomik olanların yanı sıra bir taraftan yönetsel yapının mezhepler üstü bir alan haline getirilmesi gibi iç konulara, diğer taraftan ise İsrail-Filistin-Suriye ve Lübnan arasındaki anlaşmazlıklar gibi dış sorunlara çözüm sağlanması amaçlanmıştır. Ancak hedeflenenin tersine işleyiş ülkedeki mezhepsel ayrılıklara dayalı sistemin pekişmesine yol açmış ve Lübnan'daki her bir devlet kurumu ve bağlantılı özerk kuruluşlar dahi konfesyonel sistem çerçevesinde yönetilir/istihdam sağlar hale gelmiştir. Sonuç olarak demokrasi işlerlik kazanamamış, görevlendirmelerin belirli gruplara tahsisi kanıksanmış ve konfesyonel sistem süreç içinde yaşanan gelişmelerle günümüzde Gordion Düğümü misali kilitlenmiştir.

Lübnan'da nüfusun nispeten fakir kesimini oluşturan Şiiiler, sistemin kuruluşunda idari yetkiler açısından Hristiyan ve Sünnilere kıyasla geri planda bırakılmışlardır. Bununla birlikte zamanla, özellikle de Taif Anlaşması'nın ardından -Lübnan'da barışı korumak amacıyla devlet otoritesi tesis edilene kadar kalacağı ileri sürülen Suriye'nin kontrolü/işgali döneminde- yönetim mekanizmasında güçlerini artırmış ve günümüzde ülkeyi perde arkasında yöneten yapı haline gelmişlerdir. Ayrıca Taif Anlaşması'nda tüm silahlı yapıların silahsızlandırılması hedeflenirken yine Suriye tarafından tanınan ayrıcalıklı konumun etkisiyle Şiiiler istisna oluşturmuşlar ve korumayı başardıkları silahlı güçleri zaman içinde politik sorunlar esnasında diğer taraflar karşısında ellerini güçlendiren bir araç haline gelmiştir. Bu aşamada Şiiilerin bu güçlü pozisyona gelmesinde en etkili unsur olarak 80'li yıllarda kurulan Hizbullah'ın ülke içinde ve dışında hayata geçirdiği silahlı ve/veya siyasi hamleler neticesinde kendi gücünü arttırmasını ve yönetimde söz sahibi olmasını özellikle vurgulamak gereklidir.

⁶ Taif Anlaşması'nda milletvekili sayıları Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında ayrıca Müslümanlar içinde Şiiiler ve Sünniler arasında eşit paylaşılmıştır. Buna karşın iç savaştan nüfus ve güç açısından kazanan olarak çıktıklarını iddia eden Şiiiler kendilerine verilen konumları yeterli görmeseler de o dönemde Suriye'nin bu yapıyı uygun bulması nedeniyle kabul etmişlerdir.

Dönem içinde Hizbullah gücünü artırırken, Lübnan tarihinin en büyük krizine doğru ilerlemiştir. Günümüzde halk içinde bulunduğu çıkmazın kaynağını; konfesyonalizm nedeniyle bütün kilit noktaları elinde bulunduran, sistemin değişmesine engel olarak statükonun bekçisi haline gelen siyasi elit ve bu kesimin sahip olduğu güçlerden vazgeçmemek için kimi zaman faili olduğu, kimi zaman görmezden geldiği yolsuzluklar olarak kabul etmektedir. Özellikle 2019'da Lübnanlılar geçmişte hayata geçirilenlerden farklı olarak bir bütün halinde din, mezhep ve etnik köken farkı gözetmeksizin büyük protestolar sergilemiş ve mevcut sistemin halk açısından kabul edilebilir olmadığını ortaya koymuştur. Bu protestolarda en büyük tepki; kuruluşunun ardından İsrail'e karşı sergilediği mücadele nedeniyle "Kahraman" ilan edilen günümüzde ise kimilerine göre bir korku imparatorluğu, kimilerine göre bir kurtarıcı, kimilerine göre ise İran'ın uzantısı olan Hizbullah'a yöneltilmiştir.

Hizbullah'ın Kuruluşu, İdeolojik Temelleri ve Politika Sahnesine Girişi

Lübnan'ın özellikle güney bölgelerinde yoğunlaşmış olan ve uzun yıllar ülkenin ezilen kesimi olarak kabul edilen Şiiler, günümüzde dahi Lübnan'da ağırlıklı olarak halen gösterişten uzak kalabalık mahallelerde yaşamaktadırlar.

Şiilerin ilk örgütlenmeleri aslen Lübnanlı olan ve dini eğitimini İran'da tamamlayan İmam Musa Sadr'ın çalışmaları ve yönlendirmeleri neticesinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte ilk olarak 1969'da Yüksek Şii İslam Konseyi kurulmuş, 1974'te Yoksunlar Hareketi (Hareket El Mahrumiyn), 1975'te bu hareketin askeri kanadı sayılan Emel Hareketi (AMAL/Afwaj Al-Muqawamat Al Lubnaniyya/Lübnan Direniş Tugayları) organize edilmiştir (Qassam, 2007: 17).

Hizbullah'ın kuruluşu ise Emel Hareketi bünyesinde faaliyet göstermekteyken İsrail'e karşı verilen mücadelenin yetersizliğini savunanların bu hareketten ayrılıp yeni bir yapı oluşturmasıyla gerçekleşmiştir. Hizbullah, İsrail'in Lübnan'ı Filistinli silahlı gruplarca üs olarak kullanıldığı gerekçesiyle 1982'deki ikinci işgalinin ardından organize olsa da resmi kuruluşunu 1985'te yayınlanan manifestosuna⁷ dayandırmak mümkündür.

İlk döneminde silahlı örgüt olarak hareket eden ve mevcut siyasal yapıya mesafeli duran Hizbullah, 1991'de –sekteryan ve klientalist olduğu gerekçesiyle uzak durduğu- politika sahnesine girmiştir⁸ (Qassam, 2007: 199-204). Ancak Hükü-

⁷ Bu manifestoda; İran dini lideri Ayetullah Hamaney'e bağlı olduğu, Lübnan'da İslami rejimle yönetilen bir devlet kurulmasının hedeflediği ve emperyalist güçlere karşı mücadele edildiği, İsrail yıkılana kadar mücadelenin sürdürüleceği belirtilmektedir.

⁸ Hizbullah'ın 1992'deki parti programında amaçları arasında; direnişin korunması, ülkenin sekteryan ve klientalist yapısıyla mücadele, nispi temsil sistemine geçilmesi ve ülkenin tarihinin objektif olarak yazıldığı bir tarih kitabının yayınlanması yer almaktadır. Lübnan'da günümüzde üzerinde anlaşmaya varılmış ortak bir tarih kitabı bulunmadığından her mezhep kendisine bağlı okullarda kendi uygun gördüğü şekilde tarih dersi vermektedir. Diğer taraftan Hizbullah katıldığı ilk seçimlerde 8 sandalye kazanmış ve bu sayı 2018'de 13'e yükseltmiştir

metin Taif Anlaşması'na dayanarak tüm milis yapıların silahsızlandırılması yönündeki girişimlerine karşı, ülke içinde yerini sağlamlaştırma ve "ulusal direniş" vurgusu üzerinden elindeki silahları koruyabilme amaçlarının da Hizbullah'ın siyasete katılmasında payının olduğu söylenebilecektir. Hizbullah, yolsuzluklarla mücadele ederek devlet etiği oluşturma ya da sahip olduğu gücü devletin oluşumuna katkı sağlayacak şekilde kullanma kaygısı taşımak yerine kendi varlığını önelemektedir.

Kuruluş döneminde savunduğu ideoloji, değerler ve amaçları arasında; tabanı oluşturan Şiilere destek sağlamak, İslam âlemine bağlılık ve tehlikelere karşı koruma, vatan kabul edilen Lübnan'da yaşayan halkın Araplık ve aynı zamanda Lübnanlılaşma (Lubnanisation) bilincinin yerleşmesi yer alırken büyük resme baktığında Hizbullah'ın yerel ve bölgesel kararlar alan otonom aktör olarak faaliyet yürüttüğü görülmektedir.

Yapının kuruluşundan itibaren temel argümanını Lübnan'ın İsrail işgalinden ve emperyalist⁹ güçlerin varlığından kurtarılması, olası İsrail işgallerine karşı "Direniş" in sağlanması oluşturmaktadır. Hizbullah'ın mücadelesi neticesinde İsrail'in ülkeden 2000'de çekilmesi, yapının sadece Lübnan'da değil Arap coğrafyasında da büyük destek kazanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Hizbullah'ın aynı dönemde Lübnan'ın kuzey bölgelerini işgal/kontrol altında tutan ve ülke yönetiminde doğrudan söz sahibi olan Suriye'ye karşı bağımsızlık söylemlerinde bulunmadığı bilakis Suriye'yle ülke yönetiminde paralel eğilimler sergilediği, Suriye'ninse Hizbullah yanlılarının Lübnan yönetim mekanizmasına yerleşmesi için uygun koşullar oluşturduğu/desteklediği buna karşın Lübnan Ordusu'nun güçlenmesine yönelik hiçbir hamlede bulunulmadığı göz ardı edilmemelidir.

Hizbullah'ın gücünü arttırarak korumasının en önemli nedenlerinden biri; salt silahlı bir yapı olarak kalmaması, kuruluşunun akabinde hem korumacı bir güdüyle Şiilerin toplumsal tabaka olarak yükselişini sağlamak hem de tabanın desteğini almak/artırmak amacıyla sosyal hizmetler sağlayan ikinci bir kanat oluşturmıştır. Lübnan'ın en büyük sivil toplum örgütü haline gelen Hizbullah, kamuoyunda özellikle Şiiler dışındaki topluluklar nezdinde silahlı gücünün yarattığı olumsuz imajı, sosyal yardım şemsiyesi altında olumluya çevirmeye çalışmaktadır. Hizbullah'ın sunduğu bu hizmetlerle elde ettiği koruyucu imaj, Devleti'n zayıflığı ve yetersizliği algısıyla birleştiğinde özellikle iç politikada farklı grupların desteğini kazanmasına etki etmektedir. Ayrıca bu hizmetlerin Hizbullah'a halk nezdinde kutsiyet kazandırması nedeniyle Lübnanlıların önemli bir kısmı uzun yıllar boyunca Hizbullah'ı yolsuzluklardan başışık bir yapı olarak görmüştür.

ve Bakanlar Kurulu'nda 2 adet Bakanlığı kontrol hakkına sahiptir.

⁹ Hizbullah'ın emperyalist güçlerle mücadele ettiği gerekçesiyle 1983'te Amerikalı ve Fransız askerlerin bulunduğu üsse yaptığı saldırıda 305, ABD'nin Beyrut Büyükelçiliği'ne yaptığı saldırıda ise 63 kişi hayatını yitirmiştir. Saldırıya uğrayan bina halen ABD tarafından yeniden inşa edilmemiş ve orada bulunan her Amerikalı görevlinin nasıl bir tehlike altında olduğunu ve mücadelelerini hatırlamaları argümanıya enkaz halinde bırakılmıştır. ABD ayrıca 1997'de Hizbullah'ı terör örgütü olarak ilan etmiştir.

Hizbullah'ın Kararları, Hamleleri ve İç Politikada İlk Çatlaklar

Hizbullah'ın 2000'den itibaren yükselişe geçen imajı, 2005'te Suriye'ye karşı muhalif duruşuyla bilinen Başbakan Refik Hariri'nin faili meçhul bir saldırıyla öldürülmesi ve suikastın Suriye-Hizbullah¹⁰ işbirliğinde gerçekleştirildiği iddiaları nedeniyle ilk darbesini almıştır¹¹ (Ayhan ve Tür, 2009: 209). Lübnan kamuoyu, suikast sonrasında tarihe "Sedir Devrimi" olarak geçen protestolarla, Suriye yanlısı 8 Mart Hareketi ve karşıtı 14 Mart Hareketi şeklinde ayrılırken, siyasi partiler de benzer duruş sergileyerek çok mezhepli/mezhepler üstü olarak tanımlanabilecek iki kanat oluşturmuşlardır¹². Bu yeni iki kutuplu yapı Lübnan'ın temel sorunlarının mezhepsel farklılıklardan ziyade siyaset temelli olduğunu ortaya koymaktadır.

Suikast sonrasında ülkedeki kargaşa ortamının¹³ da etkisiyle Hizbullah'ın eylemleri sorgulanır hale gelirken, Taif Anlaşması'na rağmen halen ülkede Ordu dışındaki tek de facto silahlı güç olması da muhalefet tarafından gündeme taşınmıştır. Envanterinde bulunan silahlar, ülke içinde ve dışında eleştirilere konu olsa da, Hizbullah'ın kırmızı çizgisini oluşturmaktadır. Hizbullah, bölgede sahip olduğu gücün hammaddesini oluşturan silahlarını korunmak amacıyla, mütemadiyen Lübnan'ın bekasının savunucusu olduğunu dile getirmekte, vatan savunması ve şehitlik söylemleriyle Lübnan Ordusu'ndan rol çalmakta ve "Direniş" misyonuna kutsiyet kazandırmaya çalışmaktadır.

Lübnan Parlamentosu'nda 2006'da konunun tekrar gündeme gelmesiyle Hizbullah; Shebaa Çiftlikleri'nde, Khajar Köyü'nde ve Kfarşuba Tepeleri'nde İsrail işgalinin sürdüğü gerekçesiyle, Lübnan-İsrail sınırına düzenlediği bir operasyonla iki İsrail askerini rehin almış ve İsrail'in Lübnan'ın güneyini işgaliyle başlayarak tarihe 33 Gün Savaşı olarak geçen savaşın temelini atmıştır. İşgale yol açan bu operasyon nedeniyle Suudi Arabistan, Hizbullah'ın meşru hükümet temsilcisi edasıyla İsrail'e karşı kışkırtıcı bir eyleme girişmesini eleştirirken (Tinas ve Tür, 2018: 129-143) 14 Mart Hareketi ve Başbakan Fouad Sinyora yaptıkları açıklama-

¹⁰ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 7 Nisan 2005 tarihinde 1595 sayılı kararla oluşturulan araştırma komisyonu raporlarında da suikastta Suriye'nin payı olduğu yönünde ifadeler bulunmaktadır.

¹¹ Suikastı araştırmak için oluşturulan Lübnan Özel Mahkemesi, Ağustos 2020'de Hizbullah mensubu 4 kişinin olayla doğrudan ilgisinin olduğu açıklamış, bununla birlikte Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah bu kişileri teslim etmeyeceklerini beyan etmiştir.

¹² Suikastın ardında Suriye ve Hizbullah işbirliği olduğunu savunan, Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri liderliğindeki Lübnan Sünnilerinin önemli kısmından müteşekkil Gelecek Hareketi ve aynı görüşü paylaşan Lübnanlı Kuvvetler'in öncülüğünde 14 Mart tarihinde yapılan Suriye karşıtı gösterilerden ismini alarak 14 Mart Hareketini oluşturmuşlardır. Karşısındaki kanatta ise Hizbullah, Emel Hareketi ve Hristiyan Hür Vatanperver Hareketi'nin bir araya gelmesiyle oluşan ve 8 Mart'ta gerçekleşen Suriye yanlısı gösterilere istinaden isimlendirilen 8 Mart Hareketi yer almaktadır.

¹³ Lübnan'da Temmuz 2005-Aralık 2014 tarihleri arasında Suriye karşıtlığıyla tanınan önemli figürlere suikastlar düzenlenmiştir.

malarda İsrail'e suçlamalar yöneltirmiş ancak kapalı kapılar ardında Hizbullah'ın başarısızlığı yönünde söylem ve temennilerde bulunmuşlardır¹⁴.

Ülkenin güney bölgelerinin alt yapısının büyük zarara uğramasına ve her iki tarafın kayıplar vermesine rağmen net bir kazananı bulunmayan savaş, İsrail'in geri çekilmeyi kabul etmesiyle sonlanmıştır¹⁵. İsrail'in işgal ettiği bölgeleri terk etmesiyle Hizbullah zafer kazandığını ve silahlarını Lübnan'ın bekası için koruduğunu iddia etmiştir¹⁶. Hizbullah'ın operasyonunun zamanlamasının İsrail tehlikesinin artık mevcut olmadığı bir döneme ve yapının elindeki silahları bırakması yönünde süren tartışmalara denk gelmesi dikkati çekicidir. Ancak Hizbullah'ın Lübnan'da sahip olduğu silahlı gücü koruma konusunda bu kararlılığını İran'dan bağımsız olarak ele almak eksik bir değerlendirme olacaktır. Hizbullah'ın gücü salt kendi bünyesine ve tabanına bağlı değildir, kuruluşundan itibaren İran'ın verdiği maddi desteğin yanı sıra silah ve eğitim katkısı da yapının bugün sahip olduğu güce ve etkiye ulaşmasındaki ana faktörü teşkil etmektedir.

İran'ın bölge politikasında Şii Hilali'nin uç noktasını oluşturan Lübnan büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla Hizbullah eylem ve politikalarıyla ilgili değerlendirmelerin İran'dan bağımsız olarak yapılması açıklayıcı ve çözümleyici olmayacaktır. Öte yandan 2006 Hizbullah-İsrail Savaşı'nın, ABD'nin Ortadoğu'yu yeniden tasarlama projesi kapsamında hayata geçirildiği (Hovsepian, 2008: 1-16) ve yine ABD'nin "terörle savaş" argümanı kapsamında İran'la arasında gerçekleşen bir vekâlet savaşı olduğu, İsrail'in başarısızlığının ardından ABD'nin yeni bir konsepte geçtiği yönündeki görüşler de yadsınmamalıdır (Geukjian, 2017: 92).

Lübnan 2008'de Hizbullah'ın eylemlerinden kaynaklanan yeni bir sınavla karşı karşıya kalmıştır. Hükümetin, yapının kontrolündeki gayri resmi iletişim hatlarının resmi otoritelere teslimi yönündeki kararı karşısında Hizbullah militanları "siyah tişörtlüler", aralarında Gelecek Hareketi lideri Saad Hariri'nin evinin de bulunduğu Beyrut'un bazı bölgelerini¹⁷ işgal etmiştir. Akabinde Beyrut'ta ufak çaplı sokak çatışmaları yaşansa da Hizbullah'ın silahlı gücü Gelecek Hareketi

¹⁴ Döneme ilişkin Wikileaks belgelerinde yayınlanan Lübnanlı Dürzi Lider Velid Canbolat ve ABD Büyükelçisi Jeffrey Feltman arasındaki görüşmelerin ayrıntıları için bkz. <https://www.scoop.co.nz/stories/WL0607/S00262/cablegate-tfle01-larsen-to-propose-handover-of-israeli.htm>

¹⁵ Savaşın ardından Birleşmiş Milletler'in 1701 sayılı kararına göre, Litani Nehri'yle Lübnan-İsrail sınırı olarak kabul edilen "Mavi Hat" arasındaki bölgenin kontrolü Lübnan Ordusu ve Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Görev Gücü (UNIFIL)'ne verilmiştir. UNIFIL'in Lübnan'a ilk yerleşimi ise 1978'dir.

¹⁶ BM'in 2004'tek 1559 sayılı kararında Lübnan'daki tüm milis yapıların silahsızlandırılmasına vurgu yapılırsa da 1701 sayılı kararda Hizbullah'ın silah bırakması ateşkesin önkoşulları arasında yer almamaktadır.

¹⁷ Beyrut'un Batı kesimi Sünni, Doğu kesimi Hristiyan, Güney kesimi ise Şiiiler ağırlıklıdır. Benzer bir yerleşim Lübnan geneline hâkimdir.

yanlıları¹⁸ karşısında baskın olmuş (Borzou, D. ve Raed, R: 2008), Lübnan Ordusu ise gözlemci olarak sahada bulunarak çatışmalara müdahale etmemiştir.

Bu gerginlik Katar'ın arabuluculuğunda 21 Mayıs 2008'de mutabakata varılan Doha Anlaşması'yla sonlansa da, Hizbullah'ın kendi varlığını ve çıkarlarını her zaman öncelediğini ve gerekli görmesi halinde Lübnanlıların da hedef alınabileceğini göstererek, halk nezdinde Hizbullah'ın önceliklerinin değerlendirilmesi konusunda yeni bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu örnek 8 Mart Kanadı dışındaki Lübnanlıların, Hizbullah'ın keskin politikalarının ülkeye verebileceği zararlardan korkmasına yol açan en belirgin olaylardan biridir¹⁹.

Öte yandan Doha Anlaşmasıyla, Hizbullah'ın liderlik ettiği 8 Mart Hareketi'ne Bakanlar Kurulu'nda veto yetkisi tanınırken bu hak parti için silahlarını kullanmasına gerek olmadan hükümetin tüm kararlarını istediğinde bloke etme imkânı vermesi açısından zafer niteliğinde bir sonuç teşkil etmiştir. Bu kararın ardından 8 Mart Hareketi iç politikadaki en ufak açmazlarda bu seçeneği kullanmaktan geri durmamıştır. İlaveten anlaşma sonrasında kurulan yeni hükümetin bildirgesinde Hizbullah'ın "Halk, ordu, direniş" söylemine yer verilmesiye gerek parti gerekse İran'ın liderliğindeki Direniş Ekseni açısından önemli bir kazanım olarak tarihe geçmiştir²⁰.

Tüm bu kazanımlara karşılık Hizbullah, Lübnan politika sahnesinde yaşanabilecek herhangi bir sorunda silah kullanmayacağı taahhüdünde bulunmuş ancak silahsızlanma yoluna gitmemiştir (González-Úbeda, 2019: 7). Burada 2008'de yaşanan olayları, devlet mekanizması dışında sadece Hizbullah'ın sahip olduğu imkânların ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir müdahalenin ötesinde 8 Mart ve 14 Mart Hareketleri'nin üstünlük mücadelesi olarak da okumak gerekmektedir.

Suriye İç Savaşının Götürdükleri

Hizbullah 2009'da, politikasındaki değişimleri ve demokratik süreçlere katılım konusundaki açılımlarını içeren yeni bir manifesto yayınlamıştır²¹. Manifestoda; İran'daki dini makama bağlılığın sürdürüldüğü ancak Lübnan'daki Hristiyan var-

¹⁸ Gelecek Hareketi'ne bağlı Secure Plus isimli güvenlik kuruluşunun bir milis yapılanması oluşturduğu ayrıca Sünnilerden oluşan ve iç savaş döneminde varlık gösteren Murabitun Hareketi'nin canlandırılmaya çalışıldığı ileri sürülmektedir.

¹⁹ Hizbullah yetkilileri açıklamalarındaki "Direnişi korumak Lübnan'ı korumaktır", "Çatışmalarda İsrail'e karşı ağır değil hafif silahlar kullanıldı" ifadeleri Lübnan halkının tepkisinin artırmıştır. Detaylı inceleme için bkz. Stel Nora, "Forcing the Lebanese Back to Dialogue: The May 2008 Beirut Clashes From a State-Building Perspective", Utrecht University, Bitirme Tezi, Ağustos 2009.

²⁰ Mayıs 2008 olaylarının ardından 14 Mart Hareketinin Suriye'yle ilişkilerin geliştirilmesi, karşılıklı olarak diplomatik ve kişisel ilişkilerin kurulması yönünde tavır sergilemesiyle Suriye ilk defa Lübnan'ı bağımsız bir devlet olarak tanımış ve Büyükelçi atamıştır.

²¹ 2009'da yayınlanan manifesto İsrail yıkılıncaya kadar mücadelelerinin süreceği yönündeki 1985 Manifestosu'ndaki husus korunmuştur.

lığı göz önünde bulundurarak, İran Devrimi'nden esinlenen "İslam Cumhuriyeti" fikrinden vazgeçildiği belirtilmektedir. Belirtmek gerekir ki; bu değişim Hizbullah'ın 8 Mart Hareketi'ndeki ortağı Hristiyan Hür Vatanperver Hareketi (HVH)'nin desteğini kaybetmemesi açısından önem taşımaktadır.

2011'de Suriye'de başlayan iç savaşın etkilerinin kısa zamanda Lübnan'a yayılmasıyla demokratik açılım bir illüzyona dönüşmüş ve Hizbullah yeniden Lübnan Devleti ve kararlarını göz ardı ederek kendisinin ve İran'ın çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır.

Ülkede barışı ve istikrarı korumak aynı zamanda Suriye'de yaşanan savaşın yayılmasından ve olası olumsuz etkilerinden korunmak gayesiyle 8 ve 14 Mart İttifakları'nın üzerinde uzlaşmaya vardığı Baabda Deklarasyonu Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman tarafından 11 Temmuz 2012'de açıklanmış ve "Suriye'de yaşanan olaylar karşısında Lübnan'ın tarafsızlık politikası izleyeceği" duyurulmuştur. (Tınas ve Tür, 2020: 326-327) Ancak Hizbullah, buna rağmen çatışmaların başlamasıyla Rejim Ordusu'na eğitim desteği sağlamış, zamanla Rejim kuvvetlerinin kayıplarının artması ve Muhaliflerin ilerlemesi nedeniyle savaşçı göndermiş, Elit Birlikleri de sahada çatışmalara katılmışlardır. Mayıs 2013'te Kuseyr Savaşı'nda Suriye Ordusu'nun yanında savaşması ve başarı kazanması Esad Rejimi açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Aynı dönemde Hizbullah, Suriye'deki etkinliğine yönelik Lübnan'dan doğabilecek siyasi hamlelerin önüne geçmek amacıyla Bakanlar Kurulu'ndaki üyelerini çekerek Hükümet'i düşürmüştür²² (Khatip, 2015: 105-111). Ardından Suriye'ye yakınlığıyla tanınan Sünni milyarder Necip Mikati'nin Başbakan olmasıyla Hizbullah da rahat hareket edebileceği bir siyasi ortam bulmuştur. (Meier, 2018: 515-536).

Hizbullah'ın Suriye'de artan etkinliği nedeniyle savaş Rejim-Muhalifler mücadelesinden sıyrılarak mezhep çatışmasına evrilirken, bu durum Lübnan'da mezhepsel gerilimin derinleşmesine yol açmıştır. Arap ülkelerinin, İsrail'e karşı mücadelesi nedeniyle Hizbullah'a sağladığı moral desteği yapının Esad Rejimi'nin yanında sergilediği katı duruş yüzünden sonlanmıştır. Yine de Genel Sekreteri Hasan Nasrallah'ın 2013'teki "Suriye'nin direnişin belkemiği olduğu" ve "Rusya Federasyonu ve İran'la birlikte Hizbullah'ın da savaşta yer aldığı" açıklamalarına kadar Hizbullah'ın Suriye'deki rolü resmi olarak kabul edilmemiştir (Sullivan, 2014: 9).

Hizbullah Suriye'deki konumunu temellendirmek için Şii kutsal mabetlerinin korunması, İsrail lehine bölgede hayata geçirilen ABD projesinin engellenmesi

²² Lübnan'daki Sünni kanat özellikle de Gelecek Hareketi Suudi Arabistan'ın vekili olarak Suriye'de Muhalifleri desteklemek amacıyla silah sevkiyatları gerçekleştirmiştir. Ancak bu sevkiyatlar İran'ın ülkedeki vekili Hizbullah'ın hamleleri kadar etkili olmamıştır. Öte yandan Lübnan'dan Suriye'ye giderek ve Özgür Suriye Ordusu ya da radikal unsurlar bünyesinde savaşa müdahil olan Sünni mezhebe mensup savaşçılar ise Hizbullah'ın aksine organize bir aktarım gerçekleştirmemişlerdir. Genellikle bireysel imkânlarıyla Suriye'ye geçen bu unsurlar Lübnan'da da radikal Sünni oluşumlara yakınlık sergilemektedirler.

ve çatışmalara katılan radikal unsurların Lübnan'ı tehdit ettiği argümanlarını kullanarak iç politikada karşılaştığı baskıdan bir ölçüde sıyrılabilmektedir. Ancak bir taraftan aralarında üst düzey komutanların da bulunduğu kayıplarının diğer taraftan kamuoyunda savaşa bağlı gerilimin artmasının etkisiyle 14 Mart Hareketi'nin yanı sıra kendi tabanının bir kısmı da Hizbullah'a tepki göstermeye başlamıştır.

Lübnan'ın tarafsızlık politikasının tersine Hizbullah'ın Suriye'de artan rolü, 8 Mart-14 Mart Hareketleri arasındaki görüş ayrılıklarını derinleştirip, politik anlaşmazlıklar ülkede gerginliği turmandırırken, bu siyasi mücadele halk nezdinde mezhepsel gerginlik olarak yansıma bulmuştur. Mart 2013'te Necip Mikati'nin istifasıyla Lübnan'ı siyasi karar mekanizmalarının yokluğuna sevk edecek ve Hizbullah'ı baskıdan kurtaracak yeni bir süreç başlarken, 2013-2016 arasında, başta Beyrut olmak üzere özellikle Şii nüfusun ikamet ettiği bölgelerde çok sayıda intihar saldırısı ve bombalı eylem gerçekleştirilmiştir. Ülkede gerilim turmanırken saldırılarda Hizbullah konvoylarının yanı sıra Lübnan Ordusu'na ait unsurlar da zaman zaman hedef alınmıştır²³.

Lübnan'ın kuzeydoğusundaki Arsal'da, Ağustos 2014'ten itibaren El Nusra-Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) yanlısı unsurların sızma girişimlerinde bulunması ve Lübnan Ordusu'nun İŞİD militanlarınca hedef alınması²⁴ özellikle Hristiyanlar²⁵ arasında Hizbullah'a yönelik sempatiyi arttırmış ve ülkenin tek koruyucusunun Hizbullah olabileceği algısı yayılmıştır. Sünniler'in -yapının Suriye'deki eylemlerinin Lübnan'a zarar verdiği yönündeki- tepkileri ise durulmamıştır.

Aynı dönemde Lübnan Cumhurbaşkanı'nın seçilmesine engel olan ve 29 ay süren bir siyasal boşluk yaşanmıştır. Sürecin kendi tercihlerine göre şekillenmemesi nedeniyle Cumhurbaşkanı'nın seçimi için gerçekleştirilen oturumlara 8 Mart Hareketi üyelerinin katılmaması, halkın siyasi elite ve özellikle de Hizbullah'a tepkisinin gerekçelerinden birini oluşturmaktadır. Nihayet Ekim 2016'da taraflar arasında, Hizbullah'ın Hristiyan ortağı HVH Lideri Mişel Aoun'un Cumhurbaşkanı, Gelecek Hareketi lideri Saad Hariri'nin ise Başbakan olması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Böylece hareket imkânı artan Hizbullah Temmuz 2017'de, Lübnan Ordusu'yla işbirliği halinde Arsal Savaşı'nı gerçekleştirmiştir. Bu savaş neticesinde ağırlıklı olarak "Şam Cephesi" mensubu El Nusra ve İŞİD yanlıları

²³ Lübnan Ordusu'na yönelik saldırıların arka planında, Ordu'nun Suriyeli mülteciler arasındaki Özgür Suriye Ordusu mensuplarını Rejim'e teslim ettiği, Sayda'da Filistin Mülteci Kampı'nda ve Trablusşam'da yaşayan Sünni Şeyh ve yandaşlarının Selefi olukları gerekçesiyle hedef aldığı buna karşın Hizbullah'a müsamaha gösterdiği algısı yer almaktadır.

²⁴ Ağustos 2014'te Lübnan Ordusu'nun 30 askeri İŞİD tarafından Arsal'da kaçırılmış, ilk olarak bu askerlerin 5'i infaz edilmiş, akabinde 16'sı esir takasında Lübnan'a teslim edilmiş, son 9 askerin cesetleri ise 3 yıl sonra bulunmuştur.

²⁵ Hizbullah'ın tabanını genişletmek ve Lübnan içindeki Hristiyan ve Sünnilerden destek kazanmak için "İsrail'e karşı direnişi sağlamak" argümanı ile 1998'den itibaren hayata geçirdiği "Direniş Birlikleri" isimli silahlı oluşumlara katılım, 2014-2017 yılları arasında radikal unsurların yarattığı tehdit nedeniyle önemli ölçüde artmıştır.

nın ailelerinin Suriye'ye çekilmeleriyle Hizbullah, Lübnan'ın kurtarıcısı olarak kamuoyunda takdir toplamış ve "Ordu-Ulus-Direnış" söylemi gündemde yerini almıştır (Khatip, 2021: 23).

Hükümetin ortağı olduğu halde hükümetten bağımsız -devlet altı aktör olarak aldığı gayri resmi kararlarıyla Lübnan içinde ve dışında hareket eden, bu tavrıyla ülke dahilinde ve haricinde eleştirilen Hizbullah'ın, kararlarında halen önceliğini silahlı varlığını korumak oluşturmakta bunu için de direniş söylemini araç olarak kullanmaya devam etmektedir.

Lübnan Ordusu'nun genel durumu ve tecrübesiyle Hizbullah'ın silahlı yapılanmasının yetkinlikleri karşılaştırıldığında, İran'ın cömert yardımları ve Hizbullah milislerinin saha geçmişi göz önünde bulundurularak Lübnan Ordusu'nun daha zayıf bir pozisyonda olduğu söylenebilecektir. Her ne kadar Lübnan'a yönelik dış tehditler bulunduğu Hizbullah'ın bazen inisiyatif kullanarak doğrudan çatışmaya girdiği bazen Lübnan Ordusu'yla koordineli hareket ettiği izlense de, 2008'de yaşanan olaylar hatırlandığında, Lübnan Ordusu'nun gerekli olması halinde Hizbullah'ın silahlı gücünü çatışmayla kontrol etmesi pek mümkün görülmemektedir.

Lübnan'da Ekonomik Krizin Ayak Sesleri Hizbullah'a Tepkileri Artırırken

İç savaşta zenginleşen "savaş lordları", savaşın ardından alınan af kararlarıyla ekonomi ve siyasette rol edinmeye başlamışlardır. Eski milis liderinin, siyasetçi-iş adamları olarak politikayı kontrol etmeleri, devlet hazinesini makamları vasıtasıyla kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeleri ve ekonomiyi ele geçirmeleri, Lübnan'da yolsuzlukların hâkimiyetinin en önemli nedenlerinden biridir.

İç savaş döneminde fiziki ve ekonomik güvenlik endişeleriyle halkın mensubu olduğu mezhebin milis liderine sunduğu bağlılık, savaş sonrasında benzer şekilde devam etmiştir. Bu yeni düzende siyasi elit, sahip olduğu makamlar sayesinde elde ettiği kamu kaynaklarını/imkânlarını destekçilerine dağıtmış, bu kesim ise varlığını sürdürmek ve güvenliklerini sağlamak için siyasi elite bağımlı kalmıştır. Yolsuzlukların önlenmesine yönelik şeffaflık politikaları içermeyen bu sistem, klientelist/nepotist uygulamaların kısır döngü halinde ülkeyi ele geçirmesine ve halkın devlete bağlılık geliştirememesine sebep olmaktadır. Bağlantılı olarak Konfesyonalist sistemin devlet kurumlarına derinlemesine işlediği Lübnan'daki yönetsel sorunlar zaman zaman halkın tepkisine sebep olsa da 2015'te başlayan ve halen kesin bir çözüme kavuşturulamayan çöp krizi²⁶ Lübnan'ın kaosa yol alışının

²⁶ 1993'te Beyrut ve Lübnan Dağı bölgelerinin çöp toplama ihalesi, dönemin Gelecek Hareketi Lideri Refik Hariri liderliğindeki hükümet tarafından yine adı geçenin ortağı olduğu Averda'ya verilmiş, Hizbullah öncülüğündeki muhalefet bu ihaleyi Hariri ailesinin özel çıkarlarına fayda sağlayan bir sözleşme olarak görmüştür. 2010'da bu kez Saad Hariri tarafından yenilenen ihaleye muhalefet tepki gösterse de ihaleyi gerçekleştiren ilgili kurumlarda etkilerinin olmaması nedeniyle engelleyememişlerdir. Temmuz 2015'te ise ihalenin yenilenmesinde sorunlar çık-

ve halkın sabrının sonuna geldiğinin belirgin örneğidir (www.reuters.com, 2015).

Çözumsuzluğun asıl sebebini konfesyonalist sistemin uygulanması esnasında klientalizmin işleyişe yerleşmesi oluşturmaktadır.²⁷ Kamu hizmeti yürüten şirketlerin neredeyse tamamının yönetici elitinin kontrolünde olması nedeniyle ihale süreçleri hizmetlerin görülmesini sağlayacak şekilde sonlanmamaktadır. 2015'te yaşanan siyasi gerginlik ve çözumsuzlük süreçlerine tepki olarak Lübnanlılar, mezhep ve etnik köken farkı gözetmeksizin yönetimin klientalist yapısını protesto etmişlerdir²⁸.

İhale süreçlerinde yaşanan anlaşmazlıklar siyasi elitlerin salt rant mücadelesi olarak dar pencerede değerlendirilmemelidir. Hizbullah, Lübnan'da siyaset sahnesine en son katılan parti olmasına rağmen oluşturduğu siyasi bloklar vasıtasıyla gücünü önemli ölçüde artırarak devleti perde arkasından yürüten pozisyona geçmiştir. Bahsi geçen krizlerde taraflardan birinin İran'ın vekili Hizbullah önderliğindeki 8 Mart Hareketi diğerinin ise Suudi Arabistan'ın vekili Gelecek Hareketi liderliğindeki 14 Mart İttifakı olması siyasi kararlar kadar ekonomik olanların da İran-Suudi Arabistan mücadelesine göre şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Hizbullah'ın siyasete atılmasının gerekçeleri arasında sosyal yardımlarını sürdürmeyi garantileme ihtiyacına ilaveten Gelecek Hareketi'yle süregelen karşılıklı yok etmeye dayalı mücadelenin payı yadsınmamalıdır. Hizbullah yetkilileri politikalarını ve programlarını hayata geçirmek aynı zamanda "Direniş"e bağlı varlıkları korumak amacıyla siyasette konum elde etmelerinin önemini erken evrede fark etmişlerdir. Hizbullah'ın önceliği dış müdahalelere açık ve dış yardımlara bağımlı olan devleti kontrol ederek sorumluluk kazanmaktan ziyade gücünü pekiştirecek ortamın oluşmasını sağlamaktır. Bu anlamda kontrolü altındaki bölgelerde sunulan hizmetlerde devletin varlığını reddederken, hem hâkim klientalist sisteme bağlı kaynak dağılımından payını almayı, hem de muhalefetin kendisini hedef alabilecek hamlelerine karşı denge oluşturmayı amaçlamaktadır. Hatta Hizbullah'ın 2008'de yaşanan olayların sonrasında talep ettiği veto hakkı ve ulusal uzlaşma hükümeti konusundaki ısrarları bu açıda değerlendirilmelidir.

masının ve Naameh çöp sahasının kapatılmasının etkisiyle ayrıca artan muhalefet neticesinde bölgedeki hizmet durdurulmuş, aylarca çöpler toplanmamıştır.

²⁷ Lübnan'da siyasi elitlerin, iç savaş sonrası mezhep temelli kadrolaşarak yönetimi paylaşmaları, özel sektörde söz sahibi olmaları, destekçileriyle patron-müşteri ilişkisi oluşturmaları ve Lübnan'da yolsuzluklara karşı alınmaya çalışılan önlemler konularında ayrıntılı bilgi için bkz. Merjeh K. (2021, 29 Haziran). Breaking the curse of corruption in Lebanon, Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/2021/06/breaking-curse-corruption-lebanon>

²⁸ Protestolarda özellikle Beyrut'un merkezinde yaşayan, şehir kültürüne sahip, eğitilmiş ve sivil toplum örgütlerine yakın bir kitlenin varlığı göze çarpmaktadır. Bu kesim, komplocu, suçlu ya da terörist oldukları yönünde siyasi elitlerin saldırılarına rağmen çekirdek yapısını korumuş ve ülkedeki ekonomik krizin de katkısıyla, 2019'da etkinliğini arttırmıştır. Lübnan'da temelleri bu protestolarda atılan sivil toplum inisiyatifi "Kulluna Watani" ilk defa 2018'deki seçimlerde geleneksel liderlerle rekabete girişerek sınırlı da olsa başarı göstermiştir.

Hizbullah geç katıldığı devlet idaresine çabuk uyum göstermiş devlet mekanizmasındaki eksiklikleri ve zayıflıkları değerlendirerek etki alanını hızla genişletmiştir. Elde ettiği bakanlıklar vasıtasıyla ekonomik kaynaklarını arttırırken bu güne kadar özellikle tarım²⁹, sağlık ve ekonomi bakanlıkları sayesinde tabanına tarımsal kalkınma, sağlık hizmet araç ve gereçlerinde yeni teknolojiye erişim³⁰ imkanları sağlamış ve bazı sektörlerde³¹ monopol haline gelmiştir.

ABD-İran nükleer müzakereleri esnasında yaptırımlara maruz kalan İran'ın Hizbullah'a sağladığı yardımlarda azalma olduğu dönemlerde bile Hizbullah ekonomik ayrıcalıkları sayesinde ihtiyaç duyduğu kaynakları temin edebilmiştir. Ayrıca Hizbullah'ın denetime maruz kalmadan Beyrut Limanı'nı kullanarak uyuşturucu ticareti, sahte ilaç üretimi ve kara para aklama faaliyetleri gibi yasadışı sektörlerle giriş yaptığı, devlet ihale yolsuzlukları sayesinde hizmet sunmadan gelir elde ettiği iddiaları bulunmaktadır³².

Ülke ekonomisinde yıkıcı gelişmeler yaşanırken, Lübnan halkı da 2019'dan itibaren düzenlediği gösterilerle, kendi çıkarlarını önceleyen yönetici elite tepkisini açıkça ortaya koymuştur. Bu tavrı yeni bir iç savaş istemediği için yaşadıkları tüm olumsuz senaryoları savaştan yeğ tutan ve ülkelerine bağlılıkla hareket etmeye çalışan kesiminin, etnik köken ve mezhepsel farklılık gözetmeksizin bir araya gelerek bugüne kadar gösterdiği en büyük ve en etkili tepki olmuştur. Halkın ayaklanması ve mevcut sistemin yıkılması endişesi taşıyan siyasi parti liderleri ve yöneticiler ilk defa vatandaşlara kulak vermiş ve teknokratlar hükümeti kurulması, ekonomide yapısal reformların hayata geçirilmesi gibi talepleri dikkate almışlardır.

Hizbullah ise kuruluş dönemindeki bakış açısının tersine, halkın tepkilerinden kendini ve mevcut siyasi düzeni koruma gayreti sergilemiştir. Hizbullah liderliği açıklamalarında; Hizbullah'ı diğer partilerden farklı pozisyona koymaya çalışırken ve iç savaştan sonra elitler tarafından yaratılan klientalist siyaset anlayışının parçası olmadığını vurgularken, halkın değişim taleplerine kayıtsız kalmıştır. Bu tavrı sonrasında; Hizbullah'a bağlı Şiiilerin bir kısmı da dâhil olmak üzere protestoları sürdüren halk, Hizbullah'ın ayrıcalıklı olmadığı ve diğer partilerle birlikte

²⁹ Tarımda kullanılan amonyum nitrat ihalelerinin doğrudan Hizbullah kontrolündeki Tarım Bakanlığı'nca gerçekleştirilmesi ve amonyum nitratın Suriye'deki savaşta kullanılması konularında ayrıntılı bilgi için bkz. Khatip, L. June 2021, "How Hezbollah Holds Sway Over The Lebanese State" Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/2021/06/how-hezbollah-holds-sway-over-lebanese-state>

³⁰ Örneğin 2018 seçimlerinin ardından kurulan teknokratlar hükümetinde, Sağlık Bakanı'nın Hizbullah'a yakın olması nedeniyle bakanlık kaynaklarının öncelikle Şiiilere aktarıldığı yönündeki algı halkın Hizbullah'a tepkisini artırmıştır.

³¹ Özellikle bilişim ve iletişim sektörlerinde tekel konumundadır.

³² Hizbullah'la bağlantılı Jihad Al-Binaa Derneği'nin vergiden muaf faaliyetleri, Şehitler Vakfı'na Sağlık Bakanlığı'nca sağlanan ayrıcalıklar ve Hizbullah'ın yasadışı faaliyetlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Khatip, L. a.g.e.

hesap verebilir şeffaf bir yapıya geçmesinin beklendiği yönündeki taleplerini vurgulamıştır.

Öte yandan 2019'dan itibaren artan protestolar, ekonomik krizin büyümesi ve Hizbullah'ın da krizden payını alması gibi sebeplerin bir araya gelmesiyle yapılanma Suriye'deki savaşçıları önemli ölçüde Lübnan'a çekmiştir. Suriye'de büyük tecrübe edinen bu unsurlar, Lübnan'da oluşabilecek bir çatışma ortamında Hizbullah'ın elini güçlendirirken ülkenin geri kalanı için tehdit olarak kabul edilmektedir.

Hizbullah yakın dönemde en büyük darbeyi ve eleştirileri Ağustos 2020'de yaşanan Beyrut Limanı patlamasıyla almıştır. Liman'da bulunan önemli miktardaki amonyum nitratın kontrolsüz şekilde yıllardır stoklanması ve durumun tehlike yarattığının bilinmesine karşın Hizbullah'a yakın yetkililerin önlem almadığı yönündeki iddialar, halk ve muhalefet nezdinde olayda Hizbullah'ın sorumluluğunun bulunduğu kanaatini oluşturmuştur. Bununla birlikte ülkedeki pek çok kurumun idaresinde olduğu gibi Beyrut Limanı'nın da, 8 ve 14 Mart Hareketleri başta olmak üzere siyasi elitin profesyonel sistemine dayanan ortaklığının kontrolünde olduğu unutulmamalıdır (www.information.tv5monde.com, 2021).

Patlama, limanın konumu ve yerleşim alanlarına yakınlığı nedeniyle insan kaybının yanı sıra Lübnan'ın aksamakta olan ekonomisinin tamamen çökmesine sebep olmuştur. Patlamanın soruşturulması için kurulan komisyonun araştırmaları neticesinde, Hizbullah'a yakın yetkililerin ihmalde buldukları yönünde kanaat ortaya çıksa da soruşturmada ilerleme sağlanamamıştır. Bu esnada Hizbullah ve Şii Emel Hareketi taraftarları komisyona yönelik protesto gösterileri gerçekleştirirken, protestocuların 14 Mart Hareketi üyesi Hristiyan Lübnanlı Kuvvetler Partisi yanlılarının saldırısına uğraması, ardından Hizbullah milislerinin Lübnan sokaklarını kontrol etmeye çalışması yeni bir iç savaş endişesine yol açmıştır. Ancak ülkede kontrollü gerginlik sürse de mevcut koşullarda herhangi bir tarafın iç savaşı kaldırması mümkün değildir.

Lübnanlılar çatışma riskinin endişesini atlatamadan yeni krizler ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamını derinleştirmiştir. Ülkede petrol talebi karşılanamazken ve buna bağlı olarak elektrik üretiminde ve yakıt temininde uzun süreli kesintiler yaşanırken, piyasadaki petrolün Suriye-Lübnan sınırını illegal olarak kontrol eden Hizbullah mensuplarınca çalındığı ve Suriye'ye aktarıldığı iddiaları gündemde önemli yer işgal etmiştir (www.reuters.com, 2021). Bu esnada İran tarafından Suriye üzerinden gönderilen petrol yardımı Hizbullah tarafından kontrolü altındaki bölgelere nakledilmiş ve (www.al-monitor.com, 2021) "Petrolün Lübnan sahilinde başta hastaneler olmak üzere ihtiyacı bulunan kurumlara dağıtılacağı" belirtilmiştir. Her ne kadar iç piyasada yaklaşık bir haftada tükenen petrolün öncelikli olarak Şii'lere ve nakit dolara sahip Lübnanlılara satıldığı iddia edilse³³ ve bu gelişmeler Lübnan kamuoyunda, Hizbullah'ın bir kez daha meşru hükümetin yerine geçerek

³³ Lübnan'da yaşayan çeşitli din/mezheplere mensup Lübnanlıların ifadelerine istinaden.

tek başına kararlar alan/uygulayan başına buyruk yapısının örneği olarak değerlendirilse de (www.france24.com, 2021) buradaki önemli husus İran'ın bölgedeki uzantısının kontrolünü ve gücünü kaybetmesine izin vermeyecek şekilde hızla müdahalede bulunmasıdır.

Seçimler Öncesi Elitlerin Hamleleri ve Lübnan Sivil Toplumunun Tepkileri

Lübnan bir taraftan ekonomik krizle sınav verirken diğer tarafta partilerin tabanlarının desteğini tekrar kazanarak bağlarını güçlendirme çabaları göze çarpmaktadır. İç savaştan bu yana tabanlarının taleplerini görmezden gelerek kendi çıkarlarını önceleyen tavırları nedeniyle eleştirilerin hedefinde olan siyasi elitler açısından süreç benzer seyir izlemektedir. Ekonomik kriz nedeniyle bütün partilerin ağır hasar alması Birleşmiş Milletler tarafından Lübnan'a hibe edilen yardımların ihtiyaç sahiplerine dağıtılması esnasında her partinin kendi tabanına öncelik verilmesi mücadelesine yol açmıştır. Hizbullah da hizmet tedarikini ve yardımları öncelikle kendi destekçilerine sağlamaya çalışmaktadır. Bu açıdan parti üyeleri, şehit aileleri, hastaneleri ve okulları ilk sıralarda yer alırken, Hizbullah kontrolünde bulunan bölgelerde yaşayan ancak Hizbullah'a açık destek sağlamayan Şiiiler³⁴ geri planda tutulmaktadır. Hizbullah mezhep farkı göz önünde bulundurmaksızın tüm Lübnanlılara hizmete hazır olduğu dile getirirse de, Emel Hareketi ya da Gelecek Hareketi'yle açıkça rekabet etmek zorunda olmadığı durumlarda kendi tabanını öncelemektedir (Cammatt, 2014: 155).

Bu sayılanlar dışındaki partilerse Hizbullah'la rekabet edebilecek durumda olmadıkları için sadece kendi tabanlarına eğilmektedirler. Bununla birlikte HVH, Hizbullah'la ortaklığı sayesinde Şii bölgelerde de ekonomik faaliyet yürütme imkânına kavuşması nedeniyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Yine de 2019'dan bu yana sürekli kan kaybeden ekonomi, partilere ve işadamlı-siyasi elit olarak faaliyet gösteren liderlerine büyük zarar vermiş ve tabanlarına sağlamak zorunda oldukları yardımları karşılamak için Lübnan dışındaki hamilerine başvurmak zorunda bırakmıştır.³⁵

Covid-19 pandemisi, Beyrut Limanı patlaması, Lübnan Lirası'nın 2021'deki hızlı değer kaybıyla ülkenin rezervlerinin boşalması, İran, Suudi Arabistan, Fransa tarafından gönderilen yardımların azalması gibi olayların son iki yıl içinde birbirini takip etmesinin ardından uluslararası arena, Lübnan'daki ekonomik krizin önü alınamaz aşamaya gelişine şahitlik etmiştir.

³⁴ Yapılan görüşmelerde Hizbullah'ın kontrolündeki Dahiya'da mukim Şiiilerden Hizbullah yanlısı olmayanların bu yardımlara erişemediği iddialarıyla karşılaşmıştır.

³⁵ Lübnan Hükümeti 2018'de Fransa öncülüğünde Paris'te düzenlenen Sedir Konferansı'nda onaylanan 11,6 milyar ABD doları tutarındaki hibe ve krediler karşılığında ihtiyaç duyulan yapısal reformları gerçekleştirme ve bütçe açığını azaltma sözü vermiş ancak başarı sağlayamamıştır.

Öte yandan Lübnan'da faaliyet yürüten Zoghby Araştırma Servisi tarafından Eylül 2021'de Lübnan'da yaşayan farklı eğitim, gelir seviyesi ve mezhepten 869 Lübnanlıyla yapılan ve "Güven Krizi" adını taşıyan anketin sonuçları Lübnan'ın geleceğine ilişkin halkın bakış açısını sunması anlamında önem taşımaktadır. Umut verici anket sonuçlarına göre krizden etkilenmiş olsalar da katılımcıların yarısına yakını gelecek beş yıl içinde olumlu gelişmelerin olacağına dair umut taşıdığını, gerçekleşecek ilk seçimlerde değişim beklediklerini bu nedenle kurulan yeni partilere oy vereceklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar ülkenin en önemli sorunu olarak yolsuzlukları ve kayırmacılığı görürken, Hizbullah'ın ülkenin istikrarına etkisi konusunda katılımcıların yarısı özellikle de Sünniler olumsuz görüş belirtmiştir³⁶. Bu sonuçlara göre halk arasında büyük bir değişim beklentisi olduğu göze çarpmaktadır. Anket sonuçları, iç savaş dönemindeki mezhepler arası çatışmaların savaş sonrasında siyasi platforma kaymasına rağmen, özellikle Suriye iç savaşı sonrasında Hizbullah'ın kendisini ve Direniş Hattı'nı önceleyen hamlelerinin ülkedeki politik anlaşmazlıkları yine mezhepsel ayrışmalara dönüştürmeye başladığını göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç

İsrail'den Lübnan'a kaçan Filistinlilerin ülkenin güneyini üs olarak kullandığı argümanıya 1978 ve 1982 yıllarında İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesinin sonucu, işgale karşı direniş söylemiyle İran himayesinde kurulan Şii mezhebine mensup halk tabanı destekli Hizbullah olmuştur.

Kuruluş dönemlerinde İsrail'e karşı sergilediği mücadele nedeniyle Lübnan kamuoyunda ve Müslüman ülkelerde takdir gören Hizbullah, iç savaşın sonlanmasının ardından diğer silahlı milis yapılardan farklı olarak İsrail tehdidiyle mücadele ettiği gerekçesiyle silah bırakmayı reddetmiştir. Suriye'nin işgal ettiği Lübnan topraklarından ayrıldığı 2005'e kadar, Suriyeli yetkililerle geliştirilen yakın ilişkiler Hizbullah'ın devlet mekanizmasına yerleşmesine imkân tanımıştır³⁷.

Hizbullah'ın silahlarını bırakması konusunda yapılan iç baskılar neticesinde, 2006'da yaşanan İsrail-Hizbullah savaşı sürecinde Hizbullah, Hükümetin meşruiyetini göz ardı ederek devlet üstü bir yapı misali hareket sergilemiştir. Hiz-

³⁶ Söz konusu anket hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://static1.squarespace.com/static/52750dd3e4b08c252c723404/t/618dbc443f3402756b4b3f35/1636678726963/Lebanon+2021+FINAL.pdf>

³⁷ Lübnan'da güvenliğin sağlanması ve sürdürülmesinden sorumlu mevcut dört kurumdan en güçlü olan üçünün yönetim kademeleri; İç Güvenlik Kuvvetleri Başkanlığı Sünnilerin, Lübnan Ordu Komutanlığı Marunilerin, sınır geçiş noktalarının güvenliğinden sorumlu Genel Güvenlik Güçleri Başkanlığı ise Hizbullah'ın baskıları neticesinde Şiiilerin kontrolünde bulunmaktadır. Lübnan sınır güvenliği ve illegal geçişlerin kontrolü; Lübnan Ordusu'nun zayıf yapısıyla birlikte düşünüldüğünde dolaylı olarak Hizbullah kontrolündedir. Ayrıca Beyrut Havalimanı'nda diğer güvenlik güçlerinin etkinliği görülmekle birlikte Hizbullah asıl kontrol sahibidir.

bullah'ın silahlarını bırakmaması 2008'e kadar 14 Mart İttifakı'nı rahatsız etse de militanlarının Beyrut'u işgal etmesi ve silahlarını Lübnan halkına çevirerek gözdağı vermesinin ardından "Direniş" söylemi çatışma istemeyen tüm taraflarca kabul edilir hale gelmiştir.

Suriye'deki savaş nedeniyle Lübnan'a yönelik Selefi radikal savaşçıların yarattığı tehlikenin artmasıyla Lübnan Ordusu'na kıyasla daha güçlü olan Hizbullah'ın silahlı yapısı güvence olarak görülmüş ve Hizbullah, Lübnan'ın ve buradaki Şiiilerle-Müslüman olmayan halkların koruyucusu olarak nitelendirilmeye başlamıştır.

Hizbullah; İran'ın desteğiyle sahip olduğu askeri güç ve bu gücün sağladığı özgüven sayesinde Lübnan iç ve dış politikasında şekillendirici etkiye sahip olsa da hareket tarzı hamisi İran'ın kontrolünde belirlenmekte ve İran'ın gerek Lübnan'da gerekse Suriye'de görevlendirdiği politik ve askeri danışmanlarıyla işbirliği halinde sürmektedir.

Lübnan'ın bugüne kadar yaşadığı siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların temelinde mezhepsel ayrımlar içeren profesyonelizm olarak adlandırılan yönetim yapısı yer almaktadır. Bu sistem, her mezhep grubunun liderine idari ve siyasi güç kazanma, kamuda ve özel sektörde bazı makamları, iş kollarını ya da pazarları ele geçirilerek ekonomik gücü artırma imkânı sunmaktadır. Ülkenin yönetim şekline bağlı olarak istismara müsait yapısındaki açıkları değerlendiren siyasi liderler, Lübnan'ın şeffaf, hesap verebilir, demokrat bir yönetim mekanizmasına geçişinin önündeki en büyük engeldir.

Sistemin kayırmacılığa ve yolsuzluğa açık oluşu, mezhep bazlı partilerin liderinin tabanın desteğini kaybetmemek için bu kesime hizmet verme gayretiyle birleşince ortaya rant yaratan bir mekanizma çıkmaktadır. Hizbullah'ın siyasi kanadı mezhep temelli yönetim sistemine sonradan müdahil olmasına karşın sistemi en başarılı şekilde işleten partidir.

Lübnan halkı bu durumun bilinciyle ülkedeki ağır ekonomik krize tepki olarak, mezhep ve etnik köken farkı gözetmeksizin gerçekleştirdiği 2019'daki protestolarda, tüm siyasi elitleri suçlarken öfkesini yıllardır Lübnan siyasal sistemini kendi tercihleri doğrultusunda yönlendiren ve çıkarlarına uymayan kararların alınmaması için istediği an sistemi tıkayan Hizbullah'a da yöneltmiştir.

Hizbullah'ın eleştirilmesindeki sebepler arasında partinin aldığı siyasi ya da silahlı kararların, ülkenin bütünlüğüne zarar veren ve idari mekanizmaların meşruiyetini sarsan hamlelere dönüşmesinin yanında yetkililerce partiye sadık kalanların korunacağı yönündeki ayrıştırıcı açıklamaların etkisi bulunmaktadır. Kuruluşundan itibaren karşı durduğu yolsuzlukların egemen olduğu sekteryen yapının savunucusu haline gelen Hizbullah, günümüzde savunduğu değerleriyle çelişen bir hareket tarzı sergilemektedir.

Her ne kadar 2022 yılındaki seçimlerde güç kaybetmiş olsa da genel olarak mevcut sistem kendi çıkarlarına göre işlediği sürece Hizbullah'ın bunu bozacak bir hamlede bulunması beklenmemekte, süreç ve koşullar aleyhine dönmedikçe

de gözlemde kalması makul görülmektedir. İlerleyen dönemde Hizbullah'ın, ortağı HVH lideri Gibran Bassil'in Cumhurbaşkanlığına elde edebileceğinden emin olması durumunda hareket serbestliğinin devamını garantilemesi nedeniyle gerginliğe yol açması beklenmemektedir.

Diğer taraftan Lübnan halkı Hizbullah'ın çıkarlarını korumak için yapabileceklerinden endişe duymaktadır. Lübnan'daki kriz ortamı, kaosu derinleşerek çatışmaya dönüşmesi tehlikesini barındırır da, iç savaşın hatıraları, hâlihazırda herhangi bir partinin ya da kanadın çatışma başlatacak hamleyi yapamayacağını düşündürmektedir. Ancak kamuoyu tepkilerinin kontrolden çıkması, uluslararası baskıların artması, Hizbullah'ın denetim mekanizmalarıyla karşı karşıya kalmasına sebep olacak durumlar veya hukuki müeyyidelerin oluşması gibi statükosunu sarsacak gelişmelerin yaşanması halinde Hizbullah'ın kendi kontrolünde gerginlik ve çatışma ortamı oluşturması da ihtimal dahilindedir. Her ne kadar Lübnan medyasının ülkedeki üç büyük siyasal partinin elinde olması nedeniyle tarafsız haber almak zor olsa da Lübnan halkı iç savaş tecrübelerinin ve müteaddit defalar geçtiği kriz deneyimlerinin de katkısıyla varoluş mücadelesini her şeye rağmen sürdürmektedir.

Kaynakça

- AFP, (2021, 20 Eylül), *Sourcing fuel, Hezbollah Cements Role As Lebanon's Real Ruler*, <https://www.france24.com/en/live-news/20210920-sourcing-fuel-hezbollah-cements-role-as-lebanon-s-real-ruler> adresinden erişildi.
- Ayhan, V. ve Tür, Ö. (2009). *Lübnan Savaş Barış Direniş ve Türkiye İle İlişkiler*. Bursa: Dora Yayınları.
- Borzou, D. ve Raed, R. (2008,12 Mayıs). *Private Force No Match For Hezbollah*, Los Angeles Times, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2008-may-12-fg-security12-story.html> adresinden erişildi.
- Cammett, M. (2014). *Compassionate Communalism: Welfare and Sectarianism In Lebanon*, Londra: Cornell University Press.
- Dagher, J. (2021, 15 Ekim) *Liban: A Qui Profite Cette Crise Sans Précédent?*, <https://information.tv5monde.com/info/liban-qui-profite-cette-crise-sans-precident-428659> adresinden erişildi.
- Geukjian, O. 2017, *Lebanon After The Syrian Withdrawal: External Intervention, Power Sharing and Political Instability*, NY: Routledge.
- González-Übeda Alférez, M. (2019, 21 Kasım) *Hezbollah faces a new challenge: Popular protests in Lebanon*. Opinion Paper. *IEEE 106/2019*. https://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_opinion/2019/DIEEEO106_2019MARGON_Libano_ENG.pdf
- Hamdan, H. (2021 18 Eylül), *Will Iranian fuel solve fuel crisis in Lebanon?*, <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/will-iranian-fuel-solve-fuel-crisis-lebanon> adresinden erişildi.
- Hovsepian N., (2008), *The War On Lebanon A Reader*, USA: Olive Branch Press.

- Khatip, L. (2015, 5 Haziran), *Hezbollah Ascent and Descent*, Turkish Policy Quarterly, <http://turkishpolicy.com/article/744/hezbollahs-ascent-and-descent-spring-2015> adresinden erişildi.
- Khatip, L. (2021, 30 Haziran), *How Hezbollah Holds Sway Over The Lebanese State*, Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/2021/06/how-hezbollah-holds-sway-over-lebanese-state>, adresinden erişildi.
- Merjeh K. (2021, 29 Haziran). *Breaking the curse of corruption in Lebanon*, Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/2021/06/breaking-curse-corruption-lebanon> adresinden erişildi.
- Meier, D. (2018) *Hizbullah's Shaping Lebanon Statehood, Small Wars & Insurgencies*, 29:3, 515-536, DOI: 10.1080/09592318.2018.1455321
- Messara, A.N., (2012) *Theorie Juridique des Regimes Parlamentaires Mixtes Constitution Libanais et Pacte National en Perspective Comparee*, Beyrut: Librairie Orientale.
- Nakhoul, S. (2015 07 Eylül) *Lebanon's rubbish crisis exposes political rot*, <https://www.reuters.com/article/us-lebanon-protests-crisis-insight-idUSKCN0R70GO20150907> adresinden erişildi.
- Nye J.S. (1967) *Corruption and political Development: A Cost Benefit Analysis*, American Political Science Reiew, Vol. LXI:2, <https://doi.org/10.2307/1953254>
- Qassam, N. (2017), *Hizbullah Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, İstanbul:Karma Kitaplar.
- Reuters. (2021 15 Nisan). *Lebanon Energy Minister Blames Fuel Shortage On Syria Smuggling*, <https://www.reuters.com/world/middle-east/lebanon-energy-minister-blames-fuel-shortage-syria-smuggling-2021-04-15/> adresinden erişildi.
- Salibi, K. (1993), *From A House of Many Mansions - The History of Lebanon Reconsidered*, <https://lib-webarchive.aub.edu.lb/BorreLudvigsen/http://almashriq.hiof.no/lebanon/900/902/Kamal-Salibi/> adresinden erişildi.
- Sullivan, M. (2014). *Hezbollah In Syria*, Institute for the Study of War, <http://www.jstor.org/stable/resrep07896> adresinden erişildi.
- Tinas, M. Ve Tür, Ö. *Sectarian Actors in Foreign Policy Making: 2006 Lebanese War Revisited*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 15 Sayı 59, <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.525073>
- Tinas, M. (2016) "Sectarian groups as sub-state foreign policy actors? the case study of lebanon," Ph.D. - Doctoral Program, Middle East Technical University, 2016.
- Tinas, M. Ve Tür, Ö. (2021) *Lebanon and the Syrian Civil War: Sectarian Perceptions and Positions*, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 23:2, 321-338,